Uppsala Universitets Bibliotek
Sv. avd.
Sv. litt.
Folkskr.

Sv. Folkskrifter

Den namnkunnige Bonden

PEHR HÖRBERG.

939

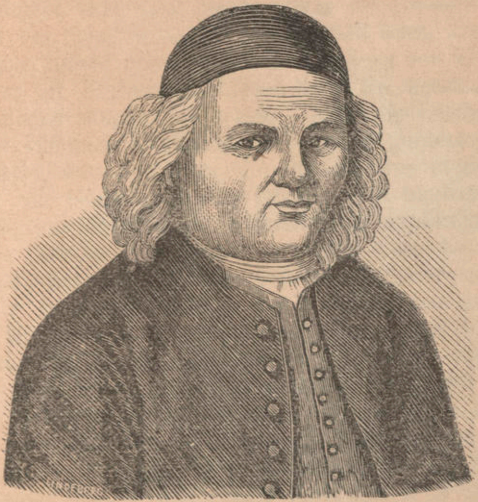

N:o 1. 4 sk. bko.

En utaf forntidens stora författare yttrade, att intet värdigare skådespel kunde gifvas för gudomen än en stor och ädel menniska i strid med ödet. Denna reflexion måste oundvikligen påtvinga sig och följa teckparen af Hörbergs lefnadsöden. En bondson ifrån Smålands skogar, en trasig, svältande herdegosse i dess vildmarker, känner på en gång geniets mäktiga kallelse, som bjuder honom till konstens högre verld. Det var Guds röst som talade, och hindren måste besegras. Den unga gossens rika uppfinningsgåfva lärde honom i skogarnes enslighet, att bereda sig färger, penslar och andra konstens tillbehör, och blott under naturens handledning genomgår han sina första läroår, och framträder ändtligen såsom konstnär. Ännu en gång tvingar ödet honom tillbaka till plogen och spaden; ett för hans geni föga afpassadt giftermål och husliga förbindelser och omsorger hota att för alltid undanrycka honom sin lefnads bestämmelse. Men den 37-årige bondmålaren rycker sig ifrån en gråtande familj, som i sista ögonblicket förföljer honom med jemmerrop, och skyndar till Stockholm, för att der invigas i konstens högre hemligheter. Gynnare bjuda honom der en hjelpsam hand; hans ryk-

te stadgas, och hans existens betryggas någorlunda; dock utan att flytta honom öfver sin ursprungliga lefnads-sfer, eller en gång skydda honom för brist och behof. Men lugn att vara invigd för sin högre kallelse, genomgår och fördrager han allt utan knot, och kröner hvarje år af sin lefnad med herrliga skapelser, som väcka både samtids och efterverlds beundran.

Sådana äro ungefär grunddragen af Hörbergs lefverne. Att utföra det i denna berättelse kan visserligen icke medföra någon litterär förtjenst; ty han har varit sin egen sjelf-biograf, och det med en till klassicitet sig närmande naturlig enfald, som skulle göra hvart annat försök öfverflödigt, om ej vår tendens fordrade, att han ej fick förbigås. Också har utgifvaren af Hörbergs lefvernesbeskrifning gjort allt hvad det filosofiska och poetiska snillet kan åstadkomma, för att sätta läsaren i stånd att bedömma Hörbergs konstnärs-förtjenster och sätta honom på den plats, han bland färgernas och penselns odödlige mästare bör intaga. Oss återstår endast, att här i korthet samla de spridda dragen.

Hörberg föddes år 1746 d. 31 Januari i Kronobergs Län och Wirestads socken. Fadren var soldaten Åke Hörberg, modren Bengta Gisadotter. Hörbergs första barndom utmärktes af sjuklighet och lifsfaror. Ett halft år gammal höll han på att ihjälklämmas i en klufven björk, då hans föräldrar, en-

ligt en lappgummas råd, på en thorsdagsmorgon tre gånger sköto gossen genom det klufna trädet för att genom denna magiska operation återskaffa honom helsan. Knappt var gossen tredje gången utkommen förr än klyftan sprang igen. En annan gång föll han i en brunn, och hade varit förlorad om ej hans lilla syster haft den fintligheten och fattat honom i fötterna. Hans undervisning i läsa och skrifva var sådan, som vanligen kan erhållas på landet utom skolans biträde, men gossens eget naturliga genie utvecklade sig på ett eget sätt, dels genom färdighet i violinspelning, och dels genom böjelse för ritkonsten. Det förra skaffade honom mången allmosa, då han jemte sina syskon om vintrarna var tvungen att söka sin föda genom tigga; ritningen åter var hans käraste sysselsättning, under de många lediga stunder som han om somrarna, för att förskaffa sig födan, måste tillbringa såsom vallhjon i skogen. Den naturliga uppfinningsgåfvan måste hos honom ersätta den fullkomliga bristen på färger och obekantskapen med deras tillredning. Af brunrot, bränd lera, krita och kol samt furubark tillagade han sina färger, dem han använde såsom ett slags pastellmålning; bräden och väggar voro hans första tableauer. Förde lyckan någon gång ett ark skrifpapper i hans händer, så erbjödo växter och bär honom ämnen att kolorera sina teckningar. Så tillbragte han tiden ända till 14 års ålder, då föräldrarna ej mer kunde motstå hans

enträgna begäran att få gå till Wexiö och der söka sig in i målarlära, ett yrke, det de ansågo aldrig kunde föda sin man. Målaren derstädes blef, efter några prof på hans färdighet, böjd att emottaga honom. Men då han hörde att den unge Hörberg, för fattigdom skull, måst antaga tjenst vid roten såsom reserv för sin fader, så afbrötos alla underhandlingar och Hörberg måste återvända till sin födelseort. Nu måste ånyo en vallhjonstjenst anträdas, som aflopp ännu olyckligare än den förra; ty Hörberg, sysselsatt med sina ritningar, lät vargar öfverfalla fåren och ihjälrifva flera stycken utaf dem. I förtviflan beslöt han att rymma. Under den häftigaste hunger smög han sig fram till gården, då alla voro ute på höbergning, tog alla sina kläder och sin viol, samt skyndade sig hem, för att som hastigast se sina föräldrar, med föregifvande, att han erhållit ett par dagars lof, samt flydde sedan ned till Skåne. Här mottogs han några månader med godhet på en bondgård, fick tillfälle att göra sig en liten förtjenst, och återvände sedan hem till föräldrarne, hvilka glada att återfå den förlorade sonen, gerna glömde det förflutna, och började inse nödvändigheten att gifva efter för hans böjelse. Derföre förde fadren honom följande året, sedan han med svett och möda samlat de 10 daler, som fordrades för att lösa sin son från roten, och sedan gossen ännu en gång öfver sommaren måst förestå en vallhjonstjenst, i Februari

1762 till Wexiö, der han ändligen, enligt sitt hjertas innerligaste önskan, blef antagen såsom lärling hos målaren Zschotzscher. Här förblef han i fyra år, utan att denna lärotid föröfrigt mycket utvecklade hans naturliga anlag; ty målaren sjelf var utan synnerlig skicklighet som lärmästare, och hela tiden upptogs dessutom blott af färgrifning och anstrykning, så att endast söndagseftermiddagarna användes till någon obetydlig undervisning i teckning.

Emedlertid hade Hörbergs flit så förvärfvat honom den gamle knarrige gubbens välvilja, att han vid sin död, som inträffade vid dessa fyra årens slut, testamenterade honom 50 daler silfvermynt, jemte sina gångkläder. Denna summa nedsatte likväl målarens son till 20 daler silfvermynt. Med denna obetydliga kassa, tillökt af någon liten vidare förtjenst, begaf sig Hörberg till Götheborg, för att blifva inskrifven som gesäll, en sak som så medtog hans tillgångar, att han måste lemna staden med 10 daler silfvermynts skuld, och 6 öre i penningar, samt sedan han på dessa respengar vandrat 8 mil måste han till slut sälja sin resmössa. Ett par konditioner, dem Hörberg sedermera under loppet af åren 1767 och 68 hade hos målarne Lundberg uti Carlshamn och Luttman i Wexiö, bidrogo endast att göra honom ledsen vid stadslifvet såsom målare. Den ena af dem betalte hans måleretjenst med ett par skor; hos den andra blef halfva hans lön innestående, utan att

han nånsin kunde utbekomma den. På en herr Scheles förslag beslöt han att nedsätta sig på landet såsom Häradsmålare. År 1768 flyttade han i denna egenskap till Jönköpings län och Westra härad till byn Almisåkra, der han följande året gifte sig med pigan Maria Eriksdotter ifrån Mycklamo. Hastigt förökades hans familj inom några år med flera barn, hvilka han jemte jordbruket på flera torp, dem han efter hvarandra mottog, måste föda dels genom den ringa målarförtjenst, trakten kunde lemna, dels genom snickararbete och schatullmakeri, deruti han ägde en serdeles färdighet. Först flera år derefter, år 1783, erhöll han genom Lagman von Stedt tillåtelse att på arrende mottaga ett fjerdedels frälsehemman Mejensjö under Eksjö gård och kopparverks-bolaget derstades. Således hade då ändtligen Hörberg i 37:de året af sin lefnad hunnit till att blifva bonde och häradsmålare, och så slutas första perioden af hans lefnadsbana.

Hörberg kunde nu som bonde öfverlemna en del af de tyngre kroppsarbetena, af hvilka han alltid funnit sin fysik lida, åt en dräng. Men de ökade utgifterna fordrade att uppsöka nya hjelpkällor för sin utkomst, och Hörberg ville naturligtvis först och främst söka dem i utöfningen af sin konst. Men härtill fordrades ett mera känt namn och ett större förtroende, äfven som, hvad Hörbergs, efter fullkomligheten sträfvande anda ingaf honom, mera tillfälle att full-

komna sig. Länge hade han hyst den önskan att besöka Stockholm och få åskåda Ehrenstrahls arbeten, de enda han ännu till namnet kände, jemte konstakademiens skatter. Nu vaknade denna önskan åter med oemotståndlig jättekraft i hans själ och bragte honom att försöka allt, för att vinna detta ändamål. Hvarken tankan på hans medellöshet, eller det ovanliga bemötande som möjligtvis kunde vänta honom hos Stockholms förnämare konstidkare, äfven så litet som hans hustrus betänkligheter och jemmer, hvilken af denna resa blott fruktade tidspillan, omkostnader, och att råka i nöd och elände, kunde afskräcka honom. En prost Nyrén hade förskaffat sig en samling porträtter af den Gustafvianska konungafamiljen, och begärde att Hörberg skulle komma till honom, för att kopiera dem. Hörberg antog tillbudet, i det hopp, att då han derigenom komme på halfva vägen till Stockholm, han sedermera skulle, med den förtjenst han hos prosten erhöll, kunna bestrida resan. Han bjöd afsked på sitt Mejensjö. Hans hustru hängde gråtande vid hans hals, och föreställde honom de faror, för hvilka han blottställde sig, och den nöd hvaråt han öfverlemnade henne. Djupt skakad tryckte han henne tigande till sitt bröst, öppnade dörren och gick. — Ännu förföljde honom hustrun och barnen ut på vägen med sin klagan. Då vände han sig om och sade med en hjeltes ståndaktighet: "Kära mor, jag rår icke! Det är mig omöjligt

att bli qvar. Gå du hem till din gryta och låt mig gå dit Försynen kallar mig." Tryckte så hatten ned för ögonen och skyndade skogsbacken uppföre.

Också tycktes ödet straxt i början vilja sätta Hörbergs ståndaktighet på det hårdaste prof, då prosten Nyrén, som nu ändrat sin föresatts, ej ville lemna honom någon arbetsförtjenst, och ej en gång de utlofvade skjutspenningarne. Men Hörbergs föresatts var orubblig, och i förtröstan på Gud fortsatte han med 8 daler silfvermynt i fickan sin långa väg till Stockholm. Hans första inträde der, Juli 1783, var också föga gynnande. Flera bekanta, hos hvilka han ämnade taga qvarter, afviste den illa klädda bonden; ändtligen fick han husrum hos en dragon vid namn Mejierström; men denne öfvertalte honom följande dagen att resa med till Drottningholm och narrade der af honom, under namn af lån, alla hans penningar. Med dödande ängslan i hjertat och med blott en plåts kapital, den han måst låna af en dräng vid Kongl. stallet, återvände Hörberg till Stockholm, för att möta professor Tempelman, med hvilken han redan förut i Småland gjort bekantskap, och som lofvat visa honom Målarakademiens inrättning. Denne presenterade honom straxt för Direktören Pilo, för hvilken Hörberg, med den fruktan, som var naturlig för den enfaldige landtbrukaren, framvisade sina målningar. Pilo, som i början med svårighet lät öfvertyga sig att de voro originaler, fattade tycke för de-

ras förtjenst, och förvånades ännu mera, då han såg Hörberg på fri hand rita efter Lascoon. Ifrån den stunden förblefvo Tempelman och Pilo hans trogna välgörare. Tempelman rekommenderade honom till Direktör Suther, egare af en stor samling konstverk, af hvilken Hörberg till sin stora förvåning för en af sina, till Stockholm medförda målningar erhöll sex R:dr, då han sjelf i sin blygsamhet ej ansåg den värdig två, "och efter denna dag," tillägger den vördnadsvärde gubben, "har jag Gudi lof aldrig lidit brist." Pilo åter gaf honom två dagar i veckan fri spisning i sitt hus, samt rekommenderade honom hos vänner och bekanta, dels till understöd, dels till försäljning af sina teckningar och arbeten. Med dessa tvenne välgörare förenade sig äfven den odödlige Sergel, hvilken måhända mest bland alla var i stånd att bedömma Hörbergs höga originalitet. Han var egentligen den, som utverkade för Hörberg 100 plåtars understöd att dermed ännu en sommar uppehålla sig vid Målarakademien, hvaraf likval endast 50 blef utbetalta, af Sergels egen lön; emedan den bekante Simmingskjöld, som lofvat hälften af detta understöd, bankrutterade och måste fly ur landet. Hörberg förblef likväl denna gång i Stockholm öfver 8 veckor, och blef till och med på Drottningholm presenterad för Gustaf III, hvilken genomsåg hans teckningar och berömde dem; ehuru hela följden af denna kongliga nåd var att Hörberg en afton fick biljett till Kongl.

Operan. Det lärer varit vid detta tillfälle, som Sergel anhöll hos Gustaf III, att han skulle taga Hörberg med sig till Italien; hvarpå konungen skall hafva svarat: "Huru tycker Ni att jag skulle kunna ditföra en bonde."

Efter 8 veckors vistande i Stockholm återvände Hörberg till sin hemort. "Glädjetårar," yttrar han sjelf, "fördunklade mitt öga så, att jag en lång stund icke kunde se för fötterna, då jag fann mig i besittning af en sådan mängd teckningar, samt dessutom mer än 30 plåtar i penningar, tillräckliga till mina höstutlagor." — Men att omdömet i landsorterna ännu ej betydligen ändrat sig öfver Hörbergs konstnärsförtjenst, visade sig straxt om julen, då han till försäljning medtog 12 taflor till Jönköping, hvilka föreställde Christi lidande, utan att kunna afsätta någon af dem hos de okunnige småstadsboerna. Men följande åren förändrade sig likväl omdömet betydligt, sedan han för andra och tredje gången 1784 och 87 varit i Stockholm, och derstädes vunnit andra och tredje prismedaljen för målningar, utom en för hans villkor ej obetydlig förtjenst, som han hos högre och lägre i hufvudstaden förvärfvade sig genom försäljning utaf sina egna arbeten, af hvilka flera kommo i Kongl. personers ego. Under sin andra Stockholmsresa föll han i en dödande sjukdom, från hvilken han endast repade sig genom Silfverstolpiska familjens omvårdnad. Den som vet, att han just då under

återställningstiden fullbordade sin originaltafla, Zalevcus, som låter sticka det ena ögat ut på sig sjelf, det andra på sin son, kan, då han får se de dristiga dragen i denna tableau, ej annat än beundra den mägtiga själ som under kroppens sjukliga tillstånd kunde beherrska densamma. Hörbergs tredje Stockholmsresa utmärktes isynnerhet genom det bifall, som Sergel och Desprez gåfvo åt hans pris-tafla, föreställande Davids smörjande till konung, hvilken de ansågo värdig högsta priset, samt genom den bekantskap han gjorde med baronen och kammarherren De Geer på Finspång. Detta ställe kommer att länge blifva ett hem för några af de herrligaste af Hörbergs produkter, genom de ordens- och familjtaflor samt de tableauer för orangeriet, som Hörberg derstädes förfärdigat. Baron De Geer, som ville fästa Hörberg närmare vid sig, erbjöd honom ett frälsehemman under Finspång; men Hörberg önskade nu framför allt att blifva en sjelfständig hemmansegare. Detta lyckades honom också i slutet af 1788, då han för ett lån af 6000 daler, som baron De Geer förskaffade honom på Finspångs kontor, tillhandlade sig ett fjerdedels hemman, Olstorp, i grannskapet af Finspång i Hellestads bergslag. Då man härvid nämner att han några år derefter blef i stånd att tillhandla sig ett annat fjerdedels bergslagshemman, vid namn Folla, så har man också nämnt allt hvad lyckan eller snarare ett oafbrutet arbete gjort för denne ovan-

lige man i detta lifvet. Märkvärdig är den tacksamhet, hvarmed den redlige Hörberg omtalar huru fru grefvinnan Aurora De Geer bidrog till hans hushålls förbättring, vid flyttningen till Olstorp genom skänk utaf tvenne dragoxar, en mjölk-ko och fyra får, jemte ett par grytor, stekpannor och 6 tenntallrickar. Men utgifvaren af Hörbergs arbete gör härvid en ej orättvis anmärkning — "Naturen," säger han, "gjorde allt för Hörberg; men menniskorna hvad gjorde de? Inga storverk åtminstone. Artisterna gjorde hvad de kunde; men artister, detta gifmilda slägte, hafva sällan mycket att gifva. Den fromma tacksamhet, hvarmed han omtalar sina gynnares välgerningar, ökar intresset för honom, men ej för dem. Magnater borde skänka som magnater; hvarför möblerade man upp stugan i Olstorp med stekpannor och tallrickar i stället för att underhålla honom några år i Stockholm? Det var att hjelpa hans hustru och icke honom. En half välmening är visserligen bättre än ingen; men med huru liten kostnad hade den icke kunnat förädlas till en hel. — Hvarföre tog man honom icke med till Italien?"

Vi komma till den tredje perioden af Hörbergs lefverne. Han var ändtligen i besittning af en egen jordtorfva; hans namn började utbreda sig såsom konstnär, hans rykte stadgade sig genom besöken i Stockholm; de framgångar han der haft och de pris han derstädes vunnit; förtroende mötte honom från

alla håll, och de uppdrag man gaf honom blefvo talrikare och af mera betydenhet. Under denna period inträffa också största delen af de herrliga konststycken, som komma att för alla tider grundlägga Hörbergs ryktbarhet. Nära hundrade herrliga altartaflor pryda Svenska kyrkor och visa den för religion och konst känslige åskådaren hvad Hörbergs mäktiga snille förmådde. Det kommer väl ingen resande under seklers förlopp att t. ex. genomresa Norrköping, och beträda dess tempel, som ej med ett slags helig vördnad skall stå framför de altartaflor Hörberg förfärdigat härstädes, ehuru måhända flera af de i landsorterna förfärdigade, både med hänseende till komposition och kolorit, kunna täfla med dem. Detsamma gäller om de målningar, hvarmed han prydde läktaren och altarskranket i Linköping. Men dessa äro åtminstone lättast tillgängliga för resande, som vilja lära känna Hörberg. Deremot visade hans Al Fresco och Plafondsmålningar på Finspång, samt andra, att Hörberg, om också hans egentliga sfer var inom den christna relegionens höga och kärleksfulla hemligheter, likväl med framgång kunde försätta sig, om så påfordrades, inom Grekiska mythologiens sfer, ehuru det egentliga fältet inom detta område, på hvilket hans talang riktigt kunde utveckla sig och framglänsa, var det höga och heroiska. Äfven hedrades han med talrika uppdrag att porträttera; en sak hvartill han, hvars styrka bestod i orriginalitet och upp-

finning, hade mindre fallenhet. Ty förmågan att träffa likheten, som annars är ofta gifven snillen, vida under Hörbergs, felslog honom ofta, och det vida mer med fruntimmer än med karlar. Då man sammanräknar hans målningar, som belöpa sig, större och mindre, till ett antal nära sexhundrade, med flere tusende af hans handritningar, än efter antiken, än Frälsarens historia, så väl sådan den finnes i Evangelisterna, som i traditionerna, än i andra ämnen, så måste man medgifva, att Hörbergs snille ej var blott en flygtig, då och då uppflammande låga, utan en jemn eld, som aldrig tillät honom vara overksam och förde honom till oafbruten flit. Hörberg hade äfven en viss likhet med Leonardo da Vinci genom mångsidigheten af sitt mekaniska snille. Än modelerade han statuer i lera och brände dem till trädgårdsprydnader; än uppfann han violer af en ny struktur, förfärdigade positiver, skar i ben och horn eller gjorde konstsaker af träd. Född med mycket tycke för mathematiken och isynnerhet astronomien, förfärdigade han sig sjelf instrumenter, för att efterspana konstellationernas gång, under det hans pensel aftecknade stjernhimmelns herrlighet. Till och med spekulerade han mycket i äldre år på uppfinningen af det alltför namnkunniga perpetuum mobile, ett problem, hvars overkställbarhet han ganska väl insåg; men spelet af de mekaniska krafternas vexelverkan roade och förnöjde honom. Till och med

i theologiska stridigheter försökte hans forskande ande intränga, äfvensom studium af fosterlandets historia och fornhäfder hörde till hans käraste sysselsättningar. Ett helt qvartband med utdrag af äldre och nyare Nordiska historiska författare, alltifrån Sturlesson och Eddorna, finnes efter honom. Men den konst, som isynnerhet förskönade Hörbergs lediga stunder och kom honom att glömma sin lefnads vedermödor, var musiken. Skicklig violspelare, hade hans instrument lifnärt honom i hans första år, och under sin sista lefnad var hans yppersta nöje, att kring sig församla sina barnbarn vid musikens toner. Hörberg var för öfrigt ej blott musikälskare, han komponerade äfven mycket, och hans kompositioner skola utmärka sig af styrka, behag och djuphet. Skaldekonsten älskade han på det lifligaste. Bland Sveriges äldre skalder värderade han mest Stjernhjelm och Bellman. Geijers, "den siste kämpen och skalden," kunde han utantill, och deklamerade dem ofta med förtjusning, äfvensom han gjorde en teckning öfver den sista kämpen. Denna sjelfförvärfvade bildning, i förening med anspråkslöshet och ett älskvärdt sätt att vara, gjorde, jemte hans alltjemt stigande konstrykte, Hörberg till en välkommen gäst i hvarje bildad sällskapskrets. Silfverstolpe var väl egentligen den förste, som i sin Svenska litteraturtidning gjorde allmänheten uppmärksam på Hörbergs

värde såsom konstnär, och de fria konsternas Akademi hedrade sig ändtligen 1797 genom att upptaga honom bland sina ledamöter och 1798 uppfördes han der under namn af Hofmålare, en titel, hvilken likväl Hörberg aldrig ville begagna, ty han ville blott att man helt enkelt skulle kalla honom Hörberg, eller på sin höjd herr Hörberg, äfvensom han bibehöll alltjemt en bondes drägt. Och detta var allt hvad verlden och lyckan gjorde för honom.

Men om lyckan också efter Hörbergs första Stockholms-resa friade honom från egentlig nöd, lyftade den dock honom icke öfver de husliga behofven och bekymren. En talrik familj och de skulder han vid sina hemmans inköp ådragit sig, uppfordrade alltjemt hans verksamhet, för att ej ånyo råka i tryckande fattigdom. Också kunde hans husliga omgifningar ej erbjuda någon synnerlig hugnande förströelse efter snillets ansträngningar. Få äro de litteratörer, få bland konstens idkare, dem ödet förunnar en maka, som har nog bildning och hjerta, att ingå i deras tänkesätt och känslor, och följa dem in i den idéernas verld, hvari de lefva. Och ännu mindre kunde man vänta det af Hörbergs hustru, från början endast en bondpiga. Hennes jemmer vid det husliga betrycket, måhända äfven någon stridighet i lynnet, förstörde visst mången skön stund för konstnären, i synnerhet då han under de sednare åren, ofta var i bättre sällskaper, med den artisten egna känslan för

qvinligt behag, yttrade sitt nöje öfver bildade och intagande fruntimmers umgänge. Detta föranledde från den goda Marias sida månget uppträde af svartsjuka, som hon ej egde nog fin känsla att dölja. Gubben bar allt detta med tålamod, och yttrade sig blott om sin gumma: "hon förstår sig icke på det idéella." Vid hennes klagan öfver fattigdom, var hans vanliga svar: "så länge Gud gifver oss hälsan, så skola vi ej sakna bröd," eller också tog han ned sin viol, och spelade henne i gladare lynne. Fåfängt sökte han att inviga någon af sina söner i den konst, som utgjort hans lefnads ära och lycka; han måste låta dem förblifva i den arbetande klassen. Svårast blef likväl Hörbergs belägenhet omkring år 1802 och 3, då han var häftigt sjuk utaf rötfeber, samt isynnerhet 1807, då en långvarig stenpassion hotade hans lif. Hans familj, som genom gubbens oförmåga att arbeta, såg sina inkomster förminskas, skonade honom ej för knot och förebråelser, som måste på det högsta såra den redlige gubben. Han bodde då hos sin yngre son, men måste flytta derifrån till den äldre, Petter Marian, som alltid visat honom vördnad och kärlek. Denne förde honom till Norrköping, der den namnkunnige Archiater Bjerkén, på Archiater Westrings rekommendation, lofvat operera honom. Resan fördröjdes genom några afskedsbesök, hvilka gubben, som trodde sig resa sin död till mötes, ville göra; och först under aftonskymningen nedkommo

de på en sjö, der hästen skyggade, och den sjuke gubben föll ur slädan. Det dröjde länge, innan sonen kunde tygla hästen, och då han återkom, för att afhemta sin afdånade fader, måste han släpa honom, emedan han var för tung att bäras öfver isen till åkdonet. Hörberg ankom sanslös til Norrköping, men operationen lyckades emedlertid, en händelse, hvilken den tacksamme målaren genom sin pensel förevigade. Också tycktes hans hälsa härefter blifva bättre, och hans snille och verksamhet med förnyad kraft uppvakna; men snart infunno sig åter de gamla husliga bekymren, ökade af ålderdomskrämpor. Omgifven af menniskor, som ej förstodo honom, ej kunde dela hans känslor och sorger, förföll han i en allt mer dyster sinnesstämning, den han fåfängt för en liten tid skall hafva sökt lindra genom spirituösa ämnen, en svaghet, hvilken han likväl långt före sin död åter afsade sig. För öfrigt ser man tydligt i Hörbergs arbeten från den senare perioden tydliga spår till det svårmod som frätte hans inre. I den sal han låtit uppbygga åt sig såsom verkstad på Falla, sin sons hemman, der han med åtnjutande af ett undantag, det han förbehållit sig af sina barn, der han tillbragte sina sista dagar, såg man honom ofta hela dagarne vandra upp och ned med korslagda armar och dyster blick, hvilken endast ljusnade vid åsynen af de konstverk, hvarmed han prydt denna sin boning. Endast då och då, när ödet förde ho-

nom i mera bildade kretsar och bland vänner, hvilka förstodo att värdera honom, vaknade hela hans ungdoms liflighet och snille, och i umgänget visade han den eld och det behag, han ej mera kunde gifva åt sina konstverk. Den sista glädjen i sitt lif erfor han af vår sist aflidne Konungs ädelmod, hvilken såsom Kronprins år 1812 begåfvade honom med en årlig pension af 100 r:dr bko. Sina själskrafter bibehöll han äfven under sin sista sjukdom, som bestod i ett sakta aftynande, och genom en stilla död slutade hans dagar den 24 Januari 1816, i dess 69:de år.

På sin väns, den lärde Professor Lidéns anmodan, författade Hörberg sin egen lefvernesbeskrifning till 1791, hvilken denne skänkte till Linköpings Gymnasii-bibliotek, med det yttrande, att det förmodligen var det enda manuskript af någon bonde, som derstädes förvarades. Andra vänner anhöllo under de sednare åren hos Hörberg om fortsättning deraf, i afsigt att låta trycka den. Hörberg samtyckte dertill, i hopp att afsättningen utaf detta arbete skulle bereda något understöd åt hans efterlefvande enka. Året efter Hörbergs död utgafs denna i sitt slag originella biografi med företal och tillägg af Atterbom.

Hvad Hörbergs värde som konstnär angår och karakteren af hans arbeten, hafva så väl Silfverstolpe, som utgifvaren af hans arbeten, båda erkända konstdomare, sagt så mycket, att allt eget omdöme

här kan vara öfverflödigt. De framställa honom såsom stor i sina idéer och lycklig att genom snillrik gruppering samt genom en mäktig fördelning af skugga och dager, låta det hela frambringa en stor effekt. Idealisk var han i det sublima och isynnerhet på sitt ställe, der han fick taga sina saker gigantiskt, för att låta sina målningar skådas på behörigt afstånd. Åldriga, vördnadsbjudande ansigten, sådana som profeter, konungar och evangelister, voro hans triumf. Deremot egde han ej samma lycka i att framställa ungdom och skönhet, isynnerhet den qvinliga. Att man velat förebrå hans arbeten brist på fulländning, kan förklaras dels genom hans eldiga geni, som alltid skyndade mot det helas effekt, och då det ej gick fort nog, ej tvekade att stundom taga till fingrarne i stället för penseln, dels af den skyndsamhet, hvarmed behofvet tvang honom att fulländа sina arbeten, och hvaröfver han sjelf klagade. — Den känsla författaren alltid för egen del erfarit vid betraktandet af de få Hörbergs arbeten han känner, har varit den, att finna i Hörbergs arbeten en äkta nordiskhet. Hans apostlar och evangelister hafva alltid förekommit honom som nordiska visa, Diar på sina domaresäten. Och detta är högst naturligt. Om någonsin en christlig skön konst åter skulle uppblomstra i orienten, skulle säkert apostlar och profeter erhålla Palæstinas eller Persiens ansigtsdrag förädlade. Huru skulle då nordens son, äfven

med all förmåga att idealisera, kunna förneka sitt himmelsstreck och sin fosterjord. Hänförande hafva Hörbergs ljuseffekter förekommit författaren, och ännu påminner han sig med nöje en liten målning som bland Hörbergs handteckningar år 1814 ankom till Stockholm, der en ur molnen frambrytande måne, som upplyste (i fall han mins rätt) Frälsarens födelserum, gjorde en beundransvärd verkan. Till och med vissa humoristiska drag försmådde ej Hörberg. Man erinre sig blott på en af hans altartaflor den ko, som bland det af stormen förskräckta sjöfolket, helt likgiltigt framsticker hufvudet. — Huru Hörberg kände sitt värde som konstnär vittnar det yttrande han, obekant med konstens sednare framsteg i Stockholm, fällde till Atterbom: "Det finnas många som måla bättre än jag; mycket, mycket bättre. Men de ha inga idéer, förstår herrn, jag menar med idéer stora tankar." Han kunde ej undgå att lifligt känna att han föga hade att tacka sin samtid, hvars konstnärer till manér och sätt voro för hans individualitet främmande, för sin utbildning, och att han blifvit allt hvad han var genom sig sjelf. Men ur hvilken from synpunkt han ansåg sin konst, vittnar hans yttrande till Hammarsköld: "Gud hafver gifvit mig att måla."

S. D. G.

Stockholm, tryckt hos P. G. Berg, 1853.

DEN BLODIGA STRIDEN

OM

KALMAR SLOTT.

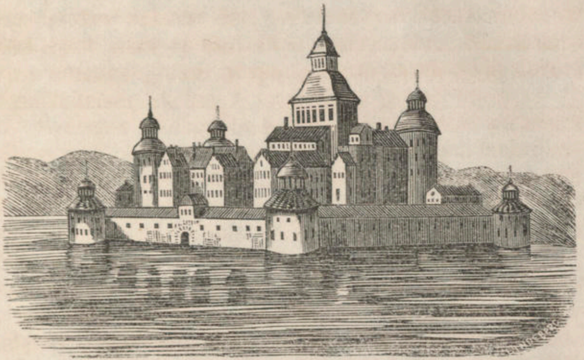

Kalmar Slott.

N:o 2. 2 sk. b:ko.

Stockholm, tryckt hos P. G. Berg, 1854.

Striden om Kalmar år 1611.

Vår historia visar flera tillfällen, då Danmark, just när Sverige varit inveckladt i krig med andra makter, passat tillfälle att oförmodadt och utan vigtiga krigsorsaker anfalla det. Sådant var förhållandet år 1611, det sista af Carl IX:s regeringsår. Några närmare omständigheter rörande detta märkvärdiga årets krigshändelser skolen J visserligen gerna höra.

Sveriges vådliga belägenhet i afseende på kriget i Ryssland, och den brydsamma ställningen inom landet lockade dåvarande Danmarks konung, Christian IV, till ett föga rättvist anfall. Anledningen till fredsbrott togs af några små tvistigheter rörande gränsen öfver Lappmarkernas obebodda och ishöljda fjellar; men det var i sjelfva verket ett försök att göra gamla anspråk på förening gällande. Grannen i vester hade ej glömt den kära unionen, då Sverige suckade under Danmarks ok. Han ville återföra den, eller åtminstone genom härjningar och förödelser hämnas dess brytande. Krigsförklaringen sändes i början af April; innan månadens slut stod Christian vid gränsen och tågade med en här af 14,000 man, öfvadt krigsfolk, mot Kalmar. Så sökte man att öfverraska

konungen och landet. Kalmar var likväl i godt stånd. Slottet hade tillräckligt både lifsmedel och krigsförråd att uthärda en lång belägring och staden saknade icke heller försvars-anstalter. Då derföre Christians här syntes, väckte den ingen fruktan och uppfordringen besvarades med kanonskott och ett utfall af 150 ryttare, som drefvo fiendtliga förtropparne tillbaka. Garnizonen och stadens inbyggare förfärades så litet öfver Danskarnas oförmodade ankomst, att de icke blott från muren sjöngo åt dem spefulla och bittra visor, utan läto äfven uppslå på yttersta porten följande rim:

Jag heter Kalmar den grå,
Derför ingen mig rubba må.
Här låg en Konung före i sju år,
Det båtade honom icke för ett hår.
Nu är här kommit ett Juta-barn:
All hans anslag varda till skarn.

Flera qvinnor i staden visade sig äfven på vallarna, sysselsatta att sammanvrida halmkransar, och ropade till de utanför stående, att de ville doppa kransarna i beck och tjära, antända dem och slunga dem på deras hufvuden, om de vågade storma. Christian framryckte likväl allt närmare med sin belägringshär. Oaktadt alla försök, som gjordes från slottet och staden, att hindra hans anläggningar, hunno de dock mot slutet af Maj sin fullbordan. Väl afbrötos stundom fiendens belägringsarbeten af modiga

utfall, hvarvid isynnerhet rytteriet ofta kom i sådant handgemäng, att soldaterna vände om gevären och slogo med kolfvarna. Svenskarna sjelfva satte förstaden i brand, att fienden af den ej måtte hafva någon nytta; man sökte äfven gräfva ut en nära belägen damm, på det att de löpgrafvar, som Danskarne öppnat, måtte fyllas med vatten och förstöras. Man strödde om nätterna fotanglar i Danskarnas väg, hvaraf flera skadades, och då utfallen sluteligen ingenting kunde uträtta, fylldes stadsportarna och deras hvalf med jord, på det att fienden, om de uppsprängdes, ändå ej skulle framtränga. Oaktadt alla sådana ansträngningar kunde dock Christian, sedan hans belägrings-artilleri ankommit, och stadsmuren på en sida var sönderskjuten, efter några veckor, rusta sig till en allmän stormning. Det var en söndag, då på aftonen de belägrades sabbatshvila förvandlades till en hemsk oro, af den ovanliga rörelse och lifighet som de försporde inom lägret, och hvaraf de kunde sluta till det, som snart skulle förestå dem. Knappt hade natten inbrutit, förrän de fiendtliga batterierna började en förfärlig eld och skaror af krigare störtade mot staden. Utanverken intogo de snart, men då de ville tränga vidare, blefvo de af den tappra besättningen så kraftigt motade, att de måste hufvudstupa skynda tillbaka. Äfven det andra anfallet, som företogs kort efter midnatten, rönte ett lika motstånd. Borgrarna stredo på vallarna med utmärkt

hjeltemod; och det visade sig då, hvad en dansk historieskrifvare säger: att de icke ville *skydda sina män med vallar, utan sina vallar med män.* Stadens qvinnor deltogo i striden, och utförde nu sin hotelse med halmkransarna, hvilka de slungade brinnande öfver soldaterna, ofta med sådan skicklighet att de blefvo hängande omkring halsen och de olyckliga jämmerligen förbrändes. — Med harm såg Christian sitt folk vika; men han hejdade dem och förklarar, att den *uppgående solen skulle se honom antingen död eller mästare af staden.* För tredje gången befaller han stormning. Ett vildt härskri besvarar hans ord: och under yttersta förbittring å ömse sidor började ånyo en strid, som ändtligen före dagningen så slutades, att Danskarna öfver en bro af 1500 kamraters lik, genom en i muren öppnad breche, rusade in i staden. Den förfärligaste plundring öfvergick derpå det olyckliga Kalmar. Minnet af denna fasansfulla natt har bibehållit sig der ännu, då man berättar, att en gång staden på ett dygn var tre gånger Svensk och tre gånger Dansk.

Emellertid arbetade Carl, understödd af sin tappre son, med all ifver, att så fort som möjligt samla en här till afvärjande af detta vådliga anfall. Efter många svårigheter kunde ändtligen 5000 ryttare och 18,000 man fotfolk uppbryta mot Kalmar. Arméen bestod till det mesta af sammanrafsad allmoge: den rätta krigshären var då borta i kriget mot Ryssen.

Omkring 14 dagar efter stadens intagande stod Carl vid Ryssby och derifrån tågade han mot Danska lägret, utmanande fienden till strid. Men denne undvek något afgörande utfall och äfven svenska konungen fann nödigt att först afvakta bättre trupper från Elfsborg, och att, för kommunikation med sjön, invänta den flotta, som han från Stockholm beordrat till sig. — Det var under denna mellantid, som Gustaf Adolf aflade sitt första prof på Fältherre-skicklighet, då han, under en lika lycklig, som väl utförd diversion mot Blekinge, öfverrumplade och intog danska fästningen Christianopel. Han hade nyss före krigets utbrott, då han fyllde 16 år, blifvit, efter gammal sed, på högtidligt sätt förklarad *varaktig:* det vill säga, skicklig att bära vapen och erhålla riddarenamn. Han rättfärdigade tidigt de stora förhoppningar, som hans åldrige fader då yttrade om honom.

Sedan förstärkningen från Elfsborg och Stockholmska flottan hunnit ankomma, beslöt konung Carl att våga det afgörande anfallet på danskarnes läger och den eröfrade staden. Efter några förberedande anordningar, synnerligen om det understöd som garnizonen i slottet skulle gifva honom, företog han nu den strid, som skulle för honom blifva både den svåraste och äfven den sista här i tiden. "Solen hade icke hunnit högt på himmelen den 17 Juli" — förtäljer en historieskrifvare denna händelse — "förrän den åldrige Carl, understödd i kommandot af sin son,

Kronprinsen Gustaf Adolf, utförde sina trupper och medelst ett häftigt anfall på Danskarnas förskansade läger började en strid, den största som Kalmar sett och kanske den största mellan Nordens Monarker, hvaruti de sjelfve personligen deltagit. Christian anförde likaledes i egen person sitt folk och var beredd på detta besök, hvarföre motståndet blef lika så häftigt. Anfall på anfall, det ena mera rasande än det andra, mottogos med lika många afslag, och man hade redan stridt i flera timmar utan någon serdeles fördel, men med en grufvelig mansspillan å båda sidor, då tjocka rökmåln, blandade med eldsflammor, och ett hiskeligt rop begynte upphäfva sig mot himmelen från den närbelägna staden. Svenska kommendanterna på slottet hade punkligt verkställt sin konungs befallning. I samma ögonblick Carl angrep det fiendtliga lägret, inträngde de med 1000 man i staden och hade större framgång, i det de snart bemäktigade sig Danskarnas mot slottet uppförda förskansningar och tillkämpade sig fot för fot gatorna, så att de sistnämnde sluteligen icke hade annan tillflykt, än att kasta sig öfver vallarna ned i löpgrafven. De segrande spridde sig derefter omkring i husen för att plundra, men detta var deras olycka, ty nu återkommo Danskarna, förstärkte af friskt manskap, och begynte striden ånyo. I detsamma råkade staden i brand på flera ställen, man vet icke, om genom det ständiga skjutandet ifrån

slottet eller genom något förvållande af våra. Vid anblicken af den brinnande staden skyndade, liksom genom hemlig öfverenskommelse, de utanför stridande härarna med sina konungar dit att bistå hvar sina. Man besteg med svärdet i hand de grusade murarna på alla sidor och i sjelfva staden, som snart liknade en rykande hög af ruiner, uppstod en förskräcklig blandning af rök och fiende. Här fortsattes striden ännu en stund med yttersta raseri. Mellan brinnande väggar och störtande murar, under lågornas brak, kulor och granaters hvinande samt blodströmmars fräsande i de glödgade rännstenarne, mördade svärdet. Men de danske voro redan mästare af staden, och när mot aftonen Prins Georg af Lüneburg ankom med en ytterligare förstärkning af friskt manskap, var deras öfvervigt afgjord. Sveriges tappre krigare nödgades fly, sedan de på valplatsen, uti och omkring staden, denna dag lemnat omkring 2000 kamrater. Återtåget skedde dock i den ordning att, medan konungen uppehöll den påträngande fienden, hann De la Ville, (en af de tappre kommendanterna på slottet), icke allenast försätta återstoden af sitt folk i säkerhet in på slottet, utan äfven i vägen förstöra flera af fiendens anläggningar åt den sidan. Under skygd af kanonerna från slottet drog konungen sig tillbaka öfver stadsmuren med sitt folk och kom oskadad till sitt läger, der han med innerlig grämelse och sorg tänkte på utgången af sitt företag, det

ett oblidt öde, men icke bristande tapperhet eller mindre skickligt uttänkta planer, gjorde så misslyckadt.

På det starka och af trogna befälhafvare försvarade fästet hvilade nu Carls hela förhoppning. Huru äfven denna skulle beröfvas honom, och fienden genom förräderi vinna, hvad den ej genom styrka förmådde åtkomma, vill jag nedanföre berätta.

Christopher Somes förräderi.

Med hela sin makt vände sig konung Christian, efter Kalmar stads intagande, mot slottet. Han försökte att från sjösidan tända eld derpå, genom ett brinnande fartyg, som han lät vinden drifva mot muren; men faran afböjdes af den vaksamma besättningen. Nu började ett skarpt skjutande med kanoner, stenslungor och andra belägringsvapen. Sådana stenslungor eller *blidor*, som de kallades, voro af plankor, gjorda såsom en vågbalk, med ena armen genom en stark tyngd fästad. När man ville slunga, nervägdes den andra armen och fästades med en liten hake, som sedan afknäpptes, då slungstenen var pålagd. Plankan, i det ögonblick den återtog sin raka ställning, kastade då stenen både ganska långt och med förfärlig kraft. Bruket af blidor hör egentligen till en föregående belägringskonst, men de voro ännu icke aflagda. I anledning af dem, vill jag berätta er en lustig händelse, som tilldrog sig vid

någon af de förra belägringarna. J skolen få höra omtalas en slungsten af egen beskaffenhet. En enfaldig bondgumma satte sig, utanför Kalmare murar, att hvila på en sådan blida, som hon der fann uppställd. I sin okunnighet lossade hon med sin käpp haken eller tåget, hvarmed den nervägda blidarmen var häftad. I samma ögonblick kastades hon högt i vädret och slungades öfver muren in i staden, men föll till all lycka på en hop hö, så att hon blef oskadd. Hon lefde sedan länge och njöt ett litet underhåll samt besöktes af främmande, såsom en för sitt besynnerliga öde märkvärdig person.

Christian hade icke lyckats att stänga Carl från gemenskap med slottet. Innan denne sjelfmant drog sig undan till skansen vid Ryssby, fick han tillfälle att der göra ett besök, hvarvid han uppmuntrade besättningen till fortfarande trohet. Men han vidtog tillika en förändring, i en olycklig stund, i det han endtledigade de förra tappre befälhafvarne från sin befattning, för att använda dem på andra håll, och anförtrodde slottet åt en enda, *Christopher Some*. Denne man, härstammande från berömda förfäder, hade förut i Finska kriget, genom prof af tapperhet, förstått att tillvinna sig sin konungs ynnest. Han tycktes äfven nu, i början, motsvara konungens förtroende, men snart visade han sig glömsk både af ära, konung och fosterland, och lemnade sitt namn, höljdt af evig vanära, i våra häfder.

En morgon, några veckor efter sedan han mottagit befälet, då sydvestra tornet af utanverken hade genom fiendens skjutande fått en betydlig remna, sammankallar han de förnämsta af garnizonen, visar dem, hvilken mängd kulor fienden inskjutit i slottet (man räknade 780 grofva styckekulor) och låter dem, med låtsadt bekymmer, veta att krutförrådet var nästan åtgånget och att man hädanefter nödgades försvara sig med stenar. Besättningen, som trodde förhållandet vara verkligt, lät dock icke denna tidning nedslå sitt mod, utan skyndade ner till borggården, uppref stenläggningen och förde tillsamman stora högar med sten kring vallen. Detta drag af soldaternas mod och trohet kunde dock ej återväcka hederns känsla hos förrädaren, utan redan samma afton uppgör han planen med tvenne danskar, som han släppt in i fästningen, och sammankallar derpå öfverbefälet till sina rum samt yttrar: att, som han visste fienden vara färdig nästa morgon med en hufvudstorm, tvang honom bristen på krut och omöjligheten att få undsättning från konung Carl, att uppgifva slottet till Christian. Förgäfves invände officerarne, att man väl kunde uthärda ännu två eller tre anfall, innan faran blefve så stor, och mycket kunde dessförinnan förändra sig. Some, döf för sådana föreställningar, begaf sig samma afton ut till danska lägret och tillbragte der natten, sedan stillestånd blifvit slutet och gisslan gifven. De bestörte officerarne på slottet

hörde nu ur fiendens läger musik och trummor genljuda natten igenom, i stället för kanonernas dån. Hellre hade de dock hört det sednare, än det förra. De anade hvad förrädaren gjort, och funno det med sorg och harm, då han morgonen derpå återkom med bref från Christian. Då deruti bland annat stod, att Some otvunget, samt med soldaternas fria vilja och bifall, uppgifvit slottet, svarade genast de förbittrade soldaterna: det hafver *kommendanten ljugit på oss, som en skälm.* Dels med lock, dels med hotelser, bragtes dock det trogna manskapet till tystnad; och Some gick ut att mottaga den antågande danska konungen. Med honom uppstiger han först på vallen och derifrån in i slottet. Med denna besynnerliga vandring ville han beteckna sanningen af det löjliga föregifvandet, att fästningen blifvit *intagen* och ej *uppgifven.* Trumslag förkunnade derpå, att alla som ej ville antaga dansk krigstjenst, skulle, innan solens nedgång, lemna slottet. Af hela den talrika besättningen kunde endast 24 förmås dertill. De andra packade ihop sina kläder under sorg och förbittring, togo med sig af sin egendom hvad de kunde bära, och gingo med föraktliga blickar och åtbörder ifrån den nedrige förrädarn. Christian fann i slottet ett rikt förråd både af vapen och lifsmedel (deribland 3000 tunnor spannmål) och lät i sina stater sjunga Te Deum öfver dess uppgifvande. Åt Some gaf han, utom en summa pengar, ett gods kring Lübeck, der

denne sedan framlefde sin tid, föraktad både af sig sjelf och andra. Den bästa belöning, säger en författare, glömde Christian dock att gifva honom, *ett halsband, men ej af guld, utan af hampa.*

Hvad som egentligen förmådde Some till hans nedriga handling är svårt att afgöra. Troligen var det girighet och äfven skrämsel. En dansk officer, som han från sin ungdom kände och nu besökte i lägret, inbillade honom, att slottet dagen derpå ovillkorligen skulle sprängas i luften.

Den frukt, som Christian drog af förrädarens verk, blef ej långvarig; icke heller ersatte det rof han förde ur Sverige, äfven efter fredsslutet, alla de förluster han lidit af så många tappra krigare, som stupat jemte blomman af Danmarks adel. — Krigslyckan vände sig ock snart åter på Svenskarnas sida; och i freden, som slöts tvenne år derefter, återgick Kalmar slott och stad till Sverige. Danskarnas roflystnad var så stor och känslan af folkrätt så qväfd, att de, *efter freden*, då de skulle utrymma slottet, refvo ner taken och bortförde blyet och kopparen, samt förderfvade allt hvad de kunde. Flera prydnader på Kalmar rådhus nedbrötos på Christians befallning och fördes till Köpenhamn, der man ännu lärer igenkänna några af dem på den stadens rådhus.

Sven Håkansson.

Under de täta ströftåg, som danskarna af plundringsbegär företogo bland den värnlösa allmogen i trakterna kring Kalmar, kom en gång ett sådant röfvarparti till Madesjö socken. Der bodde då på Ebbehult *Sven Håkansson*, en rask och dugtig man, född inom socknen af bondeföräldrar. Han hade varit med då Kalmar stormades, och inlagt ett stort prof al hjeltemod, i det han ensam stod qvar i den bestormade stadsporten och en lång stund med sitt svärd hindrade danskarna att intränga. Sedan nu den ströfvande hopen hade i Madesjö plundrat kyrkan, prestgården och närliggande byar, samlade den sig att tåga till Ebbehult, både af roflystnad, ty Sven Håkansson var en förmögen man, och äfven af hämdbegär öfver Kalmarstriden. Underrättad om deras annalkande, samlade Sven ihop så många unga bonddrängar han kunde och gömde dem i skogen, på ömse sidor om vägen till Ebbehult. Derpå förklädde han sig sjelf till tiggare, smög sig ner åt trakten kring prestgården och satte sig på en sten vid vägen, då han hörde bullret och stojet af de framtågande danskarna. En officer, som red främst och anförde truppen, kastade till honom en penning i hatten, som han framräckte, och frågade, om han kände Sven Håkansson samt vägen till Ebbehult, och huru långt det kunde vara dit. Den förklädde Sven

svarade, att han ganska väl kände den person som efterfrågades och vägen hade han sig också noga bekant — den kunde vara omkring ½ mil. Officern befallte honom då att sitta upp på hästen bakom honom och visa vägen, hvilket Sven efterkom. De redo så en stund; men när de hunnit upp i skogen och kommit till det ställe der bönderna lågo gömda, hoppar Sven af, rycker fram undan tiggarkläderna en uppspänd pistol och skjuter officern genom lifvet, att han genast stupade. Vid detta skott, som var den öfverenskomna signalen, rusade bönderna fram ur sina gömställen, tillstängde vägen för danskarna både före och efter, samt började derpå, anförda af Sven, att med salfvor ur skjutgeváren sträcka fienden till marken. Ingen af denna ströfkorps återkom lefvande till Kalmar; och det röfvade godset, som fanns hos danskarna, gafs tillbaka åt dess egare. Stället, der händelsen tilldrog sig, heter ännu i dag Jutbackarne. Jutar var vanligen det namn, hvarmed de danske på den tiden betecknades. Den rådige och tappre Sven Håkansson erhöll för sitt välförhållande af konungen en gård till evärdelig ägo, utom andra gåfvor, och förordnades till befälhafvare öfver all allmoge i Norra och Södra Möre, åt hvilken regeringen lät utdela krut och gevär till försvarandet af lif och egendom. Han dog 1663 i hög ålder och hans båda värjor hänga i Madesjö kyrka, der han ligger begrafven.

SLAGET VID LÜTZEN
OCH
GUSTAF II ADOLFS DÖD
den 6 November 1632.

N:o 3. 4 sk. b:ko.

Slaget vid Lützen.

Det är bekant, huru konung Gustaf II Adolf, rörd af de lidanden, som hans religionsförvandter i Tyskland måste undergå, seglade öfver Östersjön, för att hjelpa dem i deras nöd. Man mins äfven att konungen vann isynnerhet tvenne stora slagtningar, nemligen vid Leipzig och Lützen, och att han stupade i den sistnämnda. En utförligare berättelse om densamma skall utan tvifvel blifva kärkommen.

Konungen hade i Erfurt mött sin gemål, som kom till honom med förstärkning, så att han nu befann sig i spetsen för 20,000 man.

Han tog ett ömt afsked af Maria Eleonora. Med djup rörelse sade han till henne: "Farväl! Gud vare med eder, min gemål! Se vi hvarandra i detta lifvet icke åter, så skall det visst ske i det tillkommande!" Den ädle hjelten gret. Drottningen smälte i tårar och alla närvarande voro djupt rörde. Det var som om konungen, liksom många andra forntidens hjeltar, haft en aning om sin förestående död.

Han gick att möta Wallenstein, som tillika med sin förnämste underbefälhafvare, Pappenheim, sökte en batalj med Svenskarne.

Wallenstein var en besynnerlig, i högsta grad stolt och högmodig furste. Skicklig fältherre, men kall och grym, var han begifven på astrologien, eller den vidkepliga tron, att menniskornas öden finnas bestämda i stjernornas gång.

Pappenheim, en obeskrifligt tapper och ridderlig herre, hade äfvenledes befläckat sin karakter med hårdhet och omensklighet under sina krigiska företag.

Mot dessa tågade Gustaf Adolf, åtföljd af sina generaler, och bland dem den ädle store hjelten Bernhard af Weimar, hvilken efter hans död emottog befälet. Marschen gick genom staden Naumburg. Då konungen visade sig der, emottogs han som en räddande gudomlighet med hög och allmän fröjd. Invånarne trängde sig omkring honom, kastade sig ned för segerherren och kysste hans stöflor och kläder. Denna afgudiska dyrkan misshagade den fromme och blygsamme hjelten. Han höll den för ett olyckligt förebud, och yttrade sitt missnöje deröfver. "Jag fruktar," sade han, "att Gud skall visa detta förblindade folk, att jag icke är något högre väsende, utan en svag, dödlig menniska."

Under marschen erhöll han underrättelse om att Pappenheim var frånvarande med sitt folk. Denna underrättelse bestämde honom till det beslutet, att hvarken afbida sina Sachsiska hjelptrupper, ej heller anfalla Leipzig, utan gå rakt på fienden. Han ställde

derföre sin marsch till Lützen, och lemnade Weissenfels, ett gammalt slott, omkring en half mil till venster. Kejserliga generalen Colloredo, hvars Kroater *) upptäckte de skyndsamt antågande Svenska kolonnerna, öfvergaf genast slottet i Weissenfels, för att åter sluta sig till hufvudarméen; dock undkom han icke utan förlust. Svenska rytteriet högg in på hans eftertrupper, gjorde en mängd fångar och eröfrade ett rödt standar med kejserliga örnen, öfver hvilken en Fortuna sväfvade, hvilket af Svenskarne ansågs för ett godt tecken. De fångne bekräftade underrättelsen om Pappenheims afstånd från hufvudarméen, och konungen fortsatte sin marsch oafbrutet.

Underrättelsen om hans antågande satte hertigen i icke ringa förundran; han tycktes icke hafva väntat denna sakernas vändning. Tre kanonskott gåfvo hans regementer signal att draga sig tillsamman, och kurirer ilade till Pappenheim, för att kalla honom tillbaka från Halle. Derpå lät hertigen kalla generalen Holk till sig, för att höra hans råd. "Vi måste gå emot konungen," sade Holk, "innan han förenar sig med Sachsarne. Våra soldater önska strid, vår styrka är samlad, och länge skola vi dock icke kunna dröja här utan en drabbning."

---

*) Ett slags vilda, tappra skyttar från Kroatien, hvilka tjena i de Österrikiska härarna, liksom Kossackerna i de Ryska.

Wallenstein ville äfven höra stjernornas råd. Han inneslöt sig derföre med sin hof-astrolog, Seni, och frågade honom om hans tanka. "Jag har väl icke tydligt sett er såsom segrare," svarade Seni, "men er fiende har alla tecken och stjernornas liknöjdhet emot sig, hela November igenom." Denna utlåtelse bestämde den astrologiske hjelten; han beslöt att våga ett fältslag; dock skulle äran af anfallet lemnas åt Svenskarne.

Kejserliga hären satte sig i marsch och tågade upp till Lützen. Pappenheim fick äfven befallning att skynda dit. Denna lilla stad ligger på vägen från Leipzig till Weissenfels. Wallenstein framryckte ända till venstra sidan af denna väg (när man kommer ifrån Leipzig), hvilken på båda sidor är omgifven med afloppsgrafvar.

Medan hertigen af Friedland uppställde sin här på denna slätt, som, utan någon buske eller kulle, icke undanskymde något, kom äfven Gustaf Adolf, något sednare mot aftonen, icke långt ifrån Lützen till några byar, hvilka innehades af kyrassierer och kroater under Isolanis befäl. De sistnämnda drogo sig tillbaka vid Svenskarnes ankomst, och en herde vid namn Asmus visade dessa ett vad genom strömmen Rippach, der öfvergången skedde utan hinder. Konungen var beredd till anfall, och lät sina kolonner rycka fram till afloppsgrafven, der de, midt emot den kejserliga hären, uppställdes på slätten.

De kejserliga uppställde sig emellan Lützen och afloppsgrafven till drabbning; de stödde den högra flygeln mot staden och sträckte den venstra ända fram till grafven. Den venstra afloppsgrafven vid den framföre liggande stora vägen gjordes djupare, och en linie af musketerare, ämnade att skjuta öfver bröstvärnet, uppställdes deruti. Den uppgräfda jorden blef, för att upphöja grafvens kant, kastad åt sidan af fältet. På andra sidan af vägen måste arbetarne upphöja denna jord till ett bröstvärn, bakom hvilket den andra linien af musketerare, stående på jemna marken, uppställde sig, och bakom denna stod en afdelning kroater, som vid anfallet skulle från sina hästar skjuta öfver musketerarne. Genom denna uppställnnig mottog man fienden med en trefalldig eld i tre afsatser. Några kavalleri-sqvadroner ryckte fram öfver landsvägen, men hvilka vid Svenskarnes annalkande drogo sig tillbaka till hörens venstra flygel.

Trehundra steg bakom landsvägen stod den kejserliga härens hufvudstyrka, med ett batteri af 7 grofva kanoner framför fronten. Fotfolket, ställdt i fyra stora fyrkanter, intog midten; på begge flyglarne stod rytteriet i två linier. Den högra kavalleriflygeln hade den femte fyrkanten emellan sig. Nära vid Lützen, på en höjd, der några väderqvarnar stodo, mot den framför liggande vägen, uppfördes det andra batteriet af 14 kanoner, och häckarne

omkring trädgårdarne vid Lützen besattes med musketerare, som gjorde sig skottgluggar genom häckarne.

Så uppställde, efter Wallensteins plan, i sjelfva mörka natten, Holks adjutant den kejserliga hären, 30—40,000 man stark. Med otålighet afbidade man endast Pappenheims ankomst.

Tusen steg från den kejserliga hären uppställde sig den svenska i slagtordning på två linier. Venstra flygeln räckte till Lützen, den högra sträckte sig ut öfver afloppsgrafven. Framför fronten gick den stora Leipziger-vägen fram, och i ryggen krökte sig ifrån högra flygeln afloppsgrafven omkring hären. Rytteriet stod på begge flyglarne i två linier, och fotfolket i midten, deladt i åtta brigader, hvaraf fyra formerade första och fyra den andra linien. Småländska, Östgötha, Westgötha, Upländska och Finska rytteriet stod i högra flygelns första linie; i den andra stodo Tyska kavalleri-regementer. Venstra flygeln bestod af Lifländska, Kurländska och Franska regementer. Mellan sqvadronerna voro, på Gustaf Adolfs vanliga sätt, infanteri-afdelningar af 80, 360 till 400 man ställda.

Fotfolket stod likaledes på två linier, hvardera indelad på fyra brigader. Konungens gula, eller lifregementet, det gamla blå, under öfverste Winkel, och hertig Bernhards infanteri-regemente utgjorde första liniens brigader, under grefve Nils Brahes

befäl, som var kongl. lifregementets öfverste. Hvar och en af kolonnerna eller brigaderna innehöll 11 till 12 kompanier och hade 8 kompanier till understöd bakom sig; de voro mycket rörligare än de Wallensteinska fyrkanterna, och stodo så långt ifrån hvarandra, att brigaderna bakom dem kunde utan oordning inrycka i mellanrummen. Svenska artilleriet bestod af 100 kanoner. Deraf voro 26 af de gröfsta uppställda i batterier framför venstra flygeln; dessutom framför hvardera flygeln 20 mindre, och 5 för hvarje infanteribrigad. Konungen sjelf anförde den högra, hertig Bernhard den venstra flygeln och friherre von Kniphausen centern.

Så stodo båda härarne rustade till strids midt emot hvarandra. Svenskarnes lösen var: "Gud med oss," och de kejserligas: "Jesus Maria." Gerna hade konungen anfallit samma afton; men den mörka Novembernatten inföll tidigt. Begge härarne tillbragte den under vapen, och konungen i sin vagn med Bernhard och Kniphausen, dels i samtal med dessa generaler, dels fördjupad i tankar. En djup, ryslig tystnad sväfvade öfver trakten, som snart skulle blifva flera tusendes dödsbädd. Redan om natten fördes en tillfångatagen kejserlig ryttmästare fram för konungen. "Har Pappenheim redan framkommit?" frågade konungen, "säg sanningen, eller blir ni hängd!" Ryttmästaren bejakade frågan, fastän han visste att han sade osanning. Konungen blir

eftertänksam. ”Hvad skall man göra?” frågar han generalerna. Bernhard tiger. Derpå uppmanas Knip-hausen att frimodigt yttra sina tankar. ”Jag råder att afvakta Sachsarne,” var hans svar. Men konungen stod likväl fast vid sitt beslut att anfalla, dels emedan han redan ryckt för långt fram, dels emedan fienden tycktes vara rädd, då han så ingräft sig. Snart derefter upptäckte man ock osaningen af ryttmästarens svar.

Natten förflöt, och den vigtiga 6 November, denna evigt märkvärdiga dag uppgick. Gustaf ville genast vid dess gryning företaga anfallet; men en tjock dimma omgaf hela trakten med en ogenomtränglig slöja, och hindrade all utsigt. Likväl kämpade spridda ryttarskaror i djupaste töcknet med hvarandra, att förbereda den stora blodscenen. I djup, högtidlig andakt sjöng svenska hären: ”Vår Gud är oss en väldig borg,” och: ”Gud vare oss nådig och blid.” Konungen kastade sig i sina truppers åsyn på knä för att bedja. Dimman började skingras. Redan dundrade en och annan kanon genom tystnaden. Det afgörande ögonblicket kom beständigt närmare. Konungen var ovanligt allvarsam. Klädd i en grå klädesrock och ett lätt läderkyller — emedan, enligt några underrättelser, en kontusion i skuldran icke tillät honom bära ett harnesk — red han genom sina krigares leder och uppmuntrade svenskar och tyskar till tapperhet.

Hertigen af Friedland, ehuru häftigt plågad af podager, lemnade bärstolen och satte sig till häst, sedan metallstigbyglarne, som gjorde honom smärta, blifvit omvecklade med silke. Han ställde allt i ordning till strid, gaf de nödiga befallningarne och eldade sina krigares mod.

Dimman hade åter tjockare nedsänkt sig. Först emot klockan 10 skingrades hon; den genombrytande solen upplyste den vida slätten, och de slagfärdiga härarne blefvo synliga för hvarandra i hela sin utsträckning. Lützen stod i lågor; den hade blifvit antänd på befallning af Wallenstein, för att skydda hans här i ryggen. Framemot klockan 11 på förmiddagen gaf konungen signal till anfall. Modigt och beslutsamt framryckte Svenskarne mot de af de kejserliga besatta grafvarne vid landsvägen och anföllo dem. En häftig eld af artilleri och infanteri möter de anfallande regementerna och fäller hela leder på valplatsen. De som detta oaktadt framtränga till grafvens kant, genomborras i handgemänget af värjor och pikar.

Konungen höll icke långt derifrån i spetsen för högra ryttareflygeln, för att få begagna fotfolkets anfall, så framt det lyckades. Men då han märkte att detta ryggade, steg han af, ryckte piken ur handen på en soldat, ställde sig i spetsen för de vikande och ropade till dem: "Soldater! hvar är edert mod? J hafven genomvadat strömmar och bestigit

murar, och denna fotsbredd mark kunnen j ej eröfra." Han går främst; de följa honom i elden: en ny mordisk kamp begynner. Oemotståndligt tränga Svenskarne fram ända till grafvens kant; elden tystnar; man kämpar man mot man; grafven fylles af de kejserligas lik, och framför densamma ligger en lång sträcka af slagna Svenskar; flera svenska regementer träda efter hvarandra i de uttröttades ställe. Slutligen bryter öfverste Winkel med det blå regementet igenom, och framtränger under sina krigares segerskri öfver båda grafvarne. Svenska lifregementet och några andra följa denna tappra skara. Med förenade krafter angripa de det på andra sidan planterade batteriet, eröfra det och rigta kanonernas mynningar mot de fiendtliga fyrkanterna. Den yttersta blir öfverändakastad och spridd, den andra har samma öde, och redan äro Svenskarne färdiga att äfven angripa den tredje, då Holk med sina kyrassierer plötsligt rusar fram och åter frånrycker de tappra trupperna de redan tillkämpade fördelarne.

Finska rytteriet hade icke hastigt nog hunnit följa fotfolket öfver grafven till undsättning. Dess sidor voro derföre obetäckta och blottställda för det fiendtliga rytteriet. Denna tillfällighet begagnade Holk och anföll. Visst mötte honom gevär och pikar mannamodigt, men hans tungt beväpnade ryttares drabbande var för häftigt. De bröto in. Många Svenskar föllo under deras svärd eller söndertrampades

af deras hästars hofvar, men de stötte äfven, döende, sina svärd i de krossande hästarne.

Wallenstein rättade emellertid sitt fotfolk, anföll dermed, understödd af sitt rytteri, det fiendtliga, eröfrade de förlorade kanonerna åter och dref de å alla sidor omringade Svenskarne ända till grafvarne åter. Men icke länge fägnade sig den kejserliga fältherren öfver denna fördel, ty i ett ögonblick förändrades skådeplatsen.

Svenska rytteriet, för hvilket det slutligen lyckades att komma öfver grafven, ilade, under konungens anförande, det ryggande fotfolket till bistånd, anföll häftigt de kejserliga sqvadronerna, störtade de främre på de eftersta och spridde förskräckelse och förvirring öfver kejserliga härens hela venstra flygel. Svenskarne eröfvade för andra gången de tagna och åter förlorade kanonerna, och segren tycktes på denna sidan fullkomligt afgjord för dem.

Mindre gynnande var förloppet på deras venstra flygel. Den der stående fjerde brigaden af första linien blef af kejserliga batteriet på väderqvarnsbacken så beskjuten, att den, för att bättre skydda sig för dess mördande verkan, drog sig bakom mjölnarens hus, hvarifrån den rigtade sitt artilleri på väderqvarnen och besvarade den fiendtliga elden. Hela flygeln sväfvade i fara och var nära att vika. Då detta berättades för konungen, upprog han genast åt fältmarskalken Kniphausen befälet öfver den

segrande högra flygeln, med befallning att förfölja den vikande fienden, satte sig derpå i spetsen för det Småländka, af grefve Fredrik Stenbock anförda regementet, och skyndade den nödställda flygeln till bistånd. Förskräcklig var striden på denna flygel. Hertig Bernhard, som kommerderade den, hade gjort en svängning med några regementer och anfallit sin motståndare i sidan. Ett grufligt handgemäng uppkom. Begge härarne kämpade med den största förbittring; ingendera ville vika för den andra. Tjocka rökmoln höljde dödens fält och hela den närliggande trakten.

Midt under detta vapenbrak förde man till hertigen af Weimar konungens blodbestänkta häst, som blifvit uppfångad, då den utan sin ädle ryttare lopp gnäggande emellan Svenskarnes leder. De afskjutna pistolerna i hölstren, bloden och andra omständigheter lemnade intet tvifvel om konungens död öfrigt, och hertigen sände genast 100 man att uppsöka hans lik. Emellertid förteg han dock sin förmodan om konungens död, och utspridde den tidningen att han var fången. Svenskarne blefvo derigenom retade att med lejonmod kämpa för hans befrielse, medan andra, som hade aning om hans död, blefvo, genom begäret att hämnas sin älskade konungs död, eldade till lika tapperhet. Så fortsattes drabbningen på begge flyglarne med den största ansträngning. Hertig Bernhard tog öfverbefälet öfver hela Sven-

ska hären, och visade sig sin store lärare, Gustaf Adolf, värdig.

Kroaterna hade emellertid kringgått den högra flygeln, rusade på trossen och spridde der förvirring och bestörtning. Men några regementer gjorde front emot dem och slogo dem på flykten; äfvenså förde Kniphausen den andra linien, som ännu var i ordning och hade lidit mindre, fram öfver grafvarne. På samma tid eröfrade svenska venstra flygeln det fiendtliga batteriet vid väderqvarnarne, hvilket genast rigtades mot de kejserliga. På alla punkter fäktade man med den vildaste förbittring. Man kämpade man emot man, och i det ursinniga handgemänget miste hertig Bernhard sin hatt genom en kula. Svenskarnes ihärdighet och tapperhet störtade allt öfverända. Segren tycktes åter vara på deras sida. Men i det ögonblick, då den redan syntes vara vunnen, kommer Pappenheim med sitt rytteri fram på valplatsen: alla blodigt köpta fördelar äro nu för Svenskarne förlorade, och ett alldeles nytt fältslag börjas.

Pappenheim hade på Wallensteins första uppmaning brutit upp till slagfältet. För att icke förlora något ögonblick, skyndade han förut med kavalleriet, och fotfolket fick befallning att ofördröjligt följa efter. Men huru skyndsamt han än fortsatte sin marsch, kunde han dock icke förr hinna fram till slagfältet, än segern redan tycktes vara afgjord

för Svenskarne. Hans ankomst höjde dock snart de kejserligas mod åter. Med hastig beslutsamhet ryckte han med sina åtta kyrassier- och dragonregementen in i den kejserliga venstra flygeln, och då han hörde att konungen var vid Svenskarnes högra flygel, anföll han, uppfylld af begär att möta denna furste på slagfältet, med största häftighet. Hans önskan blef väl icke uppfylld, ty den sökte var ej mera till, men hans anfall hade den mest lysande framgång. Det af Svenskarne för andra gången eröfrade batteriet vid grafven återtogs, och efter en halftimmas strid lågo svenska soldaterna af det gula regementet tillika med sin anförare, den af konungen älskade Nils Brahe, i samma leder, hvaruti de tappert hade kämpat, liflösa och stympade på valplatsen. Öfverväldigade af den talrika fiendtliga styrkan, vika de svenska brigaderna tillbaka öfver grafvarne, och Pappenheim trängde oemotståndligt in på dem, för att, om möjligt vore, kringränna dem. Men i det ögonblick, då han anföll den andra linien under Kniphausen, träffade honom, midt på hans segerbana, en kula i höften. Den honom åtföljande trumpetaren, då han såg sin general sårad, fattade hans häst i tygeln, för att föra honom ur stridsbullret, men drabbningshettan dref honom beständigt längre fram, till dess hans krafter började aftaga. Trumpetaren skaffade honom då en vagn, satte sig bredvid och tog med honom vägen till Leipzig.

Då hans ryttare märkte att deras general var sårad, förlorade de modet. De råkade i oordning, hvilken dock till deras lycka en tjock dimma, som i detsamma omgaf dem, dolde för Svenskarne. Denna tillfällighet begagnade genast Piccolomini. Han ställde dem åter i ordning, högg i spetsen för dem in på det svenska blåa regementet och anställde ett sådant blodbad, att det delade det gula regementets öde. Men de dogo icke ohämnade. Många af Piccolominis ryttare blefvo skjutne och sårade, och han sjelf fick sex skott; flera hästar blefvo skjutne under honom. Hans öfverstelöjtnant och alla hans ryttmästare voro sårade, och majoren tillika med två ryttmästare och 200 gemena dödade.

Redan mörknade aftonen. Bernhard vågade än ett anfall. Han framträngde åter öfver grafvarne, dref fienderna tillbaka och eröfrade för tredje gången batteriet, som redan hade kostat så mycket blod. Nu spriddes bland de kejserliga förskräckelse och förvirring, som blef allmän, då i deras rygg en krutvagn dundrande flög i luften, tände eld på flera andra ammunitionskärror och ryckte dem med sig. Wallenstein, som red omkring öfverallt, icke skyende någon fara, och redan hade fått åtskilliga skrubbskott, gaf general Rhinoch befallning att rycka fram med reserven. Generalen frågade adjutanten om drabbningens tillstånd, och erfor af honom begge flyglarnes nederlag och Pappenheims dödliga sår.

Adjutantens berättelse flög hastigt från led till led och utspridde fruktan och villrådighet. Rhinoch sjelf dröjde att rycka fram. Snart strömmade alla i vild oordning om hvarandra. Wallenstein var utom sig af vrede. Förgäfves slösade han svordomar, hotelser och löften: det var icke möjligt att förmå hans krigare hålla stånd. De skreko: Pappenheim är död, slaget förloradt, Svenskarne komma öfver oss. Piccolomini satte sig blodbestänkt upp på den femte hästen, uppehöll med sitt rytteri de segrande Svenskarne och förskaffade Wallenstein och Gallas tid att hopsamla några skingrade sqvadroner. Under nattens djupaste mörker öfvergåfvo de kejserliga slagfältet. Deras återtåg gick till Leipzig, hvarest Wallenstein ankom vid midnattstiden, åtföljd af omkring 80 ryttare. Hertig Bernhard deremot samlade så mycket som möjligt de spridda regementerna åter och stod på slagfältet under natten. Mot morgonen visade sig 18 fännikor Kroater på valplatsen, för att afhemta det efterlemnade kejserliga artilleriet och bagaget, men de drogo sig hastigt åter tillbaka till Leipzig, då de funno svenska hären i ordning och under vapen, och bytet förblef i de segrandes händer.

Denna märkvärdiga drabbning varade i nio timmar, och kostade begge härarne mellan 6 och 9,000 man i döda, hvaribland en mängd af deras bästa officerare. Men denna blodiga dags märkvärdigaste

slagtoffer voro Gustaf Adolf och Pappenheim, de största fältherrar på deras tid.

Manskapet, som hertig Bernhard under drabbningen hade utsändt för att uppsöka det kungliga liket, fann det, icke långt ifrån en stor sten vid landsvägen, bland en hop döda, alldeles afklädt, af hästhofvarne söndertrampadt och så vanställdt, att det knappt kunde igenkännas.

Konungen hade satt sig i spetsen för Småländska regementet (hvars öfverste, Fredrik Stenbock, fått en så stark kontusion, att han sedermera måste öfvergifva krigstjensten) och ridit ifrån högra flygeln, der han sjelf förde befätet, till den venstra, som var hårdare ansatt af fienden. Dimman och krutröken förvillade konungen, som också eijest var närsynt, så att han, åtföljd af endast några få ryttare, skiljde sig från regementet. Oförmodadt stötte han på en afdelning af fiendens kyrassierer, hvilka anföllo honom. Han uppmuntrade sina följeslagare, afsköt båda pistolerna på en gång mot fienden, grep derpå till värjan och försvarade sig tappert. I detsamma krossades hans venstra arm af ett skott. Då de som följde honom blefvo varse detta, ropade de: "Konungen är sårad!" Men han sökte öfvervinna smärtan af såret och svarade: "Det är ingenting! följen mig!" I detta ögonblick träffades han af ett annat skott. — Han skall då hafva vändt sig till hertig Frans Albert af Lauenburg, som var med honom,

och bedt honom föra sig ur striden. Hertigen, som hyste agg till honom allt sedan deras ungdomstid', skall då hafva skjutit honom genom ryggen, men det är troligare att detta skott kom från fienden. Emellertid föll konungen af hästen, men blef hängande i stigbygeln och släpades ett stycke framåt af sin eldiga springare, tills han blef lös. Hästen kom derpå till Svenska lägret. En page hade derefter tillbjudit konungen sin häst, men då han icke förmådde stiga upp på den, omringades han af fienden, som frågade hvem han var. Då hvarken han eller hans följeslagare ville svara, sköt en ryttare en pistolkula genom konungens hufvud. Fienderna tillbjödo då pagen pardon, men då han icke ville emottaga den, för att icke öfverlefva sin konung, sköto de äfven honom. Konungens lik blef derefter afklädt och plundradt *).

När de utskickade Svenskarne funnit liket, lades det i en täckt vagn och fördes till Weissenfels. Den olyckliga drottningen, som så hastigt blifvit enka, återfann der den älskade gemålen, af hvilken hon i Erfurt tog ett så ömt afsked, liflös.

Det kungliga liket, åtföljdt af enkedrottningen och många förnäma Svenskar, fördes derpå till Wol-

---

*) Berättelserna om konungens död äro eljest högst olika och stridande mot hvarandra. I denna har man samlat det sannolikaste man derom vet.

gast i Pommern, derifrån det följande året af Svenska flottan öfverfördes till Nyköping. Och först ännu ett år derefter blef det begrafvet i Riddarholmskyrkan i Stockholm.

Sägner om Gustaf Adolfs död.

Emedan blott få personer hade varit vittnen till konungens sista ögonblick, så utspriddes derom snart flera olika rykten. Folket kunde icke föreställa sig, den store Gustaf Adolf fallit på samma sätt som hans ringaste soldat. "En ovanlig man måste också hafva en ovanlig död." Man erinrade sig de många nyligen timade konungamord, de ännu flera äfven mot Gustaf Adolf riktade mordförsök, alla af jesuiterna tillställda. Det blef derföre snart ett allmänt rykte, först i svenska hären, sedan öfver hela Europa, att Gustaf Adolf fallit för en förrädares hand. Berättelserna derom voro dock olika.

I allmänhet trodde man, att mördaren var hertig Frans Albert af Saxen Lauenburg, dertill eggad af enskild hämndlystnad samt lejd af kejsaren eller åtminstone af Wallenstein. Till Tyskland hade nemligen kommit ett obestämdt rykte om den örfil, som brodern, hertig Julius Henrik, hade af Gustaf Adolf erhållit. Man förblandade bröderna, och sedan hette det, att förtrytelse öfver denna honom sjelf eller

brodern tillfogade skymf varit första driffjedern. Hertigen hade uppväxt hos Wallenstein, hvilken han dock vid Nürnberg öfvergaf, förebärande som orsak, det han vid en befordran blifvit förbigången. Gustaf Adolf mottog öfverlöparen, oaktadt Oxenstjernas varningar; ty redan då var hertigen känd som en föga pålitlig herre. Efter konungens död gissade eller försäkrade man, att missförståndet med Wallenstein endast varit låtsadt; att det var hertigen, som uti trängseln och oredan sköt konungen genom ryggen och sedan tillsammans med sin betjent fullbordade mordet; att hertigen, enligt öfverenskommelse med de kejserliga, bar en grön fältbindel, såsom hemligt tecken att lemnas oantastad; och att han sedan midt under slaget öfvergick till Wallenstein, medförande tidningen om illbragdens verkställighet m. m. Sådant var ryktet. Svenska soldaterna, öfvertygade om dess sanning, hatade hertigen värre än döden; och flera häfdatecknare hafva följt denna allmänna sägen. Verkliga förhållandet var emellertid följande: att nemligen hela svenska hären, likasom hertigen, hade grön fältbindel, de kejserliga deremot röd; att hertigen ännu flera veckor efter slaget dröjde qvar i svenska tjensten, hvilken han, endast för att undgå soldaternas ovilja, lemnade, då han öfvergick, ingalunda till Österrike, utan till Sachsen. Man kan ej heller upptäcka det ringaste spår af honom tilldelad belöning, hvarken uti be-

fordran eller penningar. Sedermera förde han underhandlingarne mellan kurfursten af Sachsen, Johan Georg, och Wallenstein, var invecklad uti denne sednares sammansvärjning och blef fängslad och förd till Wien, hvarest han afsvor lutherska bekännelsen och anställdes vid krigshären. Uti en träffning mot Svenskarne blef han dödligen sårad, fången, och af Torstensson med möda skyddad mot soldaterna, hvilka ville hämnas konungens död på den förmente mördaren. De rop af smärta, som dödsplågorna aftvingade honom, uttyddes än som utbrott af det vaknande samvetet, än som en fullkomlig bekännelse om den föröfvade illgerningen, och så har hans minne, med fläcken af denna misstanke, gått till efterverlden.

Enligt en annan sägen var det Richelieu, som, afundsjuk på konungens framsteg, lejt mördaren; detta dock utan alla bevis. Någon tysk äfventyrare sålde emellertid åt Fransmännen ett böjdt svärd, på hvars klinga åtskilliga astrologiska och kabbalistiska bilder voro tecknade. Han utgaf det för att vara Gustaf Adolfs bland katholikerna så mycket omtalade trollsvärd, och som sådant visades det långt efteråt, och har gifvit anledning till många lärda skrifter och undersökningar. Hans verkliga vid Lützen begagnade värja förvaras uti Riddarholmskyrkan; hans kyller uti Wien; en af sporrarna såldes åt Holk, och har sedan kommit till Danmark. En vid

namn Schneeberg, som var löjtnant vid Götzes regemente, hade tagit den gyllene kedjan, hvilken sedan länge stannade qvar hos efterkommande slägten.

Ett annat rykte påstod att hertig Bernhard var medvetande uti brottet, derföre likväl icke anförande något annat bevis, än hans sednare förtrolighet med den förmente mördaren Frans Albert.

Åter var det en sägen, att en konungens ridknekt aflossat det mördande skottet, borttagit alla dyrbarheterna, och bland annat fjerrglaset. På dödsbädden anförtrodde han åt presten detta sednare jemte bekännelsen om sitt brott. Denna händelse skulle hafva tilldragit sig i Naumburg. En annan sägen från Creilsheim i Franken anför ungefär samma berättelse, dock om en annan person.

Då Carl XII år 1707 uppehöll sig i Sachsen, lemnades honom från okänd hand ett bref, innehållande en på tyska uppsatt rimmad berättelse om Gustaf Adolfs död. Skriften var redan gammal och halfmultnad, samt undertecknad af en Hans von Hastendorff, hvilken försäkrar sig hafva legat sårad på slagfältet och sett hela händelsen. Hertig Frans Albert antydes, ehuru icke med uttryckliga ord, som mördaren. För öfrigt innehåller skriften många motsägelser och tydliga spår af att vara understucken. Så betraktades den också af Carl XII. "Jag kan aldrig tro," sade han, "att en furste kunnat med så svart otacksamhet belöna sin konungs välgerningar."

Gustaf Adolfs begrafning.

Om qvällen efter slaget vid Lützen utsände hertig Bernhard en talrik skara soldater att uppsöka konungens kropp. Den fanns slutligen under likhögarna, naken, af sår vanställd och knappt igenkännelig; mer än en gång hade svenska och österrikiska ryttareskaror ovetande ridit deröfver. Den blef buren först till byn Meuchen och derstädes tvättad och omsedd, sedermera till Weissenfels. Konungen hade under lifstiden ofta yttrat misshag öfver bruket att balsamera, likasom i allmänhet att mer än vanligt sysselsätta sig med döda menniskors qvarlefvor. De närvarande, utan kännedom om denna hans uttryckliga vilja, balsamerade liket, hvarvid de uttagna inelfvorna blefvo uti Weissenfels begrafna.

Vid första underrättelsen om den inträffade olyckan hade Maria Eleonora skyndat till stället; man kan föreställa sig med hvilken sorg. Hon var alldeles otröstlig, fuktade med oupphörliga tårar den älskades kropp, ville aldrig från densamma skiljas, och bar hos sig det uttagna hjertat, förvaradt uti en liten gulddosa. För att på rådets vägnar beklaga hennes förlust, anlände Pehr Brahe, och denne, sjelf genomträngd af smärta öfver den älskade konungens död, lyckades att åtminstone till en del lugna hennes stormande sorg.

Följande sommaren fördes liket från Sachsen

uppåt kusten af Östersjön. Det var ett sorgens triumftåg. Från alla kyrkor hördes klockornas klagande ljud, och från kringliggande nejder sågos talrika skaror framströmma, för att vid den fallne befriarens bår med tårar och tusende välsignelser uttrycka sin kärlek och sin sorg. Från Wolgast skulle han öfverföras till fäderneslandet, och i hamnen låg Gyllenhjelm med svenska flottan för sådant ändamål färdig. Der församlades en mängd både furstar och folk; bland andra enkedrottningen Maria Eleonora med bror, syster och flera anhöriga, svenska riksråderna Herman Wrangel, Åke Tott, Johan Banér, Gabriel Oxenstjerna, Sten Bjelke m. fl., och slutligen en omätlig menniskoskara. Den 15 Juli fördes liket uti högtidligt sorgetåg ur staden, för att tagas ombord på flottan. Vid stranden höll Sten Bjelke ett tal till den närvarande församlingen. Tillfället var högtidligt. Det erinrade, huru konungen för tre år sedan landsteg på denna strand, sjelf full af mod och glada förhoppningar, följd af fäderneslandets och mött af Tysklands väntande och välsignande blickar. Nu sågs samma flotta vid samma strand och ungefär på samma tid; men denna gången för att återföra den fallne hjeltens lemningar från det sörjande Tyskland till det sörjande fäderneslandet. Dock, fullbordadt var det stora verket. Mörkrets och våldets bojor lågo krossade; och det befriade Europas tacksamhet och välsignelser följde ljusets hjelte på återfärden till hans och frihetens fädernesland.

Resan gick lyckligt, och den 8 Augusti anlände flottan till Nyköping. Då han nalkades fädernejorden, öfverdrogs himlen af mörka moln, hvilka snart utgöto sig i flödande skurar. Det var liksom ville Svea i sorgdrägt och tårar emottaga stoftet af sin störste och mest älskade son.

Liket nedsattes i Nyköping, och skulle derstädes förblifva ända till den högtidliga begrafningen. Gustaf Adolf hade, som förbemält är, redan under lifstiden utvalt sin blifvande hviloplats uti Riddarholmskyrkan. Man började derföre redan våren 1633 att på det anvista stället uppföra ett grafchor. Maria Eleonora dref emellertid kärleken till sin aflidne gemål ända till fullkomligt afguderi. Under hela resan var hon från liket oskiljaktig, och lät esomoftast aftaga kistlocket, för att njuta den bittra trösten af de fallna lemningarnes betraktande. Förgäfves föreställde man henne allt hvad Guds ord och förnuftet kunde mot sådant uppförande invända, förgäfves åberopade man konungens öfver dylika uppträden ofta yttrade misshag. Det hjelpte ej. Hon skref till och med från Tyskland, att rådet skulle uppskjuta begrafningen till hennes egen i framtiden inträffande död, på det hon under sin återstående lifstid måtte beständigt få hugna sig af sin salige herres åskådande. Rådet gaf naturligtvis ett vägrande svar; men för att i någon mån ställa henne tillfreds, uppsköts begrafningen först till Februari, sedan till Juni månad 1634. Under tiden hvälfde hon uti sin inbillning allehanda försla-

ger. Hon fick en gång det infallet, att jordfästningen borde ske i Upsala, och då rådet slutligen lyckades öfvertala henne att bifalla det densamma, enligt konungens egen vilja, skulle förrättas uti Stockholm, sökte hon förbehålla sig rättighet att derefter föra liket ut till Strömsholm, der hon för detsamma ämnade uppresa en präktig minnesvård. Det var icke utan både besvär och obehag, som man förmådde henne att afstå från denna besynnerliga föresats.

Emellertid blef grafchoret färdigt, sådant som det ännu till det yttre befinnes. På de sju sidorna antyddes uti korta språk konungens bragder och egenskaper; öfverst under korset sattes en pelikan, för sina ungar gjutande blodet ur eget bröst.

Den 21 Juni 1634 anlände det kungliga liket till Brännkyrka, hvarifrån intåget följande dagen med all möjlig prakt skulle öppnas. På Brunkeberg stodo åtta vid Lützen tagna kanoner, omgifna af segerfanorna från Breitenfeld. I tåget sågs bland annat blodsfanan, buren af Fredrik Stenbock, riksbanéret af Lennart Torstensson, det på slagfältet funna svärdet af Carl Horn o. s. v. Uti kyrkan hölls likpredikan af biskop Johannes Bothwidi, hvilken åtföljt konungen under de flesta hans krigståg. Till text hade Maria Eleonora sjelf valt 1 Maccab. 9: 20, 26. "Och allt Israels folk sörjde efter Juda i långan tid och beklagade sig svårliga och sade: Ack, att den hjelten fallen är, som Israel skyddat och befriat hafver."

Gustaf Adolfs minne.

Få menniskor hafva i verldshistorien efterlemnat ett sådant namn som Gustaf Adolf: ett namn, som återkallat minnet icke blott af alla den enskilda menniskans dygder, utan ock af snillets, statsmannens och hjeltens dermed icke alltid förenade egenskaper. Redan denna lika ovanliga som älskvärda personlighet skulle göra honom dyrbar för hvarje hjerta; men ännu mera har han blifvit det genom sättet, hvarpå dessa egenskaper användes, genom den bragd, hvilken blef slutliga föremålet för hans lefnads verksamhet: nemligen Europas räddning från andligt och verldsligt slafveri. Den herrliga dager af samhällsordning, kunskaper och bildning, som under dessa tvenne sista århundraden gjutit sig öfver och ifrån det nordliga Europa, har för sin tillvaro att tacka Gustaf Adolfs mod och Gustaf Adolfs svärd. Han var den, som inom eget bröst kände kallelsen och kraften att framstå som ljusets och frihetens försvarare, och han fullbordade detta heliga värf och beseglade det med sitt eget blod. Hvad stort, ädelt och skönt dessa länders hjeltar och snillen hafva utfört, bildat och tänkt, låg redan som frö i den enda hjeltetanken, att för ljusets seger våga både sig sjelf och sitt folk, och detta frö har efter hans död utvecklat sig i eviga bragder i statens, likasom snillets värf, hvilkas skönaste blommor må knytas till en krans åt befriarens minne: en krans fuktad af hela det pro-

testantiska Europas tacksamma tårar, men mest af det folk, som aktades värdigt att i sitt sköte uppfostra denna hjelte, att med honom gå i välsignadt minne till den sednaste efterverld.

Och välsignelser hafva också städse följt detta minne, välsignelser af både furstar och folk, af hans egna och af främlingar. För Tyskarne har han varit lika, om icke mera kär, än de största af deras egna regenter. Det rum i Weissenfels, som vid balsameringen fläckades af konungens blod, bibehålles ännu och visas som en helgedom. Nürnberg, som han kallade sin ögonsten, som han med så mycken ansträngning försvarade mot Wallensteins hotande svärd; Nürnberg, som hade den hugnaden, att det var en af dess invånare, den unga Leubelfingen, hvilken likasom ett ombud af stadens tacksamhet följde konungen ända in uti dödsstunden; Nürnberg beslöt att uppresa sin välgörares bildstod, fastän inre förändringar och yttre tvång sedermera hindrade verkställigheten. En Gustaf Adolfs ridknekt vältrade på Lützens fält en stor sten till inemot samma ställe, der det kungliga liket blef funnet. Stenen har sedan bibehållit sin plats jemte namnet "Schwedenstein," samt blifvit omgifven af planterade träd, och besökt af en hvar, som kommit till dessa nejder.

Bland Sverges allmoge står minnet af Gustaf Adolf uti en mindre ljus dager, än af åtskilliga våra andra konungar, t. ex. Gustaf Wasa, Carlarna, den nionde, den elfte och tolfte. Hans verksamhet och

högsta värde låg egentligen öfver menighetens fattning, hvilken kände och bedömde den förnämligast efter de derunder ökade skattebördorna. Men ju djupare blicken intränger i häfder och statsförhållanden, desto högre blir vördnaden för denne konung. Rådet beslöt formligen att tillägga honom namnet "den Store." Det har icke blifvit iakttaget. Namnet Gustaf den andre Adolf har i och för sig sjelft inneburit en storhet, som icke behöft någon annan utmärkelse. Konung Gustaf III, alltid varm för fosterlandets minnen, var det isynnerhet för Gustaf Adolfs. På denne konungs födelsedag skulle den af Gustaf III stiftade och så innerligt älskade Svenska Akademien hålla sin högtidliga sammankomst. Hans bild upprestes på Stockholms förnämsta torg, och det sedan Carl XI:s tid igenmurade grifthvalfvet öppnades för att emottaga ättlingarna af Holstein-Gottorpska huset. Gustaf III lät, till chorets prydnad och till förvarande af sin faders stoft, beställa en dyrbar sarkofag från Italien. Men snart insåg han huru opassande det vore att sätta Adolf Fredrik på högsta platsen uti Gustaf Adolfs graf. Han insåg å andra sidan, huru opasande det vore för honom sjelf som son att ändra det en gång till fadrens ära fattade beslutet, och sakens afgörande uppsköts åt kommande åldrar. Sarkofagen lemnades tom, men choret pryddes uteslutande med Gustaf Adolfs minnesmärken, hans harnesk, svärd och vunna fanor.

Våra dagar hafva sett firandet af det stora två-

hundraåriga minnet. Den konung, som bar Gustaf Adolfs spira, likasom han förut mot Europas förtryckare burit Gustaf Adolfs segrande och befriande svärd, kallade Svea folk till minnesfestens begående. Allt hvad fosterlandet egde snillrikt, praktfullt och stort framkallades att förherrliga den högtidliga dagen. Kyrkorna öppnades till tacksägelsefest efter den "starke hjelte, som Herrans befallning utförde, att man dess ords röst höra skall." Sverges läroverk, Gustaf Adolfs verk, firade öfverallt minnet af sin stiftare och tillika af ljusets och bildningens seger. Likaså och med lika skäl Sverges härar, härförare och embetsverk. Uti hufvudstaden samlades skarorna kring Riddarholmskyrkan och Gustavianska grafven, och under högtidlig gudstjenst och konungahusets närvaro uppflyttades Gustaf Adolfs lik till den honom i choret ämnade platsen. Hans trofaste medhjelpare och vän glömdes icke. Uti slottets pelarehvalf restes bilden af Axel Oxenstjerna, för Sverges uppväxande furstar visande på historiens blad efterdömet af Gustaf Adolf och hans dygder.

Stockholm, tryckt hos P. G. Berg, 1854.

CARL CARLSSON GYLLENHJELM.

(Carl IX:s son.)

Prinsessan Anna befriar Gyllenhjelm ur fängelse.

N:o 4. 2 sk. b:ko.

Carl Carlsson Gyllenhjelm, naturlig son af hertig Carl (sedermera Carl IX) och en prestdotter från Östergöthland, föddes den 4 Mars 1574 i Nyköping, erhöll en särdeles vårdad uppfostran, var en stor krigshjelte både till lands och sjös, försvarade tappert hertig Carls sak mot Sigismunds parti. Några märkvärdigare drag ur denne mans lefnad vilja vi nu berätta.

Efter återkomsten från en utrikes resa, som han i ungdomen företog sig, användes han genast af Carl till ganska vigtiga värf. Bland annat sändes han, kort före slaget vid Stångebro, till Dalarne, för att möta de derifrån nedtågande Dalkarlarne. Denna allmoge var hertigen innerligt tillgifven och hade, oaktadt konungens påbud, som högtidligen upplästes för dem, att *den skulle vara fridlös som höll med hertigen,* likväl upprest sig och samlats från åtskilliga socknar till en här af öfver 6,000 man. Märkligt är det svar, som några bönder då gåfvo en förnäm herre, hvilken ville öfvertala dem att gå öfver

på konungens parti och berättade dem huru Sigismund med en stor här af fremmande soldater vore kommen i riket, och huru större delen af Sveriges inbyggare hade slagit sig till honom; men att deremot för hertigen nu mera ingen hjelp vore att tillgå utan af Gud allena. Bönderna svarade: *Efter Gud håller med honom, så vele ock vi hålla med honom.* De hade sändt bud till hertigen och begärt att han skulle lemna dem pålitliga män till anförare, så ville de komma att hjelpa honom; dervid hade de namngifvit Carl Carlsson Gyllenhjelm. Innan denne hann upp till dem, hade de begått åtskilliga grymheter mot de personer som voro konungen tillgifne, isynnerhet mot deras fordne landshöfding, *Jakob Näf*, hvilken, jemte åtskilliga andra, på ett obarmhertigt sätt mördades.

Gyllenhjelm hade svårt att slippa fram till Dalarne. Uplands rytteri, anfördt af Christer Horn, som höll med konungen, låg i Westerås och ernade sig till Nerike, som hörde till hertigens län, att der plundra och sköfla. Gyllenhjelm med sin lilla trupp vågade ej inlåta sig i handgemäng med denna korps, utan måste hålla skogsvägar, der hästar ej kunde nyttjas. Han lät utsprida det rykte att alla vägar i

Södermanland och Nerike voro dels besatta, dels igenhuggna och att allmogen derstädes hade beväpnat sig och var i antågande. Ett krigsknep lyckades äfven, hvarigenom han fick Horn att vända om. Denne hade nemligen skickat en betjent till konungen med ett bref, instucket i skaftet af en täljknif. Betjenten var sin herre otrogen och lemnade brefvet till Gyllenhjelm. Denne förnam af innehållet att Horn befarade, det hans tåg till Nerike skulle vara kändt och manskap uppbådadt samt förhuggningar gjorda att hindra det. I anledning deraf öfvertalar Gyllenhjelm betjenten att gå tillbaka och berätta att han, för en stor här som han mött, ej kunnat tränga fram, utan kastat knifven i sjön, på det att brefvet ej skulle förrådas. Horn trodde detta och drog sig tillbaka, så att Gyllenhjelm kom utan hinder igenom. Han fann Dalkarlarne vid Brunbäck samlade i ett starkt förskansadt läger, som de, under ledning af några afskedade officerare, uppslagit vid stranden af Dalelfven. Med yttersta glädje mottogs han och alla trängdes att få se honom. Då ej alla fingo rum i stugan der han var, klefvo många upp på taket, för att derifrån genom en glugg kunna betrakta den efterlängtade hjelten; men taket brast sönder och en

stor hop föll ned i stugan. Han berättade nu för dem om tillståndet i Östergöthland och huru allt hade tillgått mellan konungen och hertigen; då upplågade Dalkarlarnes kärlek och mod, och de svuro att med lif och blod beskydda hertigen. Natten derpå fick Gyllenhjelm från hertigen bref om segern vid Stångebro och att förlikning med konungen vore träffad. Detta bref uppläste han för Dalkarlarne, men desse yttrade sig att de tviflade på, det denna förlikning skulle blifva varaktig, och begärde derföre, som orden lydde, *att de skulle få draga neder och ränsa landet från alla otrogne och skadlige män.* Gyllenhjelm hade all möda att öfvertala dem att numera hålla sig stilla. Han gaf dem deremot det rådet att de skulle skrifva till hertigen och konungen, förönska dem lycka till deras ingångna förlikning, förklara att de ej gripit till vapen af annan orsak, än att hindra och straffa dem, som de ansågo ville fäderneslandet illa, och derjemte bedja om urskuldande för de våldsamheter, som blifvit begångna. Allmogen var dermed slutligen belåten och deras prest, magister Elof Terserus, uppsatte skrifvelsen. Men när den upplästes för dem, blefvo de åter missnöjda af anledning att konungens namn deri nämndes

oftare än hertigens, och läto förstå att de i denna omständighet fruktade ett svek af Terserus. Gyllenhjelm lugnade dem dock åter, i det han berömde skriften och sade den vara väl uppsatt. Han förmanade dem att hålla sig stilla och fredligt, och skiljdes så ifrån dem.

Gyllenhjelm hade redan före denna händelse flera gånger utmärkt sig såsom tapper och rådig fältherre både till lands och sjös. I det följande kriget mot Polen var han äfven med; och Lifland blef det krigsfält, der han visade sitt hjeltemod och sin kärlek till fäderneslandet. Huru han intog det befästade slottet vid staden Felin vill jag nu berätta eder. Den Polska kommendanten hade vid Svenskarnes ankomst tändt eld på staden och dragit sig med sin styrka på slottet. Då detta af Svenskarne hårdare ansattes, hände en gång att en Tysk, från ett torn i sträckmuren, varsamt ropade till de belägrande och, med vilkor att få nåd för sin person, visade dem ett hål, hvarigenom de kunde inkomma i tornet, utan att de Polske, som då händelsevis voro längre in på slottet, skulle upptäcka dem. Gyllenhjelm, åtföljd af sin vän, den tappre Samuel Nilsson och några få soldater jemte en trumslagare, skyn-

dar i ögonblicket uppför stegar, dem hertigen sjelf uppreste vid muren, och intränger i tornet. Han gör genast larm och uppmanar Starosten (eller kommendanten) att gifva sig. Emedlertid samla sig Polackarne hoptals till det ställe, der Gyllenhjelm var. Då Svenska soldaterne fingo se deras öfverlägsna antal, började de att draga sig tillbaka åt stegen, men då springer Gyllenhjelm med blottad värja emellan och tvingar dem att återvända mot fienden. Kommendanten, som trodde dem vara mycket manstarkare, gaf sig i första förskräckelsen och lemnade fästningen i Svenskarnes våld.

Efter flere sådana prof på rådighet och mod, hade Gyllenhjelm slutligen den olyckan att falla i fängenskap. Det var vid staden Wolmar, der han belägrades. För att ej utan ändamål uppoffra sina tappra krigare, öppnade han, efter ett långt och tappert försvar, portarna för fienden, under vilkor af ett fritt aftåg för manskap och anförare. Detta beviljades, men bröts i afseende på honom och Jakob De la Gardie. De fängslades trolöst och bortfördes, under ett falskt hopp om snar befrielse. Sigismund hade nog låghet att på Gyllenhjelm hämnas det hat, han hyste mot hans far. Gyllenhjelm var en natur-

lig son af Carl IX. I den hårdhet, för hvilken man beskyller denne, hade Gyllenhjelm likväl ingen del. Tvertom sökte han, så ofta han kunde, att blidka hans vrede och afböja dess följder.

De båda fångarna fördes, under sträng bevakning, till Warschau; man fråntog dem deras tillhörigheter, deras penningar och betjening, och behandlade dem som grofva missdådare. Från Warschau fördes de till Rava, ett gammalt och ödsligt slott, endast omgifvet af några usla träkojor, och der träffade desse en ännu grymmare medfart. Sex långa år hade de redan tillbragt i alla de lidanden, som ett hårdt fängelse medför — då portarna öppnas och De la Gardie befrias. Nu förlorade också Gyllenhjelm den enda tröst, han hade haft i sitt lidande — sin vän; och grymheten vände sig med nya plågor mot honom ensam. Han instängdes i ett trångt och oeldadt rum, hvars glesa väggar blottställde honom för vinterkylans hela skarphet. Han blef bunden i tunga jernfjettrar. Påfviska religionslärare plågade honom med öfvertalande att ändra religion; allt hopp om frihet betogs honom, och honom gafs ej oftare någon tidning från det så högt älskade fäderneslandet, än då man kunde berätta honom några

olyckor som träffat det. — Allt hvad lifvet har bittert och tungt led han — men som en kristlig hjelte bar han motgången; hans tålamod och ståndaktighet öfvergåfvo honom icke. Under de långa åren skref han sin bok, som han kallade Schola captivitatis (fängelseskolan) och andra skrifter. Redan började han tro sig vara dömd till lifstidsfängelse. Ytterligare sex år hade redan förflutit, sedan De la Gardie lemnat honom, och intet hopp om befrielse hade ännu ljusnat. Det var honom likväl närmare än han trodde. Hans far var död, men han visste icke derom. Med hans bortgång borde väl också hatet mot sonen hos Sigismund hafva slocknat, men det fortfor. Medlidande för den olycklige hade likväl väckts hos tvenne prinsessor vid det Polska hofvet, Anna och Constantia, den förra Sigismunds syster, den sednare hans andra gemål. Drottning Constantia hade på en pilegrimsfärd till Jungfru Marias kloster i Czertocowa kommit att resa genom Rava. Der såg hon den olycklige hjelten i sina bojor släpas på borggården och hörde beskrifvas allt det elände han utstått af hunger, köld, nakenhet, fångvaktares grymhet och alla ett fängelses plågor. Rörd af mensklighet, flydde hon till sin gemål med en

förbön för den ädle fångens snara utlösning. Emellertid förság hon honom med penningar och med sorgkläder, i hvilka han, ännu någon tid innesluten i sina bojor, begret den bedröfliga åminnelsen af sin konung och far. — Ändtligen hade prinsessan Anna, hvilken med drottningen förenat både sin hjelp och sina förböner, den glädjen att få öppna hans fängelseport, återgifva honom hans svärd och förkunna honom friheten. Vid det samtal hon då hade med Gyllenhjelm, berättas det att Sigismund stått lyssnande gömd bakom en tapet. Han blygdes att visa sig för den hjelte, som han så ovärdigt behandlat. Gyllenhjelm tog sina bojor med sig, såsom ett minne af sitt nära trettonåriga fängelselif. De hänga nu öfver hans graf i Strengnäs domkyrka. Han återkom till fäderneslandet 1614, utförde ännu många storverk och dog på Carlberg 76 år gammal.

Om honom heter det i en nyligen diktad sång.

Så uppå Rava slott,
Der långa, långa år förgått,
Satt Gyllenhjelm och tänkte.
I murars hvalf han satt,

Och rundt omkring var natt,
Och ingen stjerna blänkte.

Den lön för stridens dar,
Som verlden honom gifvit, var
De bojor han sågs bära.
Det enda klara ljus,
Som brann i fångens hus,
Var glansen af hans ära.

Hans ridderliga mod,
Ett arf, som följde Wasars blod,
Ej Wolmars stad förglömmer.
Historien, hjeltars vän,
Vid Kockenhusen än,
Hans menskligher berömmer.

Det ljus, kring honom brann,
Såg fosterlandet, men ej han;
I mörker han sig tyckte.
Han fängselskolan skref,

Och så den tid fördref,
Som bittert honom tryckte.

Nu han förnam ett dån,
Och portens bommar skötos från,
Dem länge ingen skjutit;
I hvalfven doft det klang,
Och upp den fångne sprang
Från bädden, der han sutit.

Prinsessan Anna kom:
Tyst gick en sven bakom
Med ljus i sina händer.
Men sjelf ett svärd hon bar,
Och lik en engel var
Från Paradisets stränder.

Hon sade: "Riddersman!
Kung Sigismund dig helsar: han
Ditt fängelse upplåter.
Ditt lidande förglöm;

Men den i hjertat göm,
Som gaf dig svärdet åter!"

Och Gyllenhjelm tog mot
Sitt svärd, och kedjan från dess fot
Och från dess hand blef lossad.
Hans mod slog upp i brand:
Hans själ af tidens hand
Var tryckt, men ej förkrossad.

Han sade: "Trogna svärd!
Som fri, är jag dig åter värd:
Vi följas åt till norden.
Än tjena vi en gång,
Vid bardalek och sång,
Vår kung och fosterjorden.

Hvarthelst mig ödet för,
Ditt dyra minne aldrig dör
Uti mitt bröst, furstinna!
Mitt lif af dig gafs fritt:

Ditt namn, förent med mitt,
Skall efterverlden hinna.

När döden famnat mig,
Och stumma grafven sluter sig
Utöfver sår som svidit,
Mitt svärd skall hänga qvar,
Att vittna hvad jag var,
Och bojan hvad jag lidit."

STOCKHOLM.
TRYCKT HOS P. G. BERG, 1854.
(Stora Badstugatan N:o 9, Söder.)

MUNTRA UPPTÅG

AF

KADETTER VID CARLBERG.

"Hopp opp och kom ned igen!"

N:o 5. 4 sk. b:ko.

FÖRSTA KAPITLET.

Intagning, smörj, länsätning, första nattens äfventyr.

Kampanjerna under åren 1813 och 14, hvarom vidt och bredt talades, de hemkomna officerarnes berättelser och granna uniformer jemte hög tanke om egna anlag, hade ingifvit författaren stor håg för militärlifvet, till följe hvaraf han genom sin enträgenhet visste att förskaffa sig sin målsmans samtycke att få bli kadett vid Kongl. Krigsakademien. Uti September 1816 följde han vid 14 års ålder således med en slägting ut till Carlberg för att undergå examen. En mängd med förf. jemnåriga gossar voro redan församlade i samma ändamål och begapade hvarandra när han anlände. Timman slog och vi visades upp till Rikssalen, der Guvernören och lärarne nyss tagit plats; vi uppställdes innanför ett skrank, och förhördes uti de olika ämnen, uti hvilka en kadettkandidat skulle ega någorlunda kunskaper innan han kunde hoppas blifva antagen till kadett. Sedan alla undergått sin examen, fingo de åter afresa till staden, hvarest föräldrar och målsmän å

anvist ställe skulle få efterhöra om deras barn eller myndlingar blifvit — godkände eller ej. Efter några dagars förlopp fick förf. underrättelse att han blifvit antagen till kadett och inskrifven uti andra klassen, samt att han genast skulle inställa sig vid Carlberg. Ankommen dit, hänvisades den nykomne till klädesförvaltaren, för att passa kläder. De egna kläderna återskickades genast, sedan de nya blifvit påtagna.

Omklädd och välbeställd kadett, ty han hade redan fått nummer i korpsen, tyckte den nykomne sig vara en ganska vigtig man och spatserande på borggården hållande händerna i spensfickorna, fröjdade han sig åt den nya värdigheten. Men allt här i denna verld har två sidor, och den nykomne hade ännu endast sett den i hans ögon behagliga, när han plötsligen erhöll en både teoretisk och praktisk kunskap om den motsatta. "Hvad heter du?" ropade en grötmynt kadett från ärternas land, som hade en röd bandstump i knapphålet och korporalssnören på kragen; "ingenting", svarade den tillfrågade, ty han trodde att den andre frågat: "hvad äter du", och ville ej medgifva att han tuggat på en pepparkaka; men märkande af den frågandes min att svaret måtte hafva varit dumt, besinnade han sig och sade sitt namn; men namnet kom ej så fort öfver hans läppar, att icke en dundrande örfil hann förvandla sista stafvelsen i namnet till ett mellanljud af *a* och *aj*. Den nykomne, som förut varit med, der örfilar

vankats, ernade liqvidera det, hvilket han i sin oskuld ansåg vara blott ett lån, då han af de kringstående afråddes derifrån, af det skäl att den örfilgifvande var korporal. I sin förargelse påstod han, att det var fegt af den "herrn" att söka skygd bakom sin värdighet, då han genast till belöning för ordet "herre", erhöll ett käpprapp med tillägget: "Vet du inte din dumma d—l, att här icke finnes några herrar, utan vi äro alla jemlikar och kalla hvarandra du?" Om denna jemlikhet blef han straxt derpå ytterligare öfvertygad, då han af en liten kadett blef befalld att springa och ropa på en annan, hvilken gick nära smedshvalfvet eller yttre borggårdsporten. Han, som tyckte att jemliken ej var halt eller hes, bad honom springa sjelf och ropa, om han så behagade. Ett nytt rapp upplyste honom om sitt misstag, men som upplysningen ej var i hans smak, ville han denna gången betala med samma mynt, men straxt tillkom en annan som sade att fan skulle ta honom, om han visade sturskhet mot någon af tredje eller fjerde klassen: den lilla var nemligen i tredje klassen. Dessa båda klasser hade enligt gammal häfd rättighet att handtera de båda lägre klasserna som slafvar, och fastän på intet sätt erkänd af befälet, var dock denna sjelftagna rättighet dem ej heller alldeles obekant, ehuru de derom ej låtsade känna det ringaste.

Klockan slog half ett och gamle trumslagaren

Westman slog genast ställning; från alla håll framstörtade nu kadetter med spensarna på half arm för att uppställa sig i sina behöriga kompanier, logementer och korporalskap; kadettkorpsen var nemligen indelad i två kompanier och sex logementer (eller sängkammarlag), hvaraf hvardera logementet åter var indeladt i fyra korporalskaper. Sedan de nykomne fått sig sina platser i korporalskapet anvisade och jourhafvande officern af logementsofficerarne emottagit rapport, kommenderade han vensterom, och ehuru lika många af de nybakade kadetterna gjorde högerom, som de, hvilka gjorde vensterom, lyckades det dock korporalerne, att genom universalmedlet få alla näsorna vända åt samma håll och att vid orden "framåt och höger rotvis marche", luffa in i matsalarna. Dessa voro belägna på nedra botten i högra flygeln och tre till antalet. Uti matsalarna stodo tvenne långa bord i rad, öfverdragna med svart- och rödprickig vaxduk med små hvitmålade nummer för hvarje plats, med långa trädbänkar vid sidorna samt tvenne stolar vid hvardera ändan af borden. Ofvanpå och längs efter borden, stodo svartmålade trädställningar, under hvilka de orena tenntallrikarna ställdes af kadetterna sjelfva. På dessa s. k. kobryggor stodo ytterligare svarta muggar fyllda med svagdricka samt brödkorgar m. m. Sedan kadetterna alla inkommit och hunnit till sina platser, ropade den för tillfället tillstädesvarande äldste loge-

mentsofficern: "Läs", då en af kadetterna högt uppläste en kort bordsbön, hvarefter alla satte sig. Maten var olika för hvarje dag i veckan, och skulle hafva varit oklanderlig, såvida mat-entreprenörens tjenstfolk vid dess tillagning och handterande iakttagit vederbörlig snygghet, men då detta ej alltid var förhållandet, så uppstod ofta rätt obehagliga kollisioner emellan kadetterna och entreprenören. Ty om maten ej räckte fullt till åt alla, de rätter nemligen, af hvilka de hade rättighet att erhålla så mycket de ville, såsom välling, soppa, kött och gröt, så var entreprenören skyldig ersätta det bristande antingen med en viss portion smör, mjölk eller dylikt, för hvarje kadett som så påfordrade. När nu till exempel vällingen eller någon annan mat i kadetternas ögon hade något fel, afsändes en korporal till kompanichefen (som var jourhafvande för månaden, och hvilken äfven spisade i en af matsalarna), med rapport, att den eller den matsalen var missnöjd med maten, hvarvid han för att styrka sin utsago förevisade en medbragt portion af den klandrade maten. Befanns klagomålet grundadt, så anmältes förhållandet hos majoren eller guvernören, och entreprenören ålades då lemna ersättning. Det hände återigen en annan gång, att vällingen väl var ätbar, men att det föll några af fjerde klassen in, att vilja hafva smör till frukosten: då fanns ingen annan utväg än att all vällingen måste uppätas, så att anledning till

rapport om bristande mat skulle kunna förefinnas. Nu cirkulerar det magiska ordet "länsätning", och inom en liten stund kunde rapport afsändas om bristande välling. Sjelfva länsätningen tillgick sålunda, att första och andra klassens kadetter tvingades att hälla i sig, den ena portionen efter den andra; när detta ej förslog, hälldes den öfverblefna vällingen i golfspringorna under bordet; då bud alltid i smyg afgick från den ena matsalen till den andra, skulle naturligtvis brist uppstå på en gång i alla tre matsalarna och nu nödgades entreprenören utlemna en half s. k. smör-rullad till hvarje kadett.

Logementerna voro långa smala rum med 20 sängar i bredd samt en säng i hvardera ändan af rummet bredvid kakelugnen; emellan hvar säng stod en så kallad nattkommod eller låda på fyra fötter, uti hvilken kadetten förvarade sin nattskjorta, ett par strumpor, en kam m. m. Sängkläderna bestodo af en tunn madrass, en atlång rund hufvudkudde (kallad pöl) och ett grått klädestäcke jemte lakan och örngåttsvar; bakom hufvudgärden, som var vid väggen, satt ett högt trädkors i sänggafveln, på hvilket kadettens gevär, huggare och patronkök voro upphängde. På väggen sutto berömde konungars och fältherrars porträtter interfolierade med ett och annat bataljstycke. Fem jernbleckstakar eller kronor med ett ljus i hvardera hängde i taket och upplyste rummet. Klockan 9 slogs tapto och klockan half 10

släcktes ljusen af båtsmannen som stängde logementet och medtog nyckeln; logementsofficern hade äfven en nyckel till dörrn, för att begagna i händelse af sjukdom eller dylikt. Förf. hade suttit så länge och pratat med en annan kadett af samma klass, att han måste påskynda sin afklädning, för att hinna i säng innan sista ljuset släcktes; han hann också jemnt och rätt bli afklädd, kastade upp täcket och skulle lägga sig, då han händelsevis kom att känna med handen att lakanet var litet vått, han låtsade ej märka något, men letade i mörkret helt varligt i sängen och fick tag i en tennskål full med vatten, som stod emellan andra lakanet och madrassen. Sedan skålen helt tyst blifvit undantagen, lade han sig, men skrek till i detsamma liksom han skulle hafva kännt någonting oförmodadt och obehagligt, derefter låg han helt tyst och lyddes om ej någon skulle skratta. Efter en liten stunds förlopp kunde den skyldige ej längre tiga, och han hörde huru det flinades och småskrattades ett stycke derifrån. Förf. hade varit vid Konowska institutet i Mariefred och var således ej ovan vid pojkstreck; tyst som en lurande katt smög han sig med pådragna ullstrumpor ur sängen och fram till den skrattande, kröp under hans säng och började helt oväntadt bulta i sängbottnen. Den liggande svor till och skulle nappa efter honom, men innan detta hann verkställas, var förf. redan undan och vid sin säng, men ack och ve! en annan slu-

gare skälm hade hört huru tennskålen sattes på golfvet, och under hans bortovaro återställt den under lakanet, så att när förf. triumferande kastade sig i sängen, stänkte det kalla vattnet högt upp på ryggen; det var med yttersta möda han kunde återhålla ett anskri, men fruktande att exponera sig för vidare äfventyr, låg han alldeles stilla och först efter en halftimmes förlopp vågade han ömsa skjorta, då lakanen hoprullades och madrassen vändes, så att han kunde ligga åtminstone torr, om ej just för öfrigt så väl, på det grofva bolstervaret.

ANDRA KAPITLET.

Kadetter och grisar.

En dag hade ynglingarne fått veta att det på aftonen skulle blifva illumination i staden (förf. minnes ej anledningen), hvarföre det enligt häfdvunnet bruk beslöts att allmänt begära permission för eftermiddagen; en deputation afgick således från hvarje klass till öfverste Bruncrona, som med sin vanliga godhet svarade, att om de lärare, hvilka skulle gifva lektioner på eftermiddagen, ansågo sig genom längre lexors gifvande för en annan dag, kunna låta kadetterna för denna gången slippa deras lektion, så ville han ej neka sitt tillstånd m. m. Primarierne

uppsändes med denna underrättelse till herrar lärare och insinuerade saken på bästa vis. Af alla bejakades den gjorda anhållan, utom af lektor Sommelius; nu gjorde händelsen att han endast hade en timmes lektion på eftermiddagen, och att andra klassen skulle hafva denna lektionstimme. Vid primariernes återkomst i klassen kunde de öfrige kamraterne ej tro att de utskickade rätt uppfattat lektorns svar; de beslöto derföre att göra ett nytt försök. Primus gick således ensam upp för att förnya ansökningen, men svaret blef detsamma som det förut erhållna. Förargade öfver att vara de enda, hvilka ej fingo se grannlåten, öfverenskommo andra klassens kadetter, att åtminstone pröfva lektorns tålamod och på detta sätt liqvidera honom för hans ogenhet. Klockan fem skulle Sommelius komma, och som de andra lektionerna voro inställde för eftermiddagen hade de god tid att uppgöra sin operationsplan. Någon egentlig elakhet kunde ej komma i fråga, ty de måste dock inom sig sjelfva erkänna att lektorn på det hela blott gjorde sin skyldighet, ehuru han mycket väl skulle hafva kunnat afgifva samma svar som lektor Ågren, nemligen: "Jag skulle visserligen kunna afslå herrarnes begäran, då vi så väl behöfva använda all den tid, som är egnad till kunskapers inhemtande, men när jag betänker att edra tankar i dag skulle vara mera fästade på illuminationen än på edra böcker, och då jag hoppas att J läsen så mycket bät-

tre öfver till nästa lektion, så vill jag ej lägga mig emot saken." Emedlertid slog slottsklockan ändtligen fem och vid sista slaget insteg lektor Sommelius i den för aftonen ovanligt väl upplysta klassen; han studsade, ty kronan bestod visst ej så många ljus, som de nu påtände, ej heller brukade vaktmästaren fästa ljusen vid väggarne. "Rätt artigt mine herrar", sade S., "ni behöfven för ingen del gå till staden, då ni sjelfva kunnen illuminera så väl." Kadetterna bockade sig och S. intog sin plats i lärarestolen. Under det han som vanligt lade högra pekfingret längs näsan, innan han pekade på den kadett som skulle svara, kom han att kasta ögonen på den motstående väggen, och se! framom det på väggen fästade ljuset hängde en transparent, föreställande en storståtlig galt. Förargad tittade han sig vidare omkring och fann till sin förundran hela väggen prydd med mer eller mindre väl klippta gråpappers-konterfejer, hvilka af skälmarne upphissats, under det han bläddrat i sin Schröck. Ännu höll han dock god min, men vände sig mot sin vana till en längre ner i klassen sittande kadett och frågade, hållande fingern på näsan: "kan herr B. säga mig, hvad säger Schröcken om Nero?" Antingen B. tänkte för mycket på ordet gris eller om det rent af var med flit, nog af, han svarade ljudeligen och tydligt: "Nero var den argaste *gris* historien vet omtala"; "bof", skrek lektorn, "ja, det var sannt, *bof*", ropade B.

tillbaka helt allvarsamt. En allmän skrattparoxysm öfverföll kadetterna och det var med möda ordningen återställdes, och länge räckte den ej heller, ty under det att lektorn vände sig från B. för att förhöra en annan till venster sittande kadett, sänkte sig hastigt från en i taket öfver lärarebordet sittande krok, en af papp väl formad i naturlig storlek tilltagen gris, som till färg och utseende fullkomligt liknade en brunstekt digris, och af en underbar händelse just vid vändningen befanns ansigte mot ansigte med honom. Den lefvande stirrade först på den döde, men hemtande sig sträckte han ut handen, troligen för att annamma corpus delicti, som bevis på illgerningen, då pappfiguren undflyende hans profana hand, långsamt uppsteg mot höjden, der den majestätiskt sväfvade oåtkomlig öfver hans hufvud. Detta var mer än som med skäl kunde tålas. Lektorn reste sig blek af vrede från stolen och aflägsnade sig, utan att yttra ett ord vidare. Inom några sekunder voro transparenter och öfverflödiga ljus undanskaffade och allting ställt på sin gamla fot, så att när jourhafvande officern insteg, ingenting kunde märkas af den präktiga illuminationen. Det anmältes för honom att lektionen slutat litet tidigare än vanligt, och att klassen derföre anhöll om tillstånd att i likhet med öfrige klasser få gå till staden och se ståten. Till deras låtsade förundran kunde jourofficern ej medgifva detta; men icke förthy försvann småning-

gom andra klassen ur slottet och syntes ej åter, förrän närmare klockan åtta, då de jemte alla andra infunno sig på rikssalen, utan att någon skulle kunna bestämdt sagt när de inställt sig. Det påstås att förhållandet härvid ej var jourhafvande befälet obekant, men hvad man med säkerhet vet, är att andra klassen den påföljande Söndagen låtit öfvertala sig af tjenstgörande majoren att ej gå in till staden.

TREDJE KAPITLET.

Fabian Wredes äfventyr.

Förutom nekad söndagspermission, fanns äfven tvenne andra straff för visad försumlighet, ondska, insubordination m. m. dylikt. Dessa straff bestodo i lindrigare och strängare arrest, nemligen arrest uti de så kallade korrektionsrummen, som voro belägna i bredd med modellkammaren ofvanpå gymnastiken vid inre borggården; under första graden af denna arrest, var kadetten med i lektionerna och vid spisningen i matsalarna, men satt inläst under öfverläsnings- och fritimmarna, utan rättighet att emottaga besök; i den andra graden satt han inne äfven under lektionerna, i båda dessa fall hade han sina böcker hos sig, och hade sina gifna lexor. Vid högre grad af brottslighet och då hvarken förmaningar el-

ler den lindrigare arresten kunnat verka på den straffades trilskna sinne, sattes han i svåra arresten, belägen i smedshvalfvet till höger ifrån borggården. Rummet var nästan mörkt och var inredt så att den arresterade äfven passerade natten der. Förf. kom händelsevis aldrig att bese detta fängelse, ej heller var någon insatt der under hans kadett-tid, men traditionen förmälde, att det fordom varit ofta anlitadt, i synnerhet under den vid Carlberg namnkunnige Fabian Wredes tid, nemligen den baron Wrede, som sedermera var chef för norra Skåningarna. Ibland de många berättelser om denne kadetts äfventyr, är en som har sammanhang med arrestrummens beskrifning och hvilken derföre, ehuru af många förut känd, torde kunna få plats här. Det hände sig nemligen, att Wreden som fann det ensligt och tråkigt i svåra arresten, en afton föll på den idén att gå på spektaklet i staden. Vaktmästaren, som hade vården om nycklarna till arresten, öfvertalades att släppa ut arrestanten på några timmar mot afgifvet hedersord, att ej förorsaka honom någon olycka genom för långt uteblifvande. Wreden, som hade egna civila kläder förvarade hos skräddaren eller någon annan hjelpsam Carlbergsbo, iklädde sig dem och begaf sig i all tysthet till staden och på spektaklet. Sittande på första raden i en fondloge, störes han under första akten af en inträdande person, som vill tränga sig fram till första bänken; Wreden vänder

sig för att tysta den ankommande, då han till sin bestörtning finner sig näsa mot näsa med sjelfva guvernören herr grefve Cronstedt, som händelsevis kommit in till staden. Som han den tiden hade bättre reda på kadetterna än på de sednare åren, igenkände han ganska lätt Wreden, ehuru han dervid hade svårt att tro sina egna ögon. "Hvad ... hvad gör du här ... hur har du kommit hit?" ... utbrister han med hetta.

"Jag har ej den äran att känna min herre", svarar Wreden helt lugnt, "och jag förbehåller mig att" ...

"Hvad säger du? ... heter du ej Wrede ... är du ej kadett?"

"Ehuru min herre framställer frågan ohöfligt, så vill dock jag, som nu begriper misstaget och förmodar att det är herr grefve Cronstedt jag har den äran att tala med, upplysa att ehuru jag verkligen heter Wrede, så är jag dock ej densamme dansmästaren som jag förstår att fråga nu är om. Det är min äldre bror som är kadett, och jag förmodar att vår ovanliga likhet förledt herr grefven."

"Jag ber herr baron om ursäkt ... men tag mig ... är icke du ändå den Wreden jag menar" ...

"Jag anhåller att herr grefven täcktes förskona mig från dylika uttryck och dessutom är jag hitkommen för att höra på pjesen och ej för att åhöra berättelsen om några af min hyggliga broders pojk-

streck, haf således den godheten att ej störa mig längre."

Härvid vände kadetten sig mot scenen och tycktes ej hafva öga för annat, ehuru han inom sig ej såg huru allt detta kunde lyckligen slutas för honom. Grefve Cronstedt, förvirrad af hans fasta ton, visste ej hvad han skulle tro, ty röst, åtbörder och uttal, allt var lika med kadettens. Emedlertid beslöt han att pröfva honom vidare och inlät sig således under en mellanakt i samtal med Wreden, låtsande som om han insett sitt misstag och nu ville godtgöra det genom fördubblad artighet. Kadetten, som kände sin man, låtsade äfven å sin sida som allt vore glömdt och visade sig särdeles belåten med den bekantskap han på detta egna sätt fått tillfälle göra. Under samtalet röjde han stor okunnighet om de inre detaljerna om kadettlifvet och beskärmade sig öfver brodern, som gjort en mängd falska uppgifter om ställningar vid Carlberg, så väl med afseende å herr grefven sjelf, som ock å mathållning m. m. "Om jag hade tillfälle resa ut till honom", tillade han vidare, "skulle jag nog veta att lexa upp gunstig herrn, men då jag i öfvermorgon åter nödgas resa till min hemort, så har jag ej tid, om ej . . . herr grefven skulle vilja låta honom för denna gången blifva fri den af herr grefven omnämnde arresten, och låta honom få permission att komma in till staden i morgon, då jag lofvar att hafva honom under

ögonen och dessutom allvarsamt föreställa honom det orätta i hans uppförande mot en så värdig chef.

Jag kan gerna svara ja, tänkte guvernören, ty han sitter här sjelf och jag skall nog betala junkern för denna ytterligare djerfhet. Han lofvade således att kadetten W. skulle dagen derpå slippa arresten och få permission, men bad dervid den förställda brodern att han skulle tala allvarsamt med ynglingen. En stund innan spektaklet slutades uppsteg guvernören, helsade artigt på Wreden och lemnade logen; han var knappt utgången förr än kadetten skyndar efter, men går en annan väg, så att han hinner till vagnen innan sjelfva egaren. Lyckligtvis hade ingen betjent följt med grefven in till staden, så att Wreden trygg kunde ställa sig bakpå, hvarifrån han hörde huru kusken befalltes köra duktigt på. Nu har jag honom fast när han kommer hem i natt, tänkte den som åkte inuti vagnen; "jag tror du blef lurad", tänkte den som stod bakpå, och båda hade rätt, fast på olika vis, ty när grefven vid ankomsten till smedshvalfvet satt qvar i vagnen och höll i tömmarna medan kusken sprang och letade efter vaktmästaren, stod denne som på nålar i förstugan till arresten och släppte in sin fånge, som snart sagdt slet af sig de civila kläderna som han uppknäppt under sista delen af vägen, och kastade dem till vaktmästaren, som lade dem afsides och gick upp i sitt rum, der han fann kusken före sig. Skyllande på

att han varit och stängt slottsportarna eller något annat göromål, ursäktade han sig hos guvernören för sitt dröjsmål, och denne som såg honom komma med kusken, och ej kunde ana att han för några minuter sen haft honom helt nära sig, befallte honom nu öppna svåra arresten, emedan han ville se huruvida de arresterade voro försedde med behöriga sängkläder m. m. Det tunga låset skramlade, bommen föll, och nu inträdde guvernören i arresten, der Wreden låg utsträckt i den djupaste sömn, hvarur han dock låtsade vakna när lyktskenet föll på hans ögonlock.

"Hvad sju tusan, vaktmästare, vill det här säga", ropade nu Wreden, "hvad vill ni så här dags på natten, är ni spritt galen, och hvad är det för en snushane ni har med er; vet ni ej, att ingen fremmande får komma in; om jag gjorde rätt skulle jag anmäla er i morgon när jourhafvande officern kommer hit. Hvad vill ni mig midt i natten?"

I stället för svar, vände vaktmästaren lyktan så att guvernörens gestalt blef synlig. Wreden började häpen att ursäkta sig för den alldeles förbluffade grefven och sade, att han mått litet illa i det fuktiga rummet och derföre lagt sig tidigt, hvarföre han ej som sig borde, kunde stiga upp och bocka sig. Fullkomligt öfvertygad om sitt misstag, tyckte nu guvernören att kadetten borde hafva någon ersättning för sin störda sömn, och då rummet vid lyktans dunkla sken hade ett temligen hemskt utseende fattade gu-

vernören medlidande med Wreden, gaf honom nu del af det löfte, som han lemnat brodern och förkunnade honom, att han ej allenast skulle följande dagen vara fri från arresten, utan äfven erhålla permission att göra ett besök hos sin bror i Stockholm. Om morgonen blef Wreden fri arresten och spatserade ganska riktigt af till Stockholm. Under tiden hade guvernören nogare tänkt på saken och ändtligen påmint sig, att general Wrede ännu ej hade mer än en son, och att kadetten, som således ej egde någon bror, måtte, ehuru obegripligt det än tycktes vara, sjelf hafva spelt denna rol. Wreden, som å sin sida besinnat att saken snart skulle upptäckas och att han troligen hade en ny arrest att förvänta, beslöt att åtminstone förhala tiden, derigenom att han dröjde borta så länge han utan allt för stor risk kunde våga, och kom derföre ej åter förr än efter ett par dagars förlopp. Vid hemkomsten anställdes förhör, men då det gällde den arme vaktmästarens välfärd, kunde ej Wrede förmås att medgifva sanningen af guvernörens påstående. Traditionen förmäler ej huru upptäckten slutligen gjordes och om vaktmästaren fick plikta för sin olydnad och tanklöshet.

FJERDE KAPITLET.

Svartsjöbönder och kadetter lura hvarandra.

Isarne vid Carlberg begagnades snart till allmän stråkväg af Svartsjöbönder och andra vägfarande. Ett ibland kadetternas nöjen var att åka med bönderna, när de, efter att i Stockholm hafva försåldt sin vara, reste hem med de tomma åkdonen; men bönderna ledsnade slutligen vid dessa skjutsfärder, emedan de vanligtvis dels fingo för stort påhäng och dels ej alltid bemöttes så vänligt som sig bordt; de började derföre alldeles neka till all åkning och voro ovettige ifall kadetterna visade enträgenhet; följden blef, att de numera nästan alltid helsades med snöbollar, ifall snön var kram, och att en afgjord fiendskap uppstod emellan skinnpelsarne och de grå. Det hände en gång att en nykommen, som ej så noga hade reda på förhållandet, bad en Svartsjöbonde att få åka ett stycke; bonden svarade ja, men bad honom sätta sig bredvid honom fram i slädan; dummer jöns antog anbudet och åkte sålunda öfver Carlbergssjön längs efter kanalen fram till Ulfsundafjärden; här ville han stiga af och tacka för färden, men bonden hade beslutit annorlunda och qvarhållande gossen med ena handen, ryckte han på tömmarna med den andra. Hästarna började trafva och snart var min enleverade kadett långt ut på fjärden; han hade naturligtvis under tiden stretat med bonden, ty mod fat-

tades aldrig en kadett, det följde med gråa jackan; men bonden, en fullväxt karl, var armstyf och släppte ej sitt tag. Slutligen tyckte han det vara nog med åka, och ernade gifva kadetten en stadigare efterrätt, hvarföre han ock stannade hästarna, gjorde fast tömmarna i det han vred dem om stolskarmen, och beredde sig till att rappa på sin fånge, men denne kastade sig ur slädan, ehuru fasthållen i den ena armen af bonden, och ryckte i detsamma af bondens hatt; denne släppte sitt tag en minut för att hugga efter hatten, men i och med detsamma var kadetten på andra sidan om slädan och kastade loss tömmarna; bonden som äfven hoppat ur slädan måste nu till sin förtret se huru hästarna först sakta, men sedan med ökad fart sprungo undan. Gerna ville han klå kadetten och gerna ville han stanna sina hästar, men båda dessa förrättningar kunde icke på en gång verkställas, och följden blef att intetdera skedde. Ty att fasttaga en kadett på fri fot var icke tänkbart, och hästarna hittade allt för väl hem eller åtminstone till närmaste krog, för att så lätt öfvertala sig att stanna. Således föll den i gropen, som gräft den åt en annan. Hemkommen berättade kadetten förhållandet för några kamrater, då det ock snart hann fjerde klassens öron. Att taga rätt på samma bonde var ej att hoppas, men en Svartsjöbonde hade begått brottet, ergo voro Svartsjöbönderna straffbara; hela saken bestod nu i att utfun-

dera något sätt, att för framtiden betaga dem lusten att handla förrädiskt. Efter en stunds öfverläggning beslöts att den påföljande dagen, straxt man kommit ur matsalarna, skicka några i förväg, som skulle stanna vid nerkörningen af kanalbrädden på Ulfsundafjärden, hvaremot några mindre, men krigsvana kadetter, skulle en i sender be att få åka med någon hemfarande bonde; för öfrigt skulle omständigheterna bestämma huruvida bonden skulle hafva stryk eller ej. På utsatt tid begåfvo några äldre starka kadetter, beväpnade med enpåkar, sig i väg och lade sig i bakhåll vid stranden, och tvenne yngre spatserade fram och tillbaka på isvägen midt för slottet. Efter en stunds väntan kom en äldre rödbrusig landtman åkande, och en af de spatserande bad att få åka litet. "Sätt dig på, min gosse", svarade bonden, "men håll i dig bra i kälkstakarna, ty det slänger." Litet stött öfver tilltalet "du", satte kadetten sig upp, redan fröjdande sig på förhand öfver den bonden tillernade välfägnaden, men då de åkt till det stället, hvarinvid de andra voro dolde, och kadetten bad att få stiga af, höll bonden ganska beskedligt stilla och tackade för godt sällskap; här fanns således ej anledning att börja gräl, men på det att bönderna måtte akta sig för dylika streck, omtalade nu de framkomne utliggarne för den gamle bonden den föregående dagens äfventyr, hvarvid han naturligtvis himlade sig, men tillade, att han så mycket mindre

tyckte sig hafva skäl till någonting dylikt, då utom det att kadetten bedt honom höfligt, han höll af kadetterna, emedan han sjelf hade en son som varit kadett. — Detta snart sagdt romantiska uppträde roade kadetterna särdeles, och de skiljdes mycket goda vänner med farbror. Men en stund derefter fingo de se på långt håll huru den andra lockmaten kom åkande hos en annan bonde. De skyndade till sitt gömstälte, och kastade sig ner bakom några ruskor och vasstrån. Framkommen, bad den åkande kadetten att få stiga af; "nej, munsiör snus!" ropade flaxen, "det var nog du som i går skrämde grannas hästar att skena, å ta ej håken ska icke det qvittras nu." I stället för mundtligt svar, högg sjökadetten honom öfver handen med en i beredskap hållen blybesiagen dagg så att han släppte tömmarna, hvilka kadetten lika rappt nappade och halade "durr", så att hästarna tvärstannade; bonden skulle nu göra en liten ändring i detta arrangement, då han plötsligen kände sig fattad i kragen af en handfast arm, och då han vände sig befann han sig ansigte mot ansigte med en barsk, hvithårig, bredaxlad kadett; han försökte att spjerna emot, men inom några minuter låg han upplagd öfver sitt eget åkdon, och måste hålla till godo med väl räknade fem och tjugu feta rapp på den för tillfället högst varande kroppsdelen. Under exekutionen hade ett par kadetter hållit hästarna, men när sista rappet small, släppte de

hästarna, och hade bonddrängen ej hastigt fått fatt tömmarna, så kunde han möjligtvis kommit att få åka fortare än som varit helsosamt för hästarna och honom sjelf. — Ifrån denna beta blefvo bönderna höfligare när de påträffade kadetter, hvaremot dessa äfvenledes ej heller vidare förgrepo sig på dem.

FEMTE KAPITLET.

Balen.

Ambrosiani har arbetat flitigt under hela hösten ända till julen med kadetternas tåspetsar, och väl tusende gånger repeterat, "hopp om och kom ner igen, flick-flack, chassé à droite, á gauche" m. m., och gubben börjar redan förtvifla om att någonsin få någon heder af sina bemödanden, då en ordres utkommer, att om Söndag åtta dagar till blir bal. Har Ambrosiani haft skäl beklaga sig öfver lojhet förut, så får han nu desto större tillfredsställelse, väl ej af första eller andra, men af tredje och fjerde klassernas ifver, nemligen de verldsligt sinnades, ty i alla klasser finnes alltid en och annan läsvurm, som föraktar dans och ej kan begripa huru förståndigt folk kan vilja taga motion efter takt. Det heter väl, att kadetterna bjuda balgästerna, men många komma dock objudna, och som inga eller få presenta-

tioner ega rum, så anses Carlbergsbalerna såsom publika nöjen, uti hvilka hvem som helst eger en sorts rättighet att deltaga. Emedlertid söka dock kadetterna att öfvertala sina slägtingar att fara ut på balen, det ger ett slags anseende då man har bekantskap med gentila damer, och kadetten har, som vi förut veta, mycken ambition. De, hvilka hafva bjudit några damer, måste äfven vara betänkte på att hafva förfriskningar, ty kronan består ej annat än ett högst osmakligt thé. Mandelmassa uppköpes och berberissaft anskaffas, hvarjemte kadetten är betänkt på att skaffa sig de aldraminsta dricksglas han kan få, ty desto längre räcker herrligheten; men det duger ej att vara ensam om tillställningen, derföre om kadetten ej sjelf är i tredje eller fjerde klassen, så har han dock vetat att ställa sig så väl med någon af dessa högdjur, att denne låtsar vara egare af varorna, och under denna förevändning ditkommenderar en yngre kamrat som vakar öfver att intet må af obehörige borttagas. Men baldagen är kommen, stadspermissionen har ej räckt längre än till half 4 och kadetterna hafva varit sysselsatte med sin paryr till kl. 5; nu slås ställning och kompanichefen visiterar klädseln, hvarefter korpsen logementsvis uppmarscherar på rikssalen, der talgljusen brinna som facklor uti de fem jernbleckskronorna. Sedan halt, front och rättning blifvit verkställda, kommer major Aminoff och emottager bataljonen af de båda kom-

pani-cheferna, hvarefter parad — öppna lederna marche, kommenderas och rapport afgifves till öfversten, så vida ej guvernören är närvarande, hvarefter han anmodar majoren att låta kadetterna skingra sig, ty en stor mängd damer äro redan anlände och det lider på tiden. Majoren låter nu sluta lederna och kommenderar höger omvänder-er-marche, då alla med ens sprida sig åt alla håll, somliga för att bjuda upp, andra för att gömma sig undan och derigenom slippa dansa, och andra åter för att skynda ned på borggården och hålla utkik efter väntade gäster. Emedlertid spelas det upp till första quadrillen, och hastigt rusa de dansande kadetterna fram till något af de fyra hörnen af rikssalen, (ty det dansas i fyra quadriller) kasta modigt en handske eller rättare linnevante på golfvet, och ställa den ena foten på vanten för att beteckna sin rätt till platsen; sedan alla dervid om premieren och seconden uppkomna småtvister äro i godo uppgjorde, skynda de sig dels att påminna sina vis à vis' om sin skyldighet, dels att med detsamma afhemta sina damer. Nu eger anblicken något impossant, man ser fyra quadriller uppställde, hvarvid det isynnerhet är högtidligt att se huru de minsta kadetterna försett sig med de längsta damerna, hvaremot ofta de äldre och högväxtare ynglingarna nödgats bjuda upp någon liten slägtinge eller som det heter "dansa för stek." Men dansen börjar och nu får man se att Ambro-

siani ej förgäfves ropat "hopp opp och kom ner igen", ty viga som ekorrar framsväfva kadetterna, lätta som kautschfigurer, utan att knuffas eller trängas, med en verklig ensemble *). Major Aminoff tillät ej, och detta med rätta, att någon egen eller fremmande officer visade sig civilklädd vid dessa baler, d. v. s. han lät dem genom sin fråga: "Har Tit. redan tagit afsked utur krigstjensten", förstå det opassande af att fara civil till en militärskola. Balen fortfor vanligtvis till kl. half 10, då gamla Westman med sina dundrande ställningsslag gaf en fin vink om nöjets fåfänglighet. Nu skyndade alla kadetterna ut i farstun der kapporna voro upphängde, och lika fort åter in med påtagna kappor för att intaga sina platser logementsvis. Allt tillgick lika ceremoniöst med rapporter etc., hvarefter vändning och marche kommenderades och korpsen marcherade ned i matsalarna för att intaga sin qvällsvard bestående af ölost och en half smör-rullad. De som ej ville gå med, fingo skilja sig från de öfriga i farstun, hvarefter de artigaste skyndade sig att konvojera ner sina damer och instufva dem i sina respektive vagnar, hvilket ej alltid var så lätt, då man betänker att det ibland hände att en hel flickpension jemte deras förkläde

*) Den tiden var det ej brukligt att ungdomen spatserade i dansen, eller som nu, rörde armar och hufvud i stället för fötterna.

skulle inpackas i en enda hyrvagn. Det hände efter balens slut att kadetter blefvo bjudna på värdshuset af gamla kamrater som nu blifvit välbeställde officerare, och ansågs detta såsom särdeles nöjsamt, isynnerhet som det ej var så direkte lofgifvet. Detta ledde likväl sällan till några excesser, ty korporalerna hade af egen drift nog försigtighet att ej tillåta andra begagna sig af bjudningarna, än de på hvilka man kunde lita, så vida nemligen de ej voro af tredje eller fjerde klassen, men då hindrade klasskamraterna sjelfva de mindre stadiga från dylika utflykter. Till en egenhet hörde äfven, att på den sista balen om våren skulle sista quadrillen om aftonen dansas endast af fjerde klassens kadetter; dessa skulle nemligen alla om hösten ovilkorligen gå ut från Carlberg, och då det var deras sista dans i kadettuniform, så togo de härigenom i egenskap af kadetter ett högtidligt afsked från sina damer.

SJETTE KAPITLET.

Kräk och Kräkpulfver.

Ibland kadetterna vid Carlberg fanns en vid namn B—n, som tycktes styra alla de öfriga, så väl af de lägre som de högre klasserna, och det oaktadt han sjelf endast var i första klassen. Detta föreföll väl

besynnerligt i början, men då man fick veta att han varit kadett redan i åtta år, så försvann det underbara i saken. Genom detta långa vistande vid Carlberg, hade han varit klasskamrat med alla de kadetter, hvilka genomgått första klassen, till följe hvaraf han ock var fri från all penalism. Det var en äkta dansmästare, med hufvud för allting utom läsning, som ritade, dansade, fäktade, musicerade och sjöng väl, men tänkte sällan på något nyttigare. Han var isynnerhet road af att lura de nykomne och var på intet sätt noga i val af medel dervid. Bland andra hans talanger var äfven den, att på ett eget sätt tillegna sig de bättre matportionerna, hvilka konvalescenterne stundom erhöllo. Han ställde sig då vid bordet och sökte genom smutsiga historier uppväcka äckel hos de öfriga, men om detta ej lyckades, så låtsade han af misstag spotta i maten, då han alltid var säker att vinna sitt ändamål. (NB. när han ej träffade på någon som var starkare än han sjelf, ty då vankades smörj.) Ibland blef han dock näpst, ehuru det ej hjelpte mer än för ett par dar i sender. En dag hade B—n lagt an på en stekportion, som tillhörde en f. d. sjökadett, och ehuru denne lugnt emotstod verkan af alla B—ns mustiga berättelser, kunde han dock ej förtära stekportionen sedan B—n ditkastat ett stycke tuggad tobak. B—n jubilerade, och det roade äfven de närvarande att "klossan" blifvit besegrad; men komedien var ej än-

nu utspelad och finalscenen blef helt annorlunda än B—n föreställt sig. Emedlertid tog B—n portionen och förtärde den i god ro, under det att den som mistat maten låtsade vara häftigt förifrad öfver händelsen. De närvarande skrattade och frågade den fordne sjökadetten hvarföre han ej kunnat förtära sin stek nu, då han likväl på fregatten fått hålla till godo med ruttet vatten m. m. Denne sade nu ingenting mera, utan satte sig, till utseendet rätt surmulen, på sin sängkant. Sedan B—n förtärt sitt rof, tog han sin gitarr och började ackompanjera sig sjelf. Detta hade varat en stund, då B—n på en gång tystnade och syntes blifva både ond och flat; de andra tittade upp ur sina sängar och sågo nogare på min kära B—n; de märkte då att han blifvit blekare än vanligt och tycktes vara orolig; detta räckte dock ej länge, ty med ens tryckte han näsduken för munnen och rusade ut genom dörren in uti ett annat bredvid liggande rum, der de på hans nu mera mindre melodiska toner hörde att han hade all möjlig nytta af det kräkpulfver som den illistige stekegaren på förhand inblandat i såsen, och som B—n i sin glupskhet ej på smaken igenkänt. Att skrattet vände sig mot den, som sjelf stupat i den grop han gräft för en annan, var naturligt och denna afton var B—n tystare än vanligt.

Innehåll.

Första Kapitlet. Intagning, smörj, länsättning, första nattens äfventyr. . . . sid. 3.
Andra Kapitlet. Kadetter och grisar. . . „ 10.
Tredje Kapitlet. Fabian Wredes äfventyr. . „ 14.
Fjerde Kapitlet. Svartsjöbönder och kadetter lura hvarandra. . . . . „ 21.
Femte Kapitlet. Balen. . . . . „ 25.
Sjette Kapitlet. Kräk och kräkpulfver. . . „ 29.

STOCKHOLM.
Tryckt hos P. G. Berg, 1854.
(Stora Badstugatan N:o 9, Söder.)

CARL XII:s DÖD VID FREDRIKSHALL.

(Den 30 November 1718.)

N:o 6. 2 sk. b:ko.

I veten, mina läsare! att konung Carl, straxt efter sin återkomst till Sverige, rustade sig att anfalla Norrmännen, under det att hans minister, baron Görtz, var sysselsatt att bereda en förmånlig fred med Ryssland. Konungen tog sitt högqvarter i Lund och derifrån leddes operationerna. Första anfallet skedde 1716 mot slutet af Februari månad. Norrige angreps från tvenne sidor. Fältmarskalken grefve Mörner föll in från Dahlsland och Bohuslän och tågade till Christiania med 6,000 man, der konungen mötte honom med 3,000 man från Wermland. Tåget var ofta svårt och mödosamt. För den myckna snön kunde arméen stundom endast gå en man högt, då konungen merendels gick främst och trampade första spåret. Ibland måste soldaterna hålla gevären i vädret och åka utför bergen, då konungen sjelf föregick dem. Fredrikshalls fästning kunde ej belägras af brist på groft artilleri, och försöket att öfverrumpla den misslyckades. Kommendanten blef i tid varse Svenskarnes ankomst, gjorde allarm och drog i hast till sig allt det spridda manskapet. Endast staden föll i Svenskarnes händer. Men den upp-

brändes af borgrarne sjelfva, då de ej sågo sig kunna försvara den.

Flere hinder försvårade allt mer konungens företag; och omständigheter inträffade, som verkade hans beslut till återtåg. Då Danskarnes amiral, Tordensköld, borttog en transportflotta, som skulle öfverföra det för arméens behof bestämda förråd, måste den efter återtåget förläggas i det inre af riket, till dess nya förråd kunde anskaffas. Samma Tordensköld gjorde följande året (1717), på sommaren, fruktlösa försök att bemäktiga sig Götheborg och Strömstad. Hela det året använde konungen deremot att bereda sig till ett nytt fälttåg mot Norrige, ehuru det ej kunde öppnas förr än mot slutet af sommaren 1718. Början skedde, några månader förut, med afsändande af 9 galerer och 5 slupar och pråmar, som öfver berg och dalar fördes till Idefjorden, hvilken vid Fredrikshall utgör gränsen mellan Sverige och Norrige. Så obetydlig den lilla eskadern var, räckte den likväl till att förjaga de krigsskepp, som Danskarne der hade, så att en del nödgades flykta under fästningens kanoner och en del sänktes.

I början af året hade konungen rest till Wermland, att efterse tillståndet vid gränsen och synnerligen arbetet vid Eda skans, hvilken iståndsattes med all flit. Han uppehöll sig der nära en månad och hade stundom sitt högqvarter vid Holmedal. Då han

vid Eda fann en hel här beväpnade Wermlandsbönder samlad, såsom garnison, frågade han dem: "*Hvilken har kallat er hit?*" Och då de svarade: våra officerare, sade konungen: "*Gån J hem, mina gubbar! och håll i eder plog: den här saken skall jag väl uträtta sjelf.*" Några små ströftåg skedde under tiden, af Svenskar in på Norska området, och af Norrmän in på det Svenska. En löjtnant Hummelhjelm förde en gång till konungen en hel hop Norska soldater, som han tagit till fånga; och en underofficer, som hette Brask, kom med ett helt grafölssällskap, som han i en by öfverrumplat på en söndagsmorgon och tagit alla deras hästar och boskap med sig. Konungen roade sig åt dessa små ströftåg, men isynnerhet åt det sätt, hvarpå en kyrkoherde, der vid gränsen, räddade sitt pastorat från en trupp Norrmän, som samlat sig till ett dylikt anfall. Vid tidningen om deras ankomst hade han uppställt ett par drängar på ett berg, med tvenne tomma tunnor, på hvilka de så väldigt slogo med händerna, att det gaf echo i berg och dalar. Fienden trodde, att en beväpnad styrka var der posterad, och vände genast om igen. Konungen red sjelf, under sitt vistande i Wermland, en gång med några man till Norrige, men mötte då ingen fiende. Vid Morast, nära Eda skans, hade han kommit att skilja sig från sitt följe, och ämnade rida öfver elfven, som der flyter fram mellan höga bräddar, men en hustru

ropade till honom: "*Rider ni dit herre! så rider ni sista gången.*" — "*Säger du det, min gumma!*" sade konungen och vände om till landsvägen.

Innan jag återtager berättelsen om de egentliga krigsrustningarna, måste jag förtälja er en lustig händelse, som träffade konungen, då han året förut kom till Carlstad. I trakten deromkring var då inqvarteradt ett dragonregemente, som kallades det Fersiska. Det framfor med mycken vildhet och tygellöshet i landet och var en skräck för alla, som nödgades hafva dem bland sig. Sent om en lördagsqväll, i Februari månad, kom konungen i en liten släda till staden, och steg af vid gästgifvaregården, der han gick in i köket, och begärde att få värma sig, samt ligga qvar öfver natten. Gästgifvarens hustru, som ej kände honom, svarade att det ej kunde låta sig göra, ty hon satt just och väntade på konungen och hans svit, som snart skulle komma. "*Konungen kommer icke i natt, men jag är frusen och trött*", svarade hennes okände gäst och satte sig i den breda spisen, der spjellet nyss var igenslaget. Gumman påstod likväl, med allt mera ifver och hetta, att han skulle gå ut i staden och höra sig om efter nattqvarter, medan ännu folk kunde vara uppe. Men då den fremmande envisades att dröja qvar, började hon svärja: "*De fördömda Fersarne, som öfverfalla alla menniskor och som ingen kan slippa.*" Hon trodde honom höra till denna trupp, och så fick konun-

gen veta om deras framfart. Han stannade likväl icke hos gumman, som först efteråt lärde känna sitt misstag, utan gick sedan till general Delvigs hus, tvärt öfver gatan, der han lade sig i ett rum blott på en halmkärfva, och sof, till dess han morgonen derpå gick i ottesången.

Den 28 Oktober tågade konungen, med omkring 18,000 man, öfver gränsen mot Fredrikshall. Danska posteringarna veko öfver allt undan och stadnade ej förr än på andra sidan om Glommen. Staden Fredrikshall intogs, och belägringen af fästningen Fredrikssten började. Denna bergfästning ligger på en ansenlig höjd öfver staden. De flesta af hufvudverken stiga omkring 360 fot öfver hafsytan. Den bekyddades af trenne skansar, Gyllenlöv, Overberget och Stortornet, alla tre på något lägre, men sammanhängande bergshöjder och på ett afstånd af ett kanonskott från hvarandra och från Fredrikssten. Tistedalselfven flyter på norra sidan om berget och delar staden i tvenne nästan lika stora delar. Vid en krökning, som denna elf gör norr om staden, tog konungen sitt hufvudqvarter, en knapp half mil från Fredrikshall, och första anfallet skedde mot Gyllenlöw. Denna skans stormades den 27 November och intogs på en half dag. Konungen var dervid den förste på stormstegen, som han sjelf reste mot muren, och jemte honom stred den tappre öfversten Bousquet. Genast efter skansens intagande började arbetet mot

fästningen och löpgrafvar öppnades. För att vara närmare arbetet och tillse dess fortgång, hade konungen straxt invid löpgrafven låtit uppslå åt sig en brädhytta, der han tillbragte ofta äfven nätterna, men eljest vistades jemnt om dagarna. Mat bars till honom från Tistedalen.

Den olyckliga 30 November inbröt. Det var en söndag. Tidigt på morgonen steg konungen till häst och red, under det att arbetet då hvilade, tillbaka till Tistedalen, der han klädde om sig och tog på sig rent linne och en ny blå rock. Sedan han spisat middag, gick han i aftonsången. De närvarande tyckte sig märka, att hans utseende var ovanligt dystert och svårmodigt. Efter gudstjensten gjorde han sig färdig att återvända till belägringsarbetena, stod en stund tankfull framför spisen i sitt rum, der eld brann och tog derefter fram åtskilliga papper, hvilka han, utan att läsa, kastade i eldbrasan. Ingen vet hvad dessa papper innehöllo: man känner blott att han kort förut erhållit i bref flera vigtiga upplysningar om en sammangaddning inom riket mot honom. Presten Brenner hade sjelf öfverlemnat i hans hand flera dokumenter, som beviste en sådan. De hafva sedan försvunnit.

Klockan var omkring 4, då han steg till häst och red från Tistedalen. Man berättar, att, då folket och soldaterna trängde sig fram att få se sin älskade konung, skall en röst bland officerarne hörts,

som sagt: "Betrakten honom nu väl, ni sen honom kanske icke mera." Vid löpgrafven gick han af och an och besåg arbetet, samt talade med de redan församlade officerarne. Manskapet, som skulle i mörkningen börja gräfningen af en ny linia, hade ännu ej ankommit från sin vanliga samlingsplats, som var ett stycke på sidan, der berget gaf skygd för fästningens kanoner. Konungen blef otålig, då det dröjde längre än vanligt, och sände bud att skynda på. Ändtligen ankommo de med hackor och spadar och nu framfördes faschinerna, skanskorgarna uppsattes och gräfningen började. Öfverste Maigret, en Fransos, anförde arbetet. Han försäkrade konungen, att om 8 dagar skulle fästningen vara i hans våld. "Vi få se", svarade konungen. Maigret utstakade nu en ny linia. Detta skedde på det sätt, att, der han framgick, sattes faschinerna i rät linia efter honom och soldaterna lade sig ner efter dem med sina hackor och spadar. Derefter framburos skanskorgarna, hvilka, efter ett sakta gifvet tecken, manskapet började fylla med jord att skydda sig sjelf, till dess de hunnit gräfva sig neder, och fått en jordvall mot sig till betäckning. Många stupade likväl dessförinnan för fiendens eld. Den nya linien sträckte sig ända till 200 alnar nära fästningens utanverk och således under muskötskott. Det var också den första natt, som fienden kunde bruka musköter mot arbetarne. Danskarne sköto flitigt både med musköter, kanoner

och bomber att hindra arbetet, som de sågo hade redan långt framskridit. Att bättre förnimma hvad som förehades, kastade de eldkulor på slätten, och på fästningsvallarna hade de upptändt beckkransar, som upplyste hela fältet. Det fick deraf ett högtidligt, sorgligt utseende. Natten var klar och månan trädde glänsande upp öfver horizonten.

Konung Carl var då i den gamla, redan färdiga approchen, der man genom bröstvärnet var betäckt mot skott, så väl från fästningen, som från skansarna Overberg och Stortornet. En muskötkula kunde dessutom icke hinna dit fram från någon af fiendens posteringar. På denna plats hade konungen satt sig ner på den inre doceringen och dragit sig upp på dess afsats så att fötterna ej nådde botten af tranchéen. Han höll venstra handen under kindbenet och hade hufvudet öfver kronan af bröstvärnet. Ansigtet var vändt mot fästningen och mot den nya linien, der några arbetare gingo på ett afstånd. "Det var vanligt" — säger ett åsyna vittne (öfverste Carlberg som gifvit oss en berättelse om denna dagens händelser), — "att hvar konungen stod eller satt i löpgrafvarna, samlade sig kring honom högre och lägre offierare; som ock nu skedde till 8 eller 10 personer, hvilka stodo nere i approchen, nära intill, allt framför konungens fötter. När jag nu kom, der Hans Maj:t låg, ställde jag mig bland dem och hade Hans Maj:t för ögonen, liggandes tätt framför oss med huf-

vudet öfver bröstvärnet; *men hvad der utanför passerade, kunde ingen af oss observera för det höga bröstvärnet.*" De i denna stund närvarande, som man känner, voro, utom Carlberg, general-adjutanten Kaulbars och Siquier, konungens adjutant, en slug man och prinsen af Hessen mycket tillgifven, samt den ofvannämnde ingeniör-officern Maigret. Konungen satt eller låg i denna ställning, då, omkring kl. 9 på aftonen, det skott lossades, som slutade hans hjeltelif. Det träffade honom på högra tinningen och gick ut genom den venstra; det kom således icke från fästningen, ty konungens högra sida var vänd från den, och icke heller kom det från någon af de små skansarna, Overberget och Stortornet; ty en kula, som ej gjorde större öppning i hufvudet än nära trefjerdedels tum i längd (eller 7 linier) och blott 2 linier i bredd, kunde ej hinna fram, om den lossades från dem. Enligt en, år 1746, gjord besigtning på hans lik, befanns öppningen i hufvudskålen vara så stor, som vi nu nämnt. Märkvärdigt är, att man, genast efter hans död, utspridde ryktet att en kula af ett halft skålp:ds tyngd hade träffat honom, och att den gjort ett så stort hål att man deri kunde sticka 3 finger. Äfven berättade man, att skottet träffat på venstra tinningen, hvilket är ogrundadt enligt besigtningen. Det synes, som man derigenom ville göra det sannolikt, att kulan kommit ifrån fästningen eller från de fiendtliga batterierna.

Då de närvarande icke sågo konungen röra sig, trodde de att han insomnat. Skottet hade de icke observerat för det beständiga skjutandet af fienden. Då de efter en stund gingo närmare, funno de honom död. Hufvudet hade nedsjunkit mot axeln, och den högra handen var starkt knuten om värjfästet; värjan till hälften utdragen. Den sista omständigheten tyckes bevisa, att konungen sett den som sköt honom och att han till sitt försvar dragit värjan. I hans fickor fanns endast en bönbok och Gustaf II Adolfs porträtt.

I denna ställning låg han, då, enligt Carlbergs berättelse, Kaulbars först märkte hans död och utropade: "Herre Jesus! konungen är skjuten." Fransosen Maigret sade helt kallt: "Nu är skådespelet slut; låtom oss gå och spisa afton." Sequier gick på stunden att berätta det för grefve Schwerin. Man kom nu öfverens att söka dölja hans död för soldaterna, till dess man hann underrätta prins Fredrik derom. En grå kappa kastades öfver liket, och, då en bår var framskaffad och konungen lagd derpå, tog Siquier hatten af hans hufvud och satte i dess ställe på honom sin pudrade peruk och galonerade hatt. Detta gjordes, att ej de bärare, som tillkallades, skulle igenkänna hvilken dyrbar börda dem anförtroddes. Konung Carl brukade aldrig hvarken peruk eller galonerad hatt. Man sade dem, att en officer var dödad och skulle bortbäras.

Konungens död var, besynnerligt nog, inom en halftimma redan känd, äfven af officerare, som stodo posterade långt derifrån. Icke mindre besynnerligt är det sätt, hvarpå prinsen af Hessen mottog tidningen derom. Han var denna afton på Torpums herregård, tre fjerdedels mil från Fredrikshall, och satt just till bords med några generaler och officerare, då Siquier kom och hviskade honom i örat om konungens död. Prinsen hviskade detta till sin granne och så berättades det sakta från den ena till den andra, likasom en väntad tidning, till dess måltiden var slutad; då alla stego upp, sadlade sina hästar och begåfvo sig till högqvarteret.

Emedlertid bars af 6 soldater konungens blodiga lik, öfverhöljdt af kappor, från dödsplatsen tillbaka till Tistedalen. Andra 6 man följde efter, för att ombyta vid bärningen. Det sorgliga tåget anfördes af öfverste Carlberg. Vid en brant sluttning, som måste passeras, hände att båren lutade, då liket rullade åt sidan och blottades ur sina kappor: peruken och hatten föllo af. Då igenkändes det af soldaterna, som, gråtande och jemrande sig, nedföllo, tröstlösa, omkring båren, och kunde, först efter en lång stund, förmås att lyfta den åter på sina skuldror.

Det var mot midnatt, när vandrarne hunno tillbaka till Tistedalen, hvilken var en stor by med flera gårdar. Båren nedsattes icke långt från det hus, der

konungen hade haft sitt högqvarter. Bärarne sändes tillbaka och öfverste Carlberg skickade en officer, som kommit med honom under vägen, till grefve Schwerin, att tillkännagifva sin ankomst. "Jag stod nu allena vid båren" — berättar samme Carlberg — "utan att höra eller se någon menniska. Tiden blef mig nog lång, jag gick fram och åter, satte mig stundom på bårkarmen, och såg ofta, med rinnande ögon och ett beklämdt hjerta, på den store konungen; då i mitt hufvud omlupo många besynnerliga tankar öfver denne hjeltes så oförmodade hastiga död."

Dessa äro de märkligaste omständigheterna vid denna olyckliga dags händelser. Tiden har ännu icke uppdagat stort mera än detta. Rykten spriddes genast, att konungen fallit för en förrädares hand. Dessa rykten voro andra sorgfälliga att nedtysta. Siquier, som efter konungens död kom till Stockholm och der föll uti en hetsig feber, öppnade en dag, under feberyran, sitt fönster, och skrek ner till folket på gatan, att han vore konungens mördare. Detta kan möjligen bevisa, att han varit medvetande af mordanslaget. Sjelf har han försäkrat för Voltaire, som skriffvit Carl XII:s historia, att han var oskyldig, och att han för konungen hyste så mycken vördnad, att ett sådant brott varit honom omöjligt att begå.

Det kungliga liket fördes långsamt upp till Stockholm, öfverallt beledsagadt af Svenska medborgares tårar. Det stadnade vid Kongl. lustslottet Carlberg.

Detsamma ställe, der Carl XII, vid sin älskvärda och dygdiga moders sida, hade tillbragt de flesta af sina glada barndomsår, det fick nu mottaga hans blodiga lik. Der stod det på rikssalen en kort tid, till dess begrafningen skedde, och det genom Carlbergsalléen fördes till den graf i Riddarholmskyrkan, der det nu i en svart marmorkista hvilar.

Jag slutar min berättelse med att påminna er de sista verserne af den vackra sång, som en stor skald i våra dagar egnat hjeltekonungens minne.

Der slog så stort ett hjerta,
uti hans Svenska barm,
i glädje som i smärta,
blott för det rätta varm.
I med- och motgång lika,
sin lyckas öfverman,
han kunde icke vika,
blott falla kunde han.

Se, nattens stjernor blossa
på grafven längese'n;
och hundraårig mossa
betäcker hjeltens ben.
Det herrliga på jorden,
förgänglig är dess lott.
Hans minne uti norden
är snart en saga blott.

Dock än till sagan lyssnar
det gamla sagoland,
och dvergalåten tystnar
mot resen efterhand.
Än bor i nordens lundar
den höge anden qvar,
han är ej död, han blundar:
hans blund ett sekel var.

Böj, Svea, knä vid griften,
din störste son göms der.
Läs nötta minnesskriften,
din hjeltedikt hon är.
Med blottadt hufvud stiger
historien dit och lär;
och Svenska äran viger
sin segerfana der.

STOCKHOLM.
TRYCKT HOS P. G. BERG, 1854.
(Stora Badstugatan N:o 9, Söder.)

GUSTAF ADOLFS OCH EBBA BRAHES
KÄRLEKSHANDEL.

Gustaf Adolf och Ebba Brahe.

N:o 7. 2 sk. b:ko.

Riksdrotset Magnus Brahe var gift med Brita Lejonhufvud, yngsta dottern af Gustaf Wasas svåger, gamle Sten Eriksson Lejonhufvud. De hade tillsammans blott ett enda barn, en dotter, hvilken erhöll namnet Ebba, på en gång efter sin faster, Erik Sparres fru, och efter sin mormor, den ryktbara grefve Ebba. Den unga fröken blef sjelf lika, men på ett mera hedrande sätt namnkunnig, genom sällsynt skönhet och dygd samt vexlande öden.

Fru Brita hade varit drottning Christinas synnerligen förtrogna vän. På sin sotsäng begärde hon derföre som sista nådebeviset, att drottningen täcktes taga under sitt beskydd den snart moderlösa Ebba Brahe. Christina fullgjorde sin döende väns önskan, och förde kort derefter den unga fröken i sitt sällskap till hofvet, hvarest denna genom sitt älskvärda och förståndiga uppförande samt utmärkta

skönhet, snart i högsta grad vann så väl enkedrottningens som alla andras välvilja. Hennes personliga egenskaper, förenade med lika utmärkta företräden af börd och rikedom, gjorde unga Ebba Brahe snart till ett föremål för de Svenska ädlingarnes täflan, och sjelfva hertig Johan af Östergöthland hade en tid i tankarna att välja henne till brud. Förslaget afstyrdes af enkedrottning Christina, hvilken i stället föranstaltade hertigens giftermål med prinsessan Maria Elisabeth. Ebba Brahes skönhet skulle dock i ett ännu ömtåligare afseende förorsaka Christina bekymmer, och den sednare villan hotade blifva värre än den förra.

Genom mödrarnas förtroliga umgänge hade Gustaf Adolf och Ebba Brahe ofta i spädare åren varit tillsammans, och derunder fattat för hvarandra barndomsvänskapens tillgifvenhet. Med tilltagande år aftog förtroligheten och de träffades mera sällan, helst prinsen var beständigt sysselsatt, dels med studier, dels af resor och regeringsärender. Nu efter fru Britas död sågo de hvarandra åter, hon femton, han sjutton år, båda utan gensägelse de skönaste, de utmärktaste vid hela hofvet, så i andras, som i hvar-

andras ögon. En tyst, ömsesidig beundran, växande tillgifvenhet och slutligen den varmaste kärlek utvecklade sig, visserligen småningom, men så mycket starkare och djupare i deras allvarliga sinnen. Hertig Johans fladdrande låga hann både tändas och släckas, innan hoffolket, innan kanske de sjelfva anade sina känslor. Först mot slutet af år 1612 fick Gustaf Adolf tillfälle förklara sina tänkesätt för fröken Ebba och mottaga försäkringarna om hennes ömhet. Ett sådant förhållande kunde emedlertid icke länge undfalla hofvets och den skarpsynta enkedrottningens uppmärksamhet. Den sednare beslöt att på allt sätt motarbeta förbindelsen. Hon lät de båda älskande tydligt förstå sin obenägenhet, och sökte derjemte så mycket som möjligt att hålla dem skilda från hvarandra, i hopp att tid, nöjen och göromål skulle förströ den adertonårige konungen. Hon bedrog sig. Med svårigheterna ökades kärleken. I de varmaste ordalag utgjöt Gustaf Adolf sina känslor, sina förhoppningar uti bref på bref till sin älskade fröken, äfven uti några, som det föregifves, af honom författade verser. Genom systern, prinsessan Catharina, skaffade han sig noggranna under-

rättelser om allt, som i detta hänseende föreföll vid hofvet, och lät slutligen hos grefve Magnus formligen anhålla om dotterns hand. Fröken Ebba deremot, som dagligen var utsatt för hofvets skämt och enkedrottningens uppenbart visade ovilja, förlorade modet och skref flere gånger, bedjande sin konungslige älskare öfvergifva alla tankar på deras förening. *Hjertans aldrakäraste fröken*, svarade Gustaf Adolf, *vid den trogna kärlek, jag till eder burit och ännu bär, bönfaller jag att aldrig af eder få höra eller läsa de ord, att jag ej mer skulle tänka på eder. Tvertom synes mig, att vi med den beständighet, som en oförfalskad kärlek pryder, böra låta vår lycka på andra ställen fara, i det fasta hopp, att genom sådan trohet hennes majestäts sinne på sistone öfvervinna och således upplefva den lycksaliga dag, som min brinnande längtan bugsvala skall, och, som jag hoppas, edert trogna hjerta likaledes glädja.* Under brefven sågos Gustaf Adolfs och Ebba Brahes namn sammanflätade, stundom det sednare insatt uti den förres brinnande hjerta.

Då enkedrottningen på detta sätt ingenting kunde vinna, ändrade hon uppförande och började be-

möta Ebba Brahe med mera godhet och välvilja. Gustaf Adolf med förnyadt hopp lät också genom hertig Julius Henrik af Sachsen-Lauenburg göra förnyad anhållan om moderns bifall. Denna gaf ett undvikande svar: *Hon såge ogerna en konungs förmälning med en undersåtes dotter. Men skulle sådant nödvändigt ske, visste hon ingen mera passande än fröken Ebba, hvilken både egde och förtjente allas högaktning. Enkedrottningen önskade dock några års uppskof, till yttermera pröfvande af deras ömsesidiga tänkesätt.* — Nu tycktes saken endast bero af de älskande sjelfva, af deras trohet och tillgifvenhet. Gustaf Adolf tviflade derföre ej mer på utgången, och utmålade redan med de gladaste färger i tankar och bref den sälla tid, då han skulle få ega sin älskade fröken. Grefve Magnus hade naturligtvis ingenting mot förslaget, och äfven fröken Ebba öfverlemnade sig någon tid åt de ljufvaste förhoppningar.

Men saken var ännu långt ifrån afgjord. Alla de skäl, som fordom blifvit använda mot Erik XIV:s frieri till fröken Sture, och mot Johan III:s till Sigrid Brahe och Gunilia Bjelke, blefvo återigen af enke-

drottningen framdragna, och många af rikets anseddare män understödde hennes bemödanden, dels af statsorsaker, dels af afund. Mest verkade häruti Axel Oxenstjerna, hvars vänskap och råd hade största inflytande på den unge konungen. Det var dock länge förgäfves. Gustaf Adolf, alltid full af sonlig vördnad, ville i en så vigtig angelägenhet icke bryta mot modrens bestämdt yttrade vilja, men förklarade sjelf å andra sidan bestämdt, att han ämnade afbida den utsatta tiden och i alla händelser icke gifta sig med någon annan. Enkedrottningen kom återigen i ondt lynne, och lät fröken Ebba ofta erfara följderna deraf. Gustaf Adolf fick veta det. Han dolde djupt sin ovilja öfver moderns uppförande, men föranstaltade straxt, att fröken Ebba fick flytta från hofvet till gamla enkedrottningen Catharina Stenbock på Strömsholm. Deras brefvexling fortfor. Ännu 1614 om hösten skref Gustaf Adolf från Narwa och omtalade med glädje de bragder, som *han till fröken Ebbas ära och fäderneslandets försvar hade utfört mot den öfvermodiga fienden.*

Tiden och frånvaron verkade småningom förändring uti konungens tänkesätt. Det lyckades enke-

drottningen och Axel Oxenstjerna att öfvertyga honom om nödvändigheten att för högre statsorsaker göra en uppoffring af sin enskilda böjelse. Gustaf Adolf kände, att uppoffringen på samma gång gällde hans enskilda lifs hela lycka. Men det gällde också fäderneslandet, och han underkastade sig. Andra förbindelser ville han dock icke höra omtalas, och då någon i sådan afsigt förslagsvis nämnde en resa till Tyskland, bedyrade han ifrigt, att han aldrig skulle taga någon tysk furstinna till gemål. Han lät i allmänhet förstå, att han ingen gång ämnade förmäla sig. Det hette derföre en tid, att hertig Carl Philip skulle blifva hans efterträdare, och han uppmanade denne att för sådant ändamål snart tänka på förmälning. En annan gång, då systern, prinsessan Catharina, ingick det lyckliga äktenskapet med Johan Casimir, yttrade han likasom med en profetisk anda dessa ord: *Jag hoppas att du skall föda en son, hvilken blifver min efterträdare på Svenska thronen.*

Ebba Brahe såg och sörjde konungens ändrade uppförande, men utan att klaga. Dock yttrade äfven hon bestämd ovilja för hvarje ny förbindelse,

måhända i hopp om den förras återknytande. En ny omständighet gjorde dock ändtligen slut på dessa invecklade förhållanden. Bland de till Götheborg inkallade Holländare befann sig Abraham Cabeliau, sjelf utmärkt genom rikedom och duglighet, likasom hans dotter Margaretha genom högst ovanliga behag. Dessa sednare väckte till och med den unge konungens uppmärksamhet, ty hon kunde täfla med sjelfva Ebba Brahe i skönhet, dock icke i sedlighet. Af obekant anledning följde Margaretha Cabeliau år 1615 sin fader till Svenska krigshären i Liffland. Under den långa belägringen för Pleskow blef hennes bekantskap med konungen så förtrolig, att hon våren derpå födde en son, den sedan så kallade Gustaf af Wasaborg.

Enkedrottningen, hvilken beständigt fruktat att Gustaf Adolfs böjelse för Ebba Brahe skulle med förnyad styrka återuppvakna, omfattade med glädje tillfället att föreställa denna sednare, huru föga det var att lita på en så ung och så flyktig konungs försäkringar. Samma språk fördes af gamla Catharina Stenbock, af fröken Ebbas andra vänner, ja af hennes egen eftertanka och stolthet. Hon ville ej täfla

med den lättsinniga Margaretha Cabeliau, utan försakade från denna stund hvarje tanke på den förre älskaren.

Ett år derefter afslutades freden i Stolbowa. Jakob De la Gardie kom hem, höljd af segrar och ära. Han hade utvidgat Sveriges gränsor, fört dess vapen ända in uti den urgamla moskovitiska hufvudstaden och nära nog förvärfvat en ny krona åt konungahuset. Hela riket genljudade af hans lof och Gustaf Adolf skyndade att med rikets högsta värdigheter belöna så utmärkta förtjenster. Straxt efter sin hemkomst uppvaktade De la Gardie gamla enkedrottningen på Strömsholm. Vid detta tillfälle blef han genast intagen af Ebba Brahes skönhet och uppförande, samt erbjöd henne sin hand. Alla gillade och understödde förslaget, serdeles båda enkedrottningarna. Ebba sjelf kunde ej vara blind för den unge hjeltens företräden; han var nu trettiofyra år och en personligen behaglig och utmärkt man; redan samma höst firades deras högtidliga förlofning. Då någon gång minnet af ungdomskärleken och dess gyllene förhoppningar framsväfvade för hennes själ, sökte hon fördrifva dem genom allvarliga betraktel-

ser öfver sin nya förbindelse, dess fördelar och åtagna skyldigheter. Vid något tillfälle hade hon, försänkt i sådana tankar, blifvit stående i en fönstersmyg på Stockholms slott. Troende sig obemärkt, ristade hon i rutan med sin diamantring följande rader:

Jag är förnöjd med lotten min.
Och tackar Gud för nåden sin.

Enkedrottning Christina såg det och skref straxt på samma sätt derinunder:

Det ena du vill, det andra du skall,
Så plägar det gå i dylika fall.

Våren 1618 firades Jakob De la Gardies och Ebba Brahes bröllop. Deras sammanlefnad blef ganska lycklig. Ebba Brahe bibehöll städse De la Gardies kärlek och förtroende. Omgifven af barnen, åtföljde hon sin make under fälttågen, uppmärksamt sörjande för hans helsa och vård, likaså för soldaternas. Man liknade henne vid Agrippina, hvilken, älskande och älskad, följde sin Germanicus genom alla krigets faror.

Jakob De la Gardie och Ebba Brahe hade tillsammans fjorton barn. Man har i sednare tider någon gång fästat afseende vid ett gammalt rykte, att det fjerde i ordningen, den sedermera så ryktbare Magnus Gabriel, skulle vara Gustaf Adolfs son. Denna sägen saknar all historisk grund, och är dessutom helt och hållet stridande mot både Gustaf Adolfs och Ebba Brahes städse visade tänkesätt.

MARGARETHA BRAHES FRIERIER.

Margaretha Brahe, syster till grefve Pehr Brahe, född 1603, död 1667, har blifvit märkvärdig för sina många giftermål och friare ännu på gamla dagar. Vid 30 års ålder blef hon först gift med den s. k. Resare-Bengt, Bengt Bengtsson Oxenstjerna. Vid 40 års ålder förlorade hon denna sin make utan att hafva egt några barn med honom. När Johan Oxenstjerna, efter sin första gemåls död 1647 blef enkling, fattade han mycken tillgifvenhet för Margaretha

Brahe, ehuru hon nu var 45 år gammal och 11 år äldre än han sjelf. Detta väckte mycken oro vid hofvet. Mellan de båda mäktiga slägterna Brahe och Oxenstjerna hade hittills varit inbördes täflan, så att drottningen kunnat genom den ena motväga den andra. Nu var Christina i öppen fiendskap med Oxenstjernorna och i hemlig spänning med Brahe, hvaremot dessa båda slägter mer och mer nalkades hvarandra. Rikskanslerens begge söner sökte sina giften inom riksdrotsets hus; den äldste, Johan, friade till systern Margaretha, den yngre, Erik, till brorsdottern Elsa Elisabeth, och båda förslagen gingo i verkställighet. Många påstodo att alltsammans var ett verk af gamla rikskanslerens slughet; men sådant är alldeles ogrundadt, åtminstone hvad Johans frieri angår. "Jag och din moder", så skrifver han till sonen, "kunna ej annat än gilla fru Margarethas person och skulle henne villigt till sonhustru anamma. Dock se vi oss ogerna, i följe af sådant giftermål, beröfvade allt hopp att genom dig och henne hugnas med barnbarn. Du är vår äldste son och näst Gud vårt hopp och stöd. Du är ännu ung, knappt fem och trettio år, jag kan sålunda icke förstå, hvar-

före du skall belasta dig med en gammal, ofruktsam qvinna, och dymedelst göra hvad du kanske framdeles ångrar. Får jag gifva råd, så se dig först om. Du behöfver icke frukta, det någon under tiden går dig i förväg." Men Johan var ifrig. Hans förra fru hade knappt i fyra månader varit död, och ännu icke hunnit begrafvas, när det nya frieriet begynte och afgjordes. Fadern som vanligt, tog saken lugnt, fast den gått mot hans vilja.

Men år 1657 blef Margaretha Brahe andra gången enka. Någon tid derefter och redan 57 år gammal, fick hon ändå nya friare, lockade kanske af hennes stora rikedomar. Den förstkommande var en furste af Nassau, 66 år gammal, enkling och med 17 barn. Skriftligen hörde han sig före och erhöll tvetydiga, hvarken jakande eller nekande svar; han sjelf ansåg dem uppmuntrande, slutligen fullt lofvande, och skickade derföre sina sändebud till Stockholm att formligen afsluta saken. När dessa kommo fram, funno de med förvåning fru Margaretha förlofvad och färdig att träda i äktenskap med en sednare kommen och behagligare fästman, nemligen med en tjuguåttaårig landtgrefve. Han vände sig med kla-

gomål till dåvarande enkedrottningen Hedvig Eleonora och till Pehr Brahe. Detta drog något på tiden; men som fru Margaretha icke hade någon tid att förlora, afvaktade hon ej underhandlingens slut, utan gick med den unge friaren oförtöfvadt i brudstol. Den gamle blef utom sig af harm. Han ämnade formligen anklaga fru Margaretha som bedragerska och landtgrefven som hennes förförare. De skulle straffas, om icke efter svensk, åtminstone efter tysk lag. Emedlertid utgaf han en bok, kallad: *Die untreue Margaretha Brahe* (den otrogna Margaretha Brahe). Meningen var, att i denna tvist vinna på sin sida det allmänna tänkesättet. Följden blef, att allmänna tänkesättet gjorde åtlöje af båda de giftlystna gråhåringarna, så väl fästmannen, som fästmön. Ett år derefter dog den gamle, men häftige friaren; sju år derefter den gamla, men ombytliga fästmön, hvarefter den unge enklingen, landtgrefven, ingick i nytt äktenskap med en tjugufyraårig hertiginna af Kurland.

STOCKHOLM, tryckt hos P. G. Berg, 1854.
(Stora Badstugatan N:o 9, Söder.)

GUSTAF WASA
uppmanar Dalkarlarne vid Mora att rädda fäderneslandet.

Gustaf Wasa vid Mora.

N:o 8. 2 sk. b:ko.

Historien eger få episoder af så romantiskt intresse, som Gustaf Erikssons hela lefnad, men isynnerhet den första delen deraf, från det han af Christiern trolöst bortfördes i fångenskap, till dess han upphöjdes till Sveriges konung. Dikten har ej uppfunnit åt någon af sina hjeltar en kedja af vexlande öden, af hårda pröfningar, af prof på sinnesnärvaro och själsspänstighet, mera fjettrande intresset, mera påkallande deltagandet och beundran, än hvad verkligheten erbjuder i Gustafs historia. En låg trolöshet gjorde honom till Christierns fånge, då han endast var utsänd som en gisslan för dess säkerhet. Konungen fann ännu icke tiden inne, att låta sina afsigter framträda i full dager, och derför skonades gisslomännens lif, ja, de bemöttes med en viss mildhet, ty de inspärrades ej i hårda fängelser, utan förtroddes i serskildte mäns vård, som skulle vara ansvarige för att de icke undkommo. Gustaf Eriksson öfverlemnades åt Erik Banér på Kallö slott, en af-

lägsen slägtinge, som förbundit sig till ett vite af 6,000 daler, om han lät Gustaf fly. För att göra sig säker i detta fall, tog han af sin anförvandt dess hedersord, att icke missbruka den frihet, han lemnade honom. Detta löftes uppfyllande blef likväl med hvarje dag allt svårare, emedan Gustaf med hvarje dag nödgades höra hvad rustningar bedrefvos för att underkufva Sverige och hvad förhoppningar man gjorde sig när sådant lyckats. Kunde han under dylika omständigheter, när fäderneslandet stod i fara, tillbringa sin tid i overksamhet? Hederns pligt återhöll honom, men en högre pligt bjöd att bryta ett förhastadt löfte. Men bryta ett löfte, besvika ett förtroende! Man kan föreställa sig att den strid, som dessa tankar måste åstadkomma i Gustafs själ, varit en af de svåraste, kanske den mest påkostande af alla dem, han egt att bestå under sin mödosamma, af strider uppfyllda bana, ty huru den än slutades, skulle utgången alltid synas tvetydig och en fläck, i verldens ögon, möjligen kunna qvarstanna på hans namn. Hans beslut bestämdes likväl omsider genom den erinran, att den fara, hvarför han genom sin flykt blottställde Banér, endast var en förlust af penningar, och denna kunde han lyckligtvis godtgöra.

I slutet af September 1519 begaf han sig derföre från Kallö slott, och anlände sista dagen i månaden, förklädd som landtman, till den fria hansestaden Lübeck.

Han hade likväl härigenom ännu icke undkommit faran; men han var förtrolig med henne, och en af dessa mäktiga naturer, som i stolt sjelfkänsla kunde säga med den forntida hjelten, att han var starkare än hon. Banér följde honom och gjorde sina anspråk på sin fånge gällande. Lübecks senat tvekade, ty hon fruktade den mäktige Christierns ovilja; men Gustaf visade huru hans fångenskap tillkommit, och borgmästaren Brömsers högsinta statsklokhet understödde flyktingens vältalighet. Medan underhandlingarna härom påstodo, hade dock åtta månader förflutit, åtta månader, hvarunder Gustaf sett sig dömd till en tvungen stillhet, sett sitt fädernesland hotadt, ej kunnat skynda till dess bistånd, ej fått kämpa vid Sten Stures sida! och likväl var det just dessa åtta månaders efter utseendet olyckliga dröjsmål, som blef af så stor vigt för utvecklingen af hans och Sveriges öden. Hade han genast kommit tillbaka till Sverige, så skulle han deltagit i händelserna derstädes; de hade antingen

gått sin gång oaktadt hans motverkan, eller hade han, i lyckligaste fallet, förmått gifva dem för ögonblicket en annan rigtning, och derigenom någon tid undanhålla oket, men också den svåra krisen, som var nödvändig för den sjuka statskroppens botande. Christierns vilda raseri hade då ej fått utbryta, folket hade ej fått lärt känna honom och unions-styrelsen, och det förderfliga bandet hade ännu fortfarit någon tid. Eller hade kanske Gustaf äfven låtit snärja sig af tyrannens list, fallit i hans snaror och delat öde med hans offer. Han borde derföre vara undan, till dess olyckan nått sin höjd, för att kunna beträda den väg till räddningen, hon brutit, och som numera var den enda; han behöfde denna tids enslighet, för att kunna gå till råds med sig sjelf, mäta sina egna krafter, öfverlägga huruvida de funnos svarande mot företaget, betänka hvad medel det fordrade, och sedan med full besinning uppträda till verk och handling. Ännu en frukt, som han skördade af sitt tvungna vistande i Lübeck: han lärde derunder känna Luthers reformation, och denna kunskap lade troligen i hans själ fröet till beslutet om den andra icke mindre vigtiga räddningsakt, han skulle bereda sitt land. Troligen knotade Gustaf

mången gång öfver det hårda öde, som tvang honom att dröja här; men om det icke varit fallet, hvad hade väl blifvit af Sverige, eller af honom sjelf eller af båda? Så litet känner menniskan hvad som är till hennes nytta eller skada, och så väl känner den högre makt det, som leder händelserna!

Först i slutet af Maj 1520 landsteg Gustaf icke långt från Kalmar, ditförd genom Lübeckska rådets försorg. Kalmar och Stockholm voro ännu de enda punkter, som Christiern icke förmått bemäktiga sig. Han ville här undersöka sinnesstämningen hos folket, men detta första försök var nedslående; han mötte modlöshet hos borgarena, liknöjdhet, trötthet vid kriget och förräderi hos den Tyska besättningen; mod och god vilja fanns blott hos en enda, ståthållarens enka Anna Turesdotter Bjelke; men dessa egenskaper kunde ej uträtta mer, än hjelpa honom sjelf helbregda utur staden.

Utkommen på landsbygden, tvang försigtigheten honom att antaga en förklädnad. Han hoppades hos landtfolket finna mera kraft och fosterländskt sinne, än hos köpstadens krämare. Han bedrog sig. Ryktet om det felslagna anfallet, allmogen gjort på Danska lägret, hade spridt sig kring landet, och förfä-

ran deröfver understöddes af Danskarnes insinuationer om Christierns mildhet, den fred och lugn, som väntade landet under hans spira, och oklokheten att våga lif och egendom, för att bereda ny makt och nya fördelar åt herrarne. Menigheten afhörde derföre hans föreställningar med köld, och åtskilliga gingo ända derhän, att de sköto med pilar efter honom, för att sålunda, om ej vederlägga hans skäl, åtminstone tvinga honom till tystnad. Han förstod då, att tiden icke var inne, och inställde tills vidare dessa onyttiga uppmaningar, samt begaf sig till sin svåger riksrådet Joachim Brahe på Tärna i Södermanland, på hvilken han lika fruktlöst sökte verka, som förut på allmogen. Han kunde icke ens förmå honom afstå från resan upp till Stockholm att bevista Christierns kröning. Brahe for dit, för att aldrig mer återvända. Gustaf reste nu till sin egen sätesgård Räfsnäs, icke långt från Gripsholm, der han tillbragte slutet af Oktober och början af November. I Gripsholms Kartusianerkloster bodde den åldrige erkebiskopen Jakob Ulfsson, som här valt sin fristad, sedan han frivilligt nedlagt den höga andeliga värdighet, hvars ernående utgjorde högsta föremålet för en Svensk andeligs ärelystnad, men hvarvid han hun-

nit tröttna. Gustaf trodde sig hos den grånade visheten och den erkända fosterlandskärleken finna ett stöd för sina afsigter, och rådfrågade honom om hvad som var att göra. Han fann till sin sorg, att den allmänna ljumheten och modlösheten äfven intagit gubben, och det råd han af honom erhöll, var, att underkasta sig nödvändigheten och Christierns makt!

Det fordna Svenska modet, beslutsamheten, räddningens hopp, kraften och den fasta viljan, allt hade då vikit ur hela folkets sinnen. Men de voro ej borta; de hade endast koncentrerat sig inom en enda mans bröst, för att derifrån, när stunden var kommen, åter utgå till nationens sinnen och der anslå strängar, som olyckan allena kunnat åter stämma. På Räfsnäs hann honom nyheten om Stockholms blodbad och vissheten om hvad öde som väntade honom sjelf, om han föll i tyrannens händer. Men denna nyhet afskräckte ej Gustaf; hon stärkte honom tvärtom i hans föresats, ty han insåg nu att det gynnande ögonblicket var inne. Han erinrade sig med hvilken framgång Engelbrekt och Sturarne i nödens tid talat till Dalkarlarne, huru detta folk, mer än många andra provinsers innebyggare, bibe-

hållit den urgamla energien och frihetsandan, och han beslöt vända sig till dem. Han lemnade derföre Räfsnäs i slutet af November 1520. Början af hans färd syntes olycklig, men var i sjelfva verket ett förebud till utgången. Hans tjenare sökte, vid Kolsunds färja, fly undan med hans egendom, men Gustaf förföljde honom, tvang honom att lemna sitt byte i sticket, och Gustaf var sålunda räddad jemte sin skatt; allt hvad han förlorat, var förrädaren. Denna händelse var ett sammandrag af Gustafs hela framtida lefnad. Förräderi och trolöshet lurade öfverallt på honom, men Försynen och hans kraftiga hand söndersleto deras snaror; blott de sjelfva invecklades deri, och hjelten stod qvar oskadd och kraftigare än förut.

Gustafs sagolika vandring genom Dalarne är för väl känd, att vi här skulle behöfva steg för steg följa honom derpå, huru han, klädd i vanlig bonddrägt, tröskade i Rankhyttans lada, ensam om natten nedsjönk igenom den svaga isen på Lillelfven, men sjelf bragte sig upp ur denna fara, som ur nästan alla andra; huru, der han ej ensam mäktade det, en högre hand vakade öfver honom, och Arendt Perssons förräderi tillintetgjordes genom hans hustrus Barbro

Stigsdotters ädlare tänkesätt; huru han fann en tillflykt hos kyrkoherden i Svärdsjö; huru han, sedan han förbytt denna fristad, der han ej mera var säker, mot en annan hos kronoskytten Sven Elfsson i Isala, räddades undan de Danska spejarena, först genom dess hustrus fintliga rådighet, som hårdhändt utdref den gapande drängen att tröska på logen, och sedan genom mannens icke ringare fintlighet, att såsin häst, för att dölja det sår Gustaf erhållit; huru han midt i vintern måste under tre dagar hålla sig dold under en kullfallen tall i Marnäs socken, samt derefter under en dylik i Leksand, tills det blef honom första gången möjligt att i Rättviks socken tala till den församlade allmogen och uppmana denne att bistå sig till rikets frälsning; huru han väl ännu icke derigenom vann ändamålet, men likväl hos folket väckte tankan på den gemensamma faran och nödvändigheten att afvärja henne; huru genom en sällsam händelsernas sammanfogning, det just blef en Dansk med Svenskt sinne, Rasmus Juthe, som gjorde första faktiska steget till uppresningen, då han ej allenast lifligt omfattade Gustafs sak, utan äfven ihjälslog underfogden Nils Westgöthe, hvilken isynnerhet visade sig nitisk att understödja Christierns

afsigter och söka bringa Gustaf i hans våld — — allt detta är så väl bekant, att vi endast behöfva nämna sjelfva händelserna, för att derigenom hos alla läsare väcka gamla och kära minnen.

Ändteligen stod Gustaf i Julhelgen 1520 på en liten kulle vid Mora kyrka, kallad Klockgropen, och såg den lyssnande menigheten församlad omkring sig. Han föreställde Dalkarlarne deras fordna bragder och deras nuvarande betryck; han talte något litet om hvad som öfvergått honom sjelf, sin orättvisa fångenskap, sin flykt och sina faror; mer talade hans tårar om dess faders och anförvandters blod, som flutit för tyrannens bila; men mest uppehöll han sig vid uppträdet i Stockholm den 8 November, om fortsättningen deraf under hela Christierns hemresa genom landet; han berättade huru våldet och grymheten ej skonat någon ålder eller kön, huru bödelns jern, utpressningar och smälek snart skulle hemsöka allmogen, och Jöns Erikssons illa beryktade styrelse öfver Dalarne i ökadt mått förnyats. Sjelf hade han beslutit att åt fäderneslandets räddning egna all sin förmåga och, om så behöfdes, sitt blod, och uppmanade allmogen att bistå honom i detta förehafvande.

Hans ord gjorde intryck; men det var ännu ej annat än ett intryck af ord. Folket hade icke än hört något vidare om hvad som förefallit, ty underrättelserna spridde sig på den tiden långsamt och ofullständigt; det ansåg en enda mans uppgift icke tillräcklig att försvara en resning; det ville betänka sig, och bad honom under tiden söka sig en fristad på annat ställe. Han lemnade dem med sorg och svigtande, men ännu icke förloradt hopp. Händelserna skulle likväl snart tjena honom och understödja hans tal.

En hop af omkring 100 Danska ryttare hade kommit upp till Mora, i tanka att der gripa Gustaf. I sitt öfvermod redan säkra om bytet, ringde de i klockorna, för att sammankalla bönderne och tvinga dem att utlemna den de sökte; bönderne kommo äfven, men beväpnade, angrepo våldsverkarne och skulle nedgjort dem alla, om de icke lofvat att ej vidare söka skada Gustaf. Nu hade folket en gång kommit i röreise och tankan öfvergått till handling. Blott en liten väckelse behöfdes att stadga beslutet. Denna uteblef ej heller. Flere ädlingar hade begifvit sig uppåt Vesterdalarne i tanka att den vägen undkomma till Norrige. Bland dem var äfven Lars Olofs-

son Björnram, en äldre, käck och förståndig man, som kände Gustaf och med glädje hörde att han befann sig i grannskapet. Han förebrådde Moraboerne deras oklokhet, att ha låtit honom aflägsna sig, då det just var en sådan man de och landet behöfde, för att undgå de fruktansvärda öden som hotade dem. Han sade dem hvad ryktet berättade om Christierns afsigter, att, sedan ädlingarne fallit, skulle ordningen komma till menigheten, att de förnämsta odalmän skulle mördas, men den ringare hopen slippa med förlusten af ena benet och ena handen, emedan de återstående lemmarna ansågos nog för bonden att köra plogen, huru deras gamla lagböcker skulle uppbrännas, odrägliga skatter påläggas dem, med hvad mera Christiern verkligen kunde ha åsyftat och ryktet med vanlig öfverdrift förökat och tillagt. Mot detta onda fanns blott en enda hjelp: vapenstyrkan, och till dess ledande kände han blott en enda värdig man: Gustaf Eriksson. Han rådde dem sålunda, att genast efterskicka honom och bedja honom återvända. Detta råd följdes. Snabba skidlöpare utsändes, men så lång tid hade förflutit under tvekan och onyttiga öfverläggningar, att de utskickade icke träffade Gustaf förr än i Lima socken,

nära Norska gränsen. Med glädje emottog han budskapet, med glädje helsades han af det församlade folket, och från denna stund var han säker om framgången af sitt värf.

Och Gustaf Wasa kommer till Mora kyrkogård:
Det var vid juletiden, och vintern var hård.
Den friska nordanvinden flög öfver berg och dal;
Men varmt är Gustafs hjerta, fast luften tyckes sval.
När folket kom ur kyrkan, på kullen steg han opp:
Af Morakarlar samlar sig snart en väldig tropp.
Han talar till dem alla. Nog trängdes de då,
Att unga herren skåda och honom höra få.
Hans tal var icke krusigt, hans tal var icke grannt;
Nog af! hvart ord, han sade, det var som dagen sannt.
Det låg en storm i orden; men der var lugn jemväl:
Allt var en öppen spegel af Gustafs egen själ.
"J kännen", så han talte, "vår sorg, vår stora nöd:
"Oss väntar intet annat än undergång och död.
"J veten, med hvad fara här inför er jag står;
"För Christiern är ej säkert mitt minsta hufvudhår.
"Mitt lif man eftertraktar, än här och än der;
"Men kärare än lifvet mig fosterlandet är.
"Hvad ypperst var i riket, tyrannen mördat har,
"Och för hans bila föllo min svåger och min far — —"

Här glänste Gustafs öga af sorg, af hämnd, af hopp,
Och knytta handen hof han mot himmelen opp.
"Upp, Dalamän! att strida för Gud och folk och land!
"Afkastom den nesliga träldomens band!
"J ären oförskräckte och trogne Svenske män,
"Och edra gamla vapen ha icke rostat än.
"För frihet, frid och ära nu kämpe hvem som kan!
"Framföre oss går Herran och jag för eder an — —
"Och stupa vi, vår kärlek skall bli vår minnesvård." —
Så talte Gustaf Wasa på Mora kyrkogård.

STOCKHOLM.
Tryckt hos P. G. Berg, 1854.
(Stora Badstugatan N:o 9, Söder.)

Ljungby Horn och Pipa.

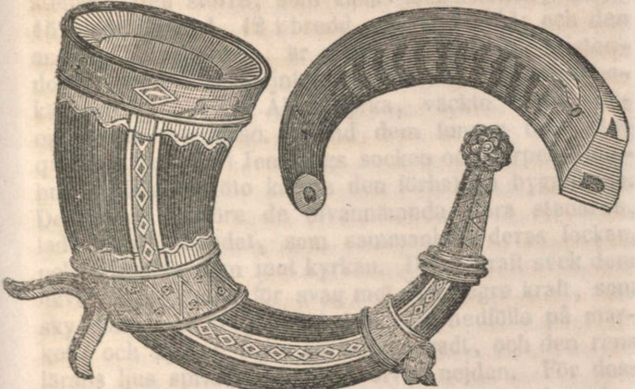

Ljungby Horn och Pipa.

Vid Ljungby gård, i socknen af samma namn, Willands härad och Christianstads län, ligga ett stycke ifrån gården och uti landsvägen tvenne stora stenar. Den större, som kallas Maglestenen, håller 15 [illegible] i längd, 14 i bredd och 10 [illegible]; och den andra [illegible] är något mindre. [illegible] [illegible] [illegible], väckte [illegible] [illegible] med dem [illegible] [illegible] Jennings socken och [illegible] [illegible] den förhatliga byggnaden. De [illegible] de ovannämnde stora stenarne [illegible] landet, som sammanlänkat [illegible] mot kyrkan. [illegible] svag mot [illegible] kraft, som [illegible] ställo på marken och [illegible] och den [illegible] [illegible]. För dem skon flydde bergsfolket med sina troll och vidunder och gömde sig under Maglestenen, hvilken derefter blef deras boning. Stenarne, [illegible] [illegible]

N:o 9. [illegible] sten, [illegible] uppställd. 1 sk. B:co.

Vid Ljungby gård, i socknen af samma namn, i Willands härad och Christianstads län, ligga ett stycke ifrån gården och nära landsvägen tvenne stora stenar. Den större, som kallas Maglestenen, håller 15 alnar i längd, 12 i bredd och 10 i höjd; och den andra, Tippelstenen, är något mindre. Då kristendomen först började införas i trakten, och dess bekännare uppbyggde Åhus kyrka, väckte detta hedningarnes förtrytelse. Bland dem funnos två jättequinnor, boende i Jemshögs socken och torpet Timshult, hvilka beslöto krossa den förhatliga byggnaden. De fattade derföre de ofvannämnda stora stenarne, lade dem i bandet, som sammanhöll deras lockar, och slungade dem mot kyrkan. Deras kraft svek dem likväl, ty den var för svag mot den högre kraft, som skyddade den heliga boningen. De nedföllo på marken, och kyrkan reste sig obehindradt, och den rena lärans ljus spriddes derifrån öfver nejden. För dess sken flyktade hedendomen med sina troll och andar, och gömde sig under Maglestenen, hvilken derefter blef deras boning. Stundom, isynnerhet julaftnarne, syntes denna sten, likasom upplyftad, hvilande på

pelare, och derifrån hördes musik och ett gladt sor af trollen, som derunder firade sina högtider.

År 1490 var en fru *Ulftand,* enka efter *Nils Gyllenstjerna,* egarinna af Ljungby. Julafton berättade man henne, huru ett dylikt muntert stoj hördes från Maglestenen. Hon uppkallade då sina väpnare, yttrade för dem sin önskan att få veta hvad som der tilldrog sig, och lofvade den, som derom kunde skaffa henne någon upplysning, en ny drägt och rustning, jemte den bästa häst, som fanns på hennes stall. Äfventyret var vådigt, men en af väpnarne förklarade sig likväl färdig att bestå det. Han satte sig derföre till häst, och red till stenen. Under vägen mötte han en af borgens tärnor, hvars åsyn icke litet öfverraskade honom, emedan hon för någon tid sedan försvunnit, utan att man kunnat utforska orsaken. Hon sade honom, att hon, ledd af sin nyfikenhet, äfven nalkats stället, och blifvit tillfångatagen af trollen, som ännu qvarhöllo henne; att samma öde skulle träffa väpnaren, om han ej undvek det derigenom, att han icke blåste i pipan, som räcktes honom, och ej drack ur hornet, som bjöds honom, utan, sedan han fått dessa saker i sina händer, genast red hem dermed, icke längs vägen, utan öfver åker och äng. Väpnaren red nu vidare, och, framkommen till stenen, såg han den upplyft, hvilande på pelare, en mängd ljus brinnande derunder, och en stor hop af trollen, dansande, hoppande och

drickande rundt omkring. Nu nalkades honom tvenne troll, bärande i handen det ena ett horn, och det andra en pipa. De bådo honom ur hornet dricka Bergskonungens skål, och derefter blåsa i pipans båda ändar, som han såg dem göra. Mannen, som erinrade sig flickans råd, aktade sig likväl noga från att följa deras listiga förslag; han låtsade dricka, men kastade i dess ställe hornets innehåll öfver sin axel på jorden, fattade derefter äfven pipan och red i sporrstreck öfver marken tillbaka till borgen, hvars vindbrygga genast uppdrogs. Trollen infunno sig straxt derefter, men något sednare, emedan de måste följa den banade vägen. Vid borgen uppehöllos de af grafvarne och vindbryggan, som de ej förmådde öfverstiga. Här stannade de, ropande, att de voro skickade af sin konung att återbegära hornet och pipan, med löfte, att om de lemnades dem tillbaka, skulle de i utbyte gifva skänker, som för alltid skulle betrygga Ljungbys och dess egares lycka och trefnad; den Ulftandska ätten skulle bli den mäktigaste och anseddaste i Danmark, och fortfara igenom århundraden. Då borgfrun likväl icke samtyckte till deras begäran, hotade de, att hennes slägt skulle ej räcka längre, än till nionde led, derunder hemsökas af hvarjehanda olyckor, och sjelfva Ljungby tre gånger bli lågornas rof, samt att de svåraste missöden isynnerhet skulle förestå dem båda, om hornet och pipan flyttades derifrån. Deras hotelser verkade

emedlertid lika litet, som deras löften; borgfrun bjöd dem återvända till den afgrund, hvars foster de voro, och trollen aflägsnade sig slutligen sorgsne och modfällde. Efter deras bortgång fick man först tid att afhöra berättelsen om väpnarens äfventyr. Denne afled tredje dagen derefter, och hästen, på hvars länd några droppar af hornets innehåll fallit, hade der både hår och hud bortfrätta, och störtade följande dagen.

Den underbara historien om hornet och pipan är likväl ännu icke slut med den ursprungliga sagan derom, som vi här anfört. Samma enfaldiga tro, som gaf den sin uppkomst, har äfven sedermera fästat sig dervid, och fortsatt fabeln i enahanda syftning. Man bör ej förundra sig öfver, att de sällsamma trollskatterna blefvo föremål för nyfikenheten. Hvar och en, som färdades förbi Ljungby, besökte stället, för att se dem, och mäktigare personer läto hemta dem till sig. Bland dessa var äfven fältmarskalken *Gustaf Horn*, som år 1645, under kriget emellan Sverige och Danmark, befallte dem föras till sitt högqvarter, der han ville taga dem i ögonsigte, hvarvid han likväl lofvade att snart skicka dem tillbaka. Andra och vigtigare omsorger kommo honom emedlertid att förgäta detta löfte, till dess han derom påmintes genom ett sällsamt buller nattetid i sin kammare, som störde hans sömn. Då han förgäfves forskade efter orsaken dertill, sade man honom, att den

måste sökas i hornets och pipans magiska egenskaper. Han skickade dem nu tillbaka till Ljungby, och hans nattro stördes ej mera.

Kort derefter tilldrog sig ett märkvärdigare äfventyr, då kyrkoherden i Ljungby pastorat lånade de underbara sakerna, för att visa sina svågrar, hvilka kommit på ett besök till prestgården. Om natten väcktes presthustruns moder af ett ljust sken i rummet; sparlakanet kring hennes säng åtskildes, och på dunbädden sänktes ett tråg, hvari sutto fem små barn, som ropade: "O! var god, du plägar vara god, samtyck att vi må få vårt horn igen!" På tillfrågan: hvarföre de begärde det, och hvad värde hornet hade för dem? svarade de: "för vår ätts skuld?" Då hon likväl icke lyssnade till deras önskan, sade de, att de ville komma igen om halftredje natt. Detta skedde äfven. De kommo dock icke ensamna, utan en mängd af deras slägt medföljde, och deribland sjelfva trollkonungen, som gick under en himmel af silfverduk, på silfverstänger uppburen af fyra tjenare. Han var af svartbrun färg, med svart, ulligt hår, hvaraf likväl blott en toffs fanns i pannan och en vid hvardera örat, samt hade till en del ludna fingrar. Han gick fram till sängen, hållande i handen ett horn med lock, prydt med guldsnören och massiva guldknappar, som han lofvade gifva i utbyte för det verkliga hornet. Men äfven denna begäran blef utan följd. Den gamla frun, lika oböjlig som fru Ulf-

tand, bortviste dem, till Gud, om de tillhörde honom, och till djefvulen om de voro hans afföda, hvarefter trollen bedröfvade och tyste afläganade sig, och ljuset försvann med dem.

Kort derefter skall en torparehustrus barn ha blifvit borttagit af trollen, men genom en underkur återkommit till sin moder. Gossen berättade, att trollen ej voro vackra, utan hade stora näsor och stora munnar; att mannen under Maglestenen hette *Klausa* och hans hustru *Otta*; att de sögo musten af menniskors mat, hvarmed de mättade sig; att de lydde under en furste; att de ofta voro oense sinsemellan; att de talade landets språk o. s. v. Hofkansleren *Coyet*, som författat en berättelse om allt detta, daterad den 11 Februari 1692, säger sig hafva kändt denne gosse, som då var en 27 års gammal karl, och hans moder, men tillstår, att de båda voro sjukliga, benägna för vidskepelse och deras förstånd lika klent som deras kropp.

Hornet, som har en ganska vacker form, är af en metall, hvars sammansättning ej kunnat utrönas, men siraterna af messing. Pipan är af hästben, och de toner, dess båda ändar gifva, svara mot gökens.

STOCKHOLM, tryckt hos P. G. Berg, 1854.
(Stora Badstugatan N:o 9, Söder.)

Ett Lapp-Frieri.

N:o 10. 1 sk. b:ko.

Den tillämnade friarens föräldrar, slägtingar och vänner samla sig till en stor skara och förse sig med brännvin, hvarmed de traktera flickans föräldrar och anförvandter samt under tiden andraga sitt ärende. Friaren säger vanligen icke ett ord, och sammaledes den blifvande fästmön. Det är, som saken alldeles icke anginge dem, de äro de enda, som tyckas vara likgiltiga — undantag kunna väl gifvas. — Också är det alldeles enligt med sakens natur, att de vid detta tillfälle icke visa någon kärlek, i fall de hysa den; ty kärleken skyr gerna en så stor mängd forskande ögon och lyssnande öron. Här går nemligen allt helt offentligt till. Utom den stora mängden af fränder och vänner å båda sidor, tanter och kusiner ända till tredje och fjerde led, som tillhöra sjelfva frieriet, sammanskockar sig en otalig mängd af alla andra menniskor, som äro nyfikna att se och höra huru saken aflöper. Å den friande partens sida är en hufvud-ordförande, som kallas *Sognon-åive* (frieriets hufvudman). Denne vänder sig med sin brännvinsflaska och sitt tal till hufvudpersonerna å andra sidan, flickans fader och moder. De öfriga mindre hufvudsakliga friarne vända sig, allt som det faller

sig, till de andra aflägsnare slägtingarne å brudens sida, dock så, att hvar och en, så mycket tillfälle är, söker att få traktera sjelfva far och mor — väl förståendes, att fästmön icke heller blir glömd, utan också får sig en släng af slefven. Sedan man nu genom förplägningen blifvit så förfriskad, att man är susceptibel af ljusare idéer, och saken blifvit ventilerad dels på prosa och dels med sång, så händer att brudens föräldrar begära få se friaregåfvorna, *Kileh;* emottaga de dem, så är köpet afslutadt, och man går då antingen genast eller någon af de följande dagarna till presten att begära lysning. Vid marknaden och andra stora högtider uppgöras de flesta partier; men utan brännvin vill det ej gerna låta sig göra. Det är ett talesätt i Lappskan, som heter *fria med brännvin,* hvilket kan ungefärligen vara på sitt sätt synonymt med det Svenska: fria formeligen, göra en formelig kärleksförklaring; ty utan brännvin tyckes det icke vara något allvar med saken. Emellertid händer ofta, att det ej förslår ändå, utan friarne utösa sitt brännvin i Danaidernas såll; och en bättre utgång har man sällan att vänta, om friaren är fattig, men den åstundade fästmön rik. Det är väl sannt, att rikedomen öfver allt har ett mäktigt och afgörande inflytande, äfven i denna sak, som egentligen skulle vara hjertats; men ingenstädes är detta inflytande större än här. Hos Lapparne år rikedomen det enda, som afgör den enas före-

träde framför den andra, ty uniformen afgör icke något; den ena skinnpelsen är den andra fullkomligt lik. Rang och talang, som hos civiliserade nationer bilda en mer eller mindre stark opposition mot rikedomens envälde, äro här alldeles okända väsenden. I så beskaffade omständigheter vågar sällan den fattiges son se upp till den rikes dotter, och den rikes son ser sällan, med sådana afsigter, ner till den fattiges dotter — det vore detsamma, som att en herre gifte sig med en piga, eller en mamsell med en dräng. Vid de omtalade frierierna händer ofta att de kontraherande parterna, friare och fästmö, icke ens äro närvarande, ja icke ens veta utaf eller ana något, förrän de från kyrkostaden hemkommande underrätta dem, att "ett kristligt äkta förbund för dem blifvit afkunnadt." Allt bär stämpeln af en handel. De omtalade friaregåfvorna utgöra i sjelfva verket köpesumman. Dock finner man den dunkla idéen framlysa, att här dock är fråga om något vigtigare än att köpa eller sälja en rehn, ty det anses icke rätt väl gå an att gifva penningar, som också vid detta tillfälle icke gerna emottagas eller värderas, utan det skall vara något slags vara, helst och vanligen silfverpjeser, såsom skedar, dosor, bägare eller några grannare ingredienser till silfverkragen eller silfverbältet. Sjelfva specieriksdalern, som eljest bland Lapparne, åtminstone nu för tiden, har större trollkraft än trolltrumman, duger icke gerna vid brudköpet.

Skulle så hända, att ett beramadt parti slås upp, så återfordras med fullaste allvar och återgifvas friaregåfvorna. Skulle det ej ske, så kan den tredskande dragas för rätta. Man betraktar saken helt och hållet såsom ett uppslaget köpekontrakt, hvarvid den ena parten naturligtvis måste återgifva hvad som redan blifvit inbetaldt på en vara, hvilken nu mer ej presteras. Också hafva de flesta den rättskänslan, att de återgifva opåmindt och dessutom ändå någon skänk såsom betalning för det vid frieriet påkostade brännvinet (*sogno-vina*). Äfven när friaren får afslag, äro dock många så generösa, att de betala *friare-brännvinet*. Man kan lätt föreställa sig, hvad välsignelse skall åtfölja äktenskap, ingångna och kontraherade på detta sätt, utan allt afseende på hjertats röst eller egenskaper, der ögonblickets infall afgör en lefnads öden, och en myckenhet rusiga personers stoj och skrik skola inverka på hufvudbeslutet. Pastor Fjellström har omtalt ett frieri i Jockmock, der han slutligen hade åtagit sig att vara ordförande (*sognon-åive*) — han var då student. — Friaren hade haft åtskilliga ordförande och flere gånger försökt; men det hade ej velat lyckas. Han hade då kommit till prestgården och der lyckats att få Fjellström, sjelfva pastorns son, med sig. När de kommo till huset, der frieriet förevar, och äfven i friarens frånvaro fortsattes, var der en käring, förmodligen någon sorts tant i tredje, fjerde led, som

hade en stämma, hvarmed hon öfverröstade alla andra. Hon gick på med ett gällt och genomträngande skrik: "Nej, nej, det sker ej! det blir ej utaf! det kommer ej att hända! — Ja, fastän köttfrätarens son kommer, så händer det ändå icke!" — Det sista skulle vara en smädelse åt den nu uppträdande friare-hufvudmannen Fjellström. Men vår student, som väl märkte att här intet kunde göras, så länge denna harpyan fick låta om sig, så mycket hon ville, hviskade länsmannen, som äfven var närvarande och understödde frieriet, i örat, att han skulle passa på och söka på något behändigt sätt kasta ut käringen. Detta gjorde också länsmannen. Käringen, som helt hastigt och oförmodadt befann sig ute på marken, lät om sig på dörren som en broms i en tom tunna, bultade och ryckte, skrek och svor, men slapp icke in, ty länsmannen stod innanföre och höll igen. Emellertid friades derinne med framgång. Friare-hufvudmannens rang och anseende, hans kanhända bättre brännvin och tal samt någon tillökning i friare-gåfvorna, som blifvit anskaffade, gjorde slag i saken. Partiet blef beramadt, och sällskapet bröt upp, för att begifva sig till prestgården och taga ut lysning. Dörren öppnades, och käringen rusade dervid genast in, men märkte icke i sin förbittring att sällskapet var i aftågande. Samma list, som nyss stängt ut henne, stängde nu in henne, och så blef den sista villan värre än den första. Giftermålet blef fullbordadt.

I allmänhet är det, såsom man lätt kan finna, af vigt vid så beskaffade omständigheter, att hafva en ansedd och skicklig friare-hufvudman eller ord-förande. Derföre händer det, att man vid ett frieri, som man inser svårligen kunna lyckas, söker någon eminentare friarekung och lofvar vedergälla honom. En sådan händelse var den, vi nyss omtalat. Äfven här i Arieploug inträffade just under den sistförflutna marknaden ett frieri af alldeles eget slag. Det var en gammal Lapp-enkling, vid namn Styr, som hade fallit på den, enligt ortens begrepp alldeles förryckta, idéen, att fria till en nybyggare-enka, som ändå var af de första i socknen, både i anseende till sitt stolta väsende och sin verkliga rang, ty hennes man hade varit länsman. *Styren,* som hade fallit på den förryckta idéen att gripa sig an och fria till hela länsmansmadamen, insåg väl den nästan oöfvervinnerliga svårigheten af ett sådant tilltag. Derföre, kan jag tro, kom han och anmodade min far att vara friarekung (*sognon-âive*). Han trodde väl, att dennes ålder och anseende härvid möjligen kunde ega något inflytande. Till belöning, om frieriet lyckades, utlofvade han en messingskittel, hvilken han sade sig hafva och beskref, såsom Homeri och Virgilii hjeltar beskrifva sina klenoder. "Det var en stor messingskittel från de gamla, goda tiderna, han var så och så tjock i bottnen, han var ett arf och åminnelse efter den eller den salige mannen", o. s. v.

Men gubbarne kunde ej komma öfverens i ackordet om kitteln; den ena ville gifva kitteln endast med det vilkor, att frieriet lyckades; men den andra påstod att få honom i alla fall. Partiet var eljest märkligt: gubben var 70 år, gumman, som han ville fria till, var omkring 60, och den han sökte få till friarekung var öfver 80; ett rätt lustigt frieri! Gamle *Styren* fällde likväl icke modet, ehuru han fick afslag på sin begäran om friarekung; han företog sig att fria på egen hand och föreställde, så godt han kunde, att allt skulle gå bra. "Du har kor, jag har rehnar: ingen nöd — se på mig, jag är ju lik din förra man", etc. Det var endast ett slags vurmeri af gubben, ty förhållandet var ungefär, likasom en gammal bonde företoge sig att fria till en bedagad, väl besuten grefvinna på ett säteri. Också föreföll saken vår *Sigrid Storråda* genast så löjlig, att hon, långt ifrån att förifra sig öfver småkonungens frieri till hennes höga person, började harselera med gubben och låtsa vara rätt tvehogsen, på det han måtte gå på än vidare och anstränga sina bemödanden.

STOCKHOLM, tryckt hos P. G. Berg, 1854.
(Stora Badstugatan N:o 9, Söder.)

Spökhistorier

och

Blåkullafärder.

Djefvulen uppenbarar sig för Professor Lundius i Upsala.

N:o 11. 4 sk. b:ko.

Trolldom, som redan omnämnes på flere ställen i landskapslagarne, ansågs bestå i förmåga att genom gudlös tillit till onda andar och med deras biträde eller genom framkallande af dolda naturkrafter skada medmenniskor till själ, kropp eller egendom, hvadan dylika tilltag, såsom förnärmande det gudomliga majestätet, hänförts till religionsbrotten. Denna orimlighet fick sin egentliga fart under Carl XI:s regering och väckte då allmän oro i landet, föranledande en mängd besynnerligheter och den mest fanatiska grymhet.

Första anledningen till de s. k. hexprocesserna kom från Dalarne, hvarest den 29 Maj 1668 till landshöfdingen Gustaf Duvall i Falun inrapporterades från kronobetjeningen att en åtta års gammal flicka lärt sig "trolla" af en till Elfdalen inflyttad piga och blifvit jemte flere andra barn bortförd till *Blåkulla*, hin ondes boning. Pastor inberättade saken till biskopen, undersökning anställdes och pigan, som icke nekade, blef arresterad. Hastigt hette det att mån-

ga andra gjort dylika färder. De misstänkte slogos i bojor med stark vakt omkring sig — och ändock foro de af på getter och sopqvastar till afgrundsfurstens palats *). De flesta af de för trolldom anklagade voro qvinnor. Gertrud Svensdotter, 12 år gammal, bekände sig hafva tagit tjenst hos satan redan för fem år sedan, men visste ej annat än att det skulle bära till kyrkan, då det i stället bar af åt Blåkulla i sällskap med hennes läromästarinna "Store Marit." Vidare bekände hon sig hafva plägat köttsligt umgänge med satan, mjölkat pastorns hustru och hans barns informator, o. s. v. Exekutioner och straff anställdes på så väl henne som andra, och presterna tillsades af regeringen att förmana sina åhörare till en rätt gudsfruktan och att afstå från den vederstyggliga trolldomssynden.

Enligt hvad ransakningarne gåfvo vid handen tillgingo Blåkullafärderna ungefär på följande sätt:

---

*) Besynnerligt är att detta oväsende äfven gick öfver Frankrike vid samma tid. Också i Tyskland, isynnerhet vid Harz, herskade trolleri. Blocksberg var här trollpackornas samlingsställe och der troddes Blåkulla vara beläget. En domstol inrättades i Frankrike, kallad "la chambre ardente", som kostade många menniskor lifvet. Hertigen af Luxemburg anklagades och sattes i ett 15 månaders fängelse, der han dog, och allmänheten trodde fullt och fast att fan tagit honom. Härifrån härleder sig den bekanta sagan om "Fan och Luxemburg."

Då trollpackorna förde barn med sig till Blåkulla, redo de på en sopqvast eller raka, och så väl den som barnen smordes med en salfva ur ett horn. (Denna saga går ännu på flere ställen i riket, och påskaftonen pläga goda vänner ännu på skämt sända hvarandra bref, hvilka hemligen framskaffas och hvari inneslutas sopqvast, raka, smörjehorn och en fjäder, m. m. Brefvets formulär börjas:

"Sopa, raka, smörjehorn
Sänder jag dig till resedon", etc.)

Främst erfordrades en nål, hvilken hade den sällsynta egenskapen, att då den sattes i väggen, blef der så stor öppning att man kunde fara derigenom med häst och vagn. Sedermera slöt sig väggen, och på detta sätt kunde trollpackan komma in när och hvar som helst. Då hon sålunda inkommit till barnen, uppväckte hon dem; men det öfriga folket vaknade ej. Trollpackan bad då barnet följa sig till gästabudet, hvilket det ej förmådde neka, ej heller kunde det ropa om hjelp. Stugan blef då helt ljus, hvilket kom af det glänsande hornet. Nu satte trollpackan barnet uppå taket tilldess hon samlat flere barn och fyllt det henne af satan förelagda antalet. Kom hon till Blåkulla utan att hafva talet fullt, så fick hon bannor och stryk af satan. Skjutshästen, hvarpå hon med barnen färdades, var antingen den omnämnda sopqvasten eller rakan eller ock en ko,

häst eller menniska, på hvilken de redo bakfram, eller ock en stång, som träddes mellan kreaturets fötter, hvilka förut måste smörjas. Under dylik färd inväntade hon vid kyrkorna sina kamrater, och satte barnen på kyrktaken, der de liknade små kajor. Trollpackan skafde emellertid metall af klockorna, och då hon sedan red genom skyarne, kastade hon den uppåt luften med dessa ord: "Gud låt min själ aldrig komma närmare Gud än denna metall kommer åter till klockan!"

Vid framkomsten till Blåkulla syntes huset för barnen i början liksom skinande af eld. Satan emottog dem i högsätet, der han satt mäkta ansenlig, eller ock låg han under bordet helt förskräcklig att påse, men alltid bunden med en kedja. Sedan trollpackan helsat honom med en komplimang, den ej ens den största höflighet i våra dagar skulle medgifva, framförde hon sina pupiller under knäfall. Satan frågade då barnen om de ville tjena honom, hvartill barnen merändels svarade ja, emedan han lyste af ett sådant majestät att de ej kunde neka. Satan lofvade dem deremot glädje och gästabud, så länge de lefde, och deras själar en evig ro efter döden. Sedan kontraktet med handslag blifvit afslutadt, gaf satan sitt märke sålunda att han antingen bet dem i pannan eller ristade dem i lillfingret. Med blodet inskrefs då deras namn i en stor bok. I städja fingo barnen en silfverpenning eller silfver-

pjes, som var ovansklig så länge de tego dermed: eljest förvandlades den till en bark eller spån. Efter sålunda förrättadt värf började trollpackorna att brassa och steka, göra korf och laga brännvin, hvarpå ringdes till måltid, der de drucko lustigt om, och efter måltiden röktes tobak, dansades och sorlades värre än i något gästabud på jorden. Musiken gick, och ömsevis spelade satan med svansen under bordet och roade sällskapet med mörksens gerningar, hvarefter hofmästaren utropade stället för nästa sammankomst *).

I Blåkulla undervisades barnen af tillsatte skolmästare, som lärde dem att förvränga "fader vår" och "tron", förbanna himmel och jord, minne och sinne, prester och årets gröda samt alla fåglar, utom skatan, i hvilkens skepnad trollpackorna stundom förbytte sig.

Förbundet med satan förnyades hvar böndagsnatt.

Trollpackorna gingo sällan i kyrkan; en halmkärfve eller svinho stod der i stället för dem, hvil-

---

*) Den hedervärda sammankomsten flyttades från ena stället till det andra, allt efter omständigheterna: än hölls den på en klippa, såsom t. ex. på ön Jungfrun i Kalmar sund, än under galgen vid Skanstull i Stockholm, än på spetsen af det högsta kyrktorn och än på udden af en spik, der knappt en fluga kunde få rum, o. s. v.

ket dock ingen annan än någon af Blåkullasällskapet kunde märka. På den kedja, hvarmed satan var bunden, sågade gästerna oafbrutet för att få värden lös, men när länken var nära afnött, kom erke-engelen och lödde ihop honom igen.

Sådant var det allmänna föreställningssättet om dessa färder, och ingen berättelse var så orimlig att ej dertill sattes fullkomlig tro äfven af tidens mest bildade och upplyste män.

Emellertid nedsattes i Dalarne en kommission att ransaka om detta trolldomsväsende. I den presiderade riksrådet Lorentz Creutz. Den 14 Augusti ofvannämnde år (1668) begyntes ransakningen i Mora och varade till den 21. I Mora socken dömdes 17 personer till lif, bål och brand, af hvilka två hustrur såsom hafvande skonades tills efter barnafödandet, då de straxt skulle dräpas. Bålet stod tillreds. De öfriga 15 gingo Bartholomæi dag (den 24 Augusti) först 7 på första bålet, 5 på det andra och 3 på det tredje — "ett gräseliga spektakel!" såsom det heter i ett gammalt bref. Bålen stodo gent emot kyrkan på andra sidan elfven så att hela menigheten så väl af Mora socken som de omliggande socknar skulle noga se dem. Trollpackorna gingo hurtigt till döden, utom de två sista, hvilka begynte jemra och grufva sig. Bland barnen straffades 148 med ris, och en gosse sprang gatlopp mellan de

andra sockenpojkarna. Somliga barn fingo stå med bara axlar och ris i händerna afsides i kyrkan hvarje söndag ett helt år igenom. Fredagen efter Bartholomæi dag blefvo 7 personer i Elfdals socken halshuggna och brända.

Trolldomsraseriet blef häraf ännu värre, så mycket mer som den enfaldigare hopen såg att de upplystare trodde derpå. Med dödsdomarne utbredde sig det onda öfver hela riket, och den 19 December 1669 utfärdade regeringen ett bref till samtlige biskopar och superintendenter med strängaste befallning att låta i alla kyrkor anropa Gud om bistånd mot djefvulen. I nästan hvartenda landskap bildades kommissioner, och ensamt i Ångermanland gick barbariet så långt att 71 för trolldom och Blåkullafärder anklagade gamla hustrur och pigor blefvo inom två månader halshuggne och brände (på Bålberget i Thorsåkers socken). Den 15 April 1671 hade inom Falu län 47 personer gått till döden. Men ingenting stäfjade oväsendet, icke ens det uppmuntrande löftet att "den, som sjelfvilligt bekände, skulle befrias från bålet (men ej från halshuggningen) och få begrafvas norr om kyrkan." Hela församlingar bönföllo hos konungen om hjelp: alla nätter blefvo barn och äldre folk bortförde till satans boningar, och Stockholms konsistorium förklarade i sitt betänkande den 13 Mars 1676 "icke allenast barnens förande, utan

ock de angifne pakt eller förbund med den orena anden för ostridige sanningar" *).

Huru långt inbillningssjukan kunde gå äfven hos dem, af hvilkas kunskaper man bort förvänta en större bildning, torde kunna slutas deraf, att en lektor i Hernösand, sedermera prosten i Nora församling af Ångermanland, Jakob Abraham Eurenius, uti en af honom till 1676 års trolldomskommission afgifven skriftlig berättelse, med fullt allvar tillkännagaf att han blifvit bortförd till Blåkulla. "År 1674", berättade han, "natten emot den 16 Oktober, kom jag i en stor tentation på min nattsäng, med hvilken jag länge plågades. Omsider efter detta långsamma qval kunde jag intet annat märka än att jag for genom luften, något långt ifrån jorden nordan efter, alldeles vidöppen, fötterna förut och med utsträckta armar, hvilka tycktes mig vara med en stor hop råttor fullsatte", o. s. v. Berättelsen innehåller vidare

---

*) Det löjliga blandade sig ofta med det bedröfliga. Landshöfdingen Duvall hade gjort den klyftiga anmärkningen att trollpackorna, som så lätt kunde flyga genom luften, också borde vara lättare till kroppen än andra menniskor. Han lät derföre väga käringarna, bland andra den 70-åriga Agneta Jönsdotter. Efter utseende hade hon bort hålla 12 à 16 lispund i vigt, men befanns, då hon kom på vågen, knappt väga 4. Detta var nog till hennes fällande: hon blef halshuggen och å båle bränd.

om hemfärden och huru återresan skedde närmare jorden öfver hustaken norr ut till Hernösands stad.

Djefvulens besök hos ledamöterne i Upsala kongl. trolldomskommission, juris professorn i Upsala Carl Lundius och assessorn i kongl. Svea hofrätt Johan Stjernhöök, är äfven anmärkningsvärdt, emedan det är obegripligt huru två så aktade och lärde män kunnat till konungen insända en berättelse af sådant tvifvelaktigt innehåll. Lundius skall likväl ofta för sina lärjungar berättat och med liflig ed styrkt att djefvulen en afton i synbar skepnad flere gånger gjort dem besök. Deras skriftliga berättelse till konung Carl XI är af följande innehåll: En dag, då inför kommissionen förevarit en besynnerlig händelse, hade Lundius, sedan Stjernhöök gått till sängs, suttit uppe och läst i en tysk bok, innehållande dylika händelser, hvaribland han hade funnit berättelsen om en alldeles lika kasus som kommissionen den dagen förehaft, hvilken uti ett konsistorium i Tyskland blifvit afdömd, och anfördes tillika att under ransakningen hade djefvulen uti synbar skepnad sökt förskräcka domarena, och var den bild, som han då antagit, äfven uti boken beskrifven och afritad. Lundius hade i detsamma sett upp och blifvit varse en figur, stående framför sig på golfvet, fullkomligen lik beskrifningen i boken, men den vederstyggliga synen hade straxt försvunnit. Lundius uppväckte Stjernhöök och berättade för honom hvad han sett, men

denne ansåg detta orimligt och såsom en inbillning, då skepnaden åter visade sig för dem begge, men gick straxt, såsom de tyckte, ut genom dörren, hvilken hårdt igenslogs. För att hindra det kommissionens ledamöter skulle öfverhopas af det ofta i stor mängd församlade folket, hade hvarje kommission vakt utanför sina dörrar. Den vakt, hvilken stod utanför Lundii dörr, tillfrågades om han sett något, men svarade det han hvarken sett eller hört dörren öppnas. Stjernhöök ville nu se huruvida den objudne gästen åter skulle infinna sig och om han, såsom det syntes, gick genom dörren, hvilken öppnades inåt rummet. Han uppstaplade derföre framför densamma flere stolar, hvilka hopbundos så, att de nödvändigt skulle ramla om dörren öppnades. Detta var knappast fullbordadt förrän dörren återigen öppnades, utan att stolarna rördes det ringaste, då samma ohyggliga skepnad ånyo inträdde för dem. Stjernhöök och Lundius sågo då ej annat än att skepnaden åter utgick genom dörren, hvilken så hårdt igenslogs att fönsterna och hela byggningen darrade. Rummet blef i detsamma uppfyldt af en "olidelig stank", hvilken äfven kändes af vakten, utan att densamma, på ytterligare tillfrågan, kunde upplysa något eller bemärkt dörrens öppnande.

Sådana mäns berättelser skulle naturligtvis göra det onda än värre. Hofrätterna förde under tiden sina ransakningar med den yttersta noggrannhet, och

inga uppgifter voro så orimliga att de ej upptogos i protokollerna. Anklagade fyllde hvarje fängelse, ingen var säker om sitt goda namn och rykte: trolldomsraseriet "gick som en vådeld öfver allt Sveriget." "Inqvisitionens bål" — det är Wieselgrens ord i Syd-Skandinavernas Förstfödslorätt, sid. 204, som vi här citera något förkortade och med ett par omskrifningar — "inqvisitionens bål flammade i Sverige med lika frätande eld som i Spanien för att utrota en Luciferskult, hvilken liksom Frejas sejd blott öfvades af qvinvor och hvilken utfördes under den natt, då påskfullmånen inföll. Den natten sades dessa qvinnor komma ridande på kalfvar, bockar, tjusta och insöfda menniskor, rakor m. m., till Blåkulla, ett berg, på hvars spets en eld var upptänd, kring hvilken man dansade och hvarest otukt bedrefs med satan — uttrycket för hvarje hednisk gudomlighet. I Småland ha vi funnit denna vidskepelse allmännast. Hexan på Wisingsö i Carl XI:s tid har fått ett namn i historien. Hon ansågs bestämdt ha haft sammankomst med djefvulen: mötesorten var vid Seva (Sieba = Sif?) å i Westergöthland. Hin onde visade sig här som en man, men var kall som jern. Han lofvade sina anhängare (hedningar) stora rikedomar, förde dem öfver vatten, än roende, än seglande. Man vet ännu i Småland berätta huru, t. ex. vid Wieslanda, prosten Wiesels drängar rörde kyrkklockan just som tre påskkäringar flögo öfver spiran.

De föllo neder, men hade samma förmåga som deras systrar vid Rhone tusen år förut: de förvandlade sig här i getter och klättrade upp i en gammal björk. Men en man, som stod vid björken, högg ena geten i foten. Sedan haltade en gumma i Håramon, och ingen tviflade då längre att hon varit en af de nedringda hexorna. Tydligt är att folket antog Blåkullafärden som en religionsakt, hvars iakttagande förutsatte afsägelse af kristendomen. Hexorna afskafde metall af klockorna och förströdde den i luften med uttalande af dessa förfärliga ord: "Må min själ aldrig komma till Guds rike förrän denna metall kommer till klockorna igen!" Vi må ej undra på, om aukto-riteterna häri sågo ett återfall till den fullständigaste hedendom, äfven om de småningom måste förgäta denna hedendoms originella gestalt och deri se kristendomens satan allena. Bland de frågor, som domstolen framställde till anklagade hexor, voro: om de kunde fara genom luften, utsända storm och dunder, förtjusa, göra att någon såge ut som en ko, mjölka frånvarande en annans ko, förtrolla andras kor, om de haft samlag med satan, o. s. v. *). "Kapten Elin",

---

*) Mjölkningen på menniskor, karlar eller qvinnor, skedde medelst en knif under bröstet, hvilken handterades som en kospene. De anklagade vidgingo att de sålunda "kunde mjölka ihjäl folk." En bekände att hon i Blåkulla var gift med satans son och i det äktenskapet framfödt klossor. En annan hade, efter bekantskapen med satan sjelf, födt råttor, en

hvars trollredskap vaktmästarne i Jönköpings hofrätt länge föreviste, var en vida beryktad Dianadyrkerska.

Trollsmörjan var hufvudsaken i Blåkullaväsendet. Efter denna smörjelse följde resan. Lucianus och Apulejus ha beskrifvit de smörjelser, som nyttjades i Grekland. Afsigten var tydligen att väcka en djup, långvarig och drömrik sömn samt derunder syner och vällustiga känslor. Föga skäl är att betvifla det dylika verkande smörjelser verkligen funnos till, och säkert utgjorde deras beredning en stor hemlighet. Man har pröfvat en smörjelse af örter, som äfven växa i Sverige, och funnit liknande verkningar. En trollsmörjelse pröfvades ännu i Marseille för några år sedan. Den åts. Några åto en thesked af arabernas rathschy, som skall tillverkas af saften af hampans rot och mandlar. Efter en timma kände de, som ätit, liksom ett slag öfver nacken af en käpp. Derpå tyckte den ene att hufvudet lösgjorde sig från den öfriga kroppen på ett angenämt sätt och for upp i vädret; den andre var viss att han dog, såg sin begrafning, hörde sin likmessa, under det han sjelf låg som död med knäppta händer, o. s. v.

---

tredje ormslår och grodor. En fjerde hade i samma höga äktenskap födt "häror" eller sataniska tjensteandar. En moder bekände på sin 10-årige son att satans dotter var hans hustru. En femte gemål åt satan hade nedkommit med grisar, en sjette med ormar. En sjunde, gift med satans dotter, hade sett denna föda tre ormar och tre grodor, o. s. v.

Säkert är dock att den berättelse, som gaf ämne för drömmarne hos Blåkulla-fararinnorna, ej varit allt jemnt drömmar. Ännu sedan Carl den Store 798 förbjudit striernas eller hexornas sammankomster, samlade sig landtqvinnor och män under vissa nätter på öde ställen för att fira Diana eller Abunde. Gregor från Tours kände pytissor i Gallien. Den, som förestod hexsammankomsterna, var insvept i ett bockskinn, hade en larf med horn och hår, således föreställande Pan, egyptiernas Mendes eller solen i stenbockens tecken. I Wärends kyrkolag stadgas ännu straff för dem, som togos med "horn och hår." Vår julbock, som ur kristendomen omöjligen kan förklaras, är säkrast häraf en öfverlefva. Att man vid hexsammankomsterna tillbad en bock, sades allmänt, och tempelherrarne förföljdes måhända för upptagande af ceremonier ur denna kult. Att det var denna religion som i Europa störtades af kristendomen är Salvertes grundade öfvertygelse. Maximus från Turin försäkrar det uttryckligen. Missionärernas intyg, liksom äldre skalders, äro afgörande. Att vi från denna anförda myth och ej ur bibeln fått vår Pocker (bocken?) med horn och klöfvar och bockragg ("Raggen") är klart.

För att resa till Blåkulla behöfde våra huldror väl ej annat än Belladonna-extrakt eller saften ur frön af Datura. Intagne åstadkomma dessa en sömn som kan vara 24 timmar, hvarunder den sofvande,

t. ex. qvinnan, som någon bof velat förföra, oupphörligt skrattar, men mins vid uppvaknandet ej om någon ock derunder kränkt henne. Den sofvande väckes genom att fötterna doppas i varmt vatten. Af Hyoscyamus beredes ock en dryck, som åstadkommer de vidunderligaste drömmar. Här i Sverige visste man mycket väl att ock en qvinlig satan fanns att besöka. "Deûm mater" — Cybele, Sebelia, den efesiska Diana — kallas här "Satans mor" eller "farmor." Likväl voro mäns Blåkullaresor sällsynta och följdes ej af bekännelser om otukt såsom qvinnornas." . . .

Trolldomsraseriet skulle dock en gång lägga sig. I Maj månad år 1676 tillsattes i Stockholm den s. k. kommissorial-rätten, bestående af 14 ledamöter. Bland dessa befann sig den namnkunnige Urban Hjärne, ocb ehuru han länge var den ende bland rättens ledamöter, som ifrade på förnuftiga förklaringsgrunder, lyckades han dock att genom uppdagande af åtskilliga egennyttiga beräkningar och motsägelser i flere vittnens berättelser visa vanskligheten i ett juridiskt förfarande, som tillåtit snart sagt vansinniga af fantasiens skräckbilder förledde personer aflägga laglig ed till sitt eget och många oskyldiges förfång. "Hvad som i första början verkligen var en fanatisk yra öfvergick småningom till en låg och föraktlig näringsgren, som blef så mycket farligare, när detta raseri omsider spred sig genom de fattigare sock-

narna. Inom kort fann den sämste tiggare sig i stånd att, jemförelsevis taladt, förskaffa sig rikedomar genom uppdiktade vanställda berättelser om Blåkulla och dess inbyggare. En sådan berättelse ådrog sig alltid en samling af uppmärksamma åhörare, hvilka naturligtvis af intresse för ämnet, om ej af deltagande för den olycklige Blåkullafararen, rikligen belönade berättaren. Efter hand blandade sig en låg hämnd i spelet: man angaf sin fiende för trolleri och svor derpå att han fört barn med sig till Blåkulla. Några barn, som knappt visste hvarom saken handlade, öfvertaltes lätt att bekräfta anklagelsen, och detta var tillräckligt för att döma den anklagade från lifvet."

Bålen blefvo så småningom släckte. En och annan gnista flammade väl sedermera upp, men utan någon vidsträcktare fara. En 80-årig gumma, Anna Ersdotter, hvilken halshöggs på grund af kongl. brefvet till Svea hofrätt den 15 Juni 1704, lärer varit den sista föregifna trollpacka, som, åtminstone inom Svea hofrätts område, genom domslut ljutit döden. Af berättelsen "Om satans grasserande i Roslagen" år 1729 vanns ingen annan upplysning än att en del djeflar äro illitterate, då en prest, som länge på svenska munhuggits med den stormande anden och derefter befallt honom tala latin, slutligen förklarade "att denne djefvul icke var Belzebub sjelf eller storsatan, utan en mindre underdjefvul, som icke kunde

eller lärt latin, emedan han på sådane orter ej haft sine funktioner" ... Emellertid är det nästan oförklarligt att en sådan paragraf som den 1:sta i missgerningsbalkens 2 kapitel ("Hvar som brukar truldom och skadar annan til kropp eller egendom, och varder med fulla skiäl thertil vunnen, miste lifvet. Får någor död ther af, tå skal man steglas och kona halshuggas och i båle brännas. Hafver man låtit trulkarl thet giöra eller hulpit til at then gierning fullkomna, vare lag samma") fick plats i 1734 års lag och med så ovilkorlig straffbestämmelse att det gällde lifvets förlust vid minsta skada, så mycket mer förvånande som hvarken lands- eller stadslagen bestraffade trolldom i annat fall än om någon menniska derigenom dödades, då trollkarlen borde steglas och trollkonan brännas.

"Det förtjenar anmärkas" — yttrar en författare — "att trolldomsfebern isynnerhet framgick i de aflägsna skogs- och bergstrakterna, der en hög och poetisk natur kraftigt talar till inbillningen. Gammal folktro qvarlefver länge hos bergsbor, och ensliga vandringar i de öde skogarne bland bergens skuggor äro särdeles tjenliga att väcka dystra och hemska inbillningar. Tron på det underbara befordras af sjelfva naturen och förvirrar de religiösa begreppen, helst hos dem, hvilkas andaktsöfningar uttrycka deras enda själsodling. Men att vidskepelsen under vissa tider antager en mera fasaväckande gestalt

och framträder mäktigare än annars, kan blott förklaras ur djupare fysiologiska grunder. Den tidens naturvetenskap var icke mäktig af en sådan förklaring, och vår tids är det knappt. Troligen skulle en närmare kännedom om den magnetiska kraftens inflytande på menniskan förklara mycket. Hexprocesserna och Blåkullafärderna äro blott vissa tiders form för en gammal vantro, hvilken, underhållen af låga passioner och ett ondt samvete, smyger sig fram genom alla tider vid sidan af den sanna religionen och i strid med den. En ytlig eller falsk bildning, stundom ock behofvet af en större själsodling än som finnes att ernå, förvirrade religionsbegrepp, ett svagt förstånd och begäret att vinna uppseende äro mäktiga driffjedrar till sådana företeelser. Själsförvillelsen lättas ej obetydligt af ett retligt nervsystem och sprider sig lätt från man till man. Fullkomligt försvinner den troligen aldrig."

Berättelse om det som tilldragit sig om aftonen, den 6 Augusti 1693, då drottning Ulrika Eleonora, konung Carl XI:s gemål, låg lik på Carlberg.

Drottning Ulrika Eleonora afled på Carlberg den 26 Juli 1693, der liket blef qvarstående tills vanliga

anstalter för den kongl. begrafningen hunnit iordningställas, samt bevakades af hofbetjenter och ett detachement af kongl. lifgardet. Samma tid var vid hofvet aflidne landshöfdingen och ståthållaren öfver Upsala län m. m. Axel Axelsson Lillies enkegrefvinna, fru Maria Elisabeth Stenbock, den aflidna drottningens hofmästarinna, som stått i mycken nåd hos henne och tillika blifvit under dess lifstid ganska vänskapsfullt bemött af henne. Denna hofmästarinna hade under den tid drottningen stod lik på Carlberg legat sjuk uti Stockholm, hon hade äfven en liten favorithund vid namn Camillus. En afton då kapten Stormcranz vid lifgardet hade vakt vid det kongl. liket på Carlberg hände sig att en sorgvagn, omgifven af facklor och förespänd med trenne par svarta hästar samt ett fruntimmer uti, kom farandes, hvilket straxt rapporterades till kaptenen af vakten, som, då han såg den stanna utanför stora trappan vid slottet, gick dit för att emottaga den som satt i vagnen; när han fann att det var hofmästarinnan Stenbock, den han kände, och att hon hade sin lilla hund Camillus på armen, tog han henne stillatigande uti handen och förde henne trappan uppföre, samt insläppte henne uti salen der drottningen stod lik och stannade sjelf utanför dörren; men då hofmästarinnan varit någon stund inne hos liket, och han begynte undra af hvad orsak hon kunde dröja der så länge, fick han den nyfikenheten att genom nyckel-

hålet titta in uti salen der hon var. Han såg då, som han tyckte, att hofmästarinnan stod och talte tillsammans med drottningen vid ett af salsfönstren, hvarvid han blef så förskräckt, att han straxt begynte spotta blod. Dock sådant oaktadt, rapporterade han dagen derefter allt detta för konungen. Den förmenta hofmästarinnan kom sedermera icke tillbaka ur salen, utan hon, tillika med vagn, hästar och hela ekipaget försvann utur de närvarandes åsyn, utan att någon kunde säga hvart alltsammans tog vägen. Före sin död har ofvannämnde kapten berättat: att då han vid trappan mötte den kända hofmästarinnan och tog henne i handen, hade densamma varit lika som han tagit i en svamp; han dog trenne dagar härefter; — men hofmästarinnan Stenbock, som låg sjuk i Stockholm och icke egde någon kunskap om denna händelse, afled 6 veckor efter drottningens död, eller den 9 September 1693. Denna händelse är så mycket mera märkvärdig, som hela den då vid Carlberg samlade vakten sett vagnen, hvaruti den förmenta hofmästarinnan kom åkandes, och derom rapporterat kapten Stormcranz, hvartill kommer, att när konungen sjelf derom erhöll kunskap, skola order blifvit vid lifgardet utgifne, att ingen skulle våga tala derom eller utsprida denna händelse.

LANDAHLSKA SPÖKERIET.

Om detta beryktade uppträde, som på sin tid utgjorde samtalsämnet öfver snart sagdt hela riket, berättas i Nicanders och Norlings "Syner och Röster ur det Fördolda" hufvudsakligen följande:

"En studerande i Upsala af Vestgötha nation vid namn Landahl bodde under höstterminen 1822 tillsammans med tvenne andra *q* och *t*. Huset var beläget på Dragarbrunsgatan och tillhörde en smed. På vanligt studentvis hade de packat sig tillhopa i två rum. Det yttre var alldeles mörkt och kunde endast begagnas såsom förvaringsrum för koffertar, kläder och andra persedlar.

Landahl ämnade om ett par dagar resa från Upsala, och mot aftonen den 14 Oktober berättade han huru han aldrig lemnade något ställe, der han en längre tid vistats, utan att det spökade för honom. Han tillade att något dylikt väl kunde komma att låta höra af sig denna eller nästa natt, men föga uppmärksamhet fästades dervid.

Sedan *q* och Landahl någon stund läst på sängen och *t* redan somnat, släcktes ljuset klockan tre qvart till 11. Ungefär två minuter sednare nedföll från skänken Landahls eldstål och några andra saker. Eldstålet började flytta sig af och an på

golfvet, närmade sig sängen, hoppade upp och rullade ofvanpå täcket. I väggen hördes knackningar, och Möllers kyrkohistoria kastades med stark fart mot dörren till det mörka rummet. En stund derefter började den stol, hvarpå Landahls kläder lågo, att vagga af och an, braka i sina fogningar samt skrapa och flytta sig framåt golfvet. Då utbrast *q*: "Nej, nu går jag upp och slår omkull stolen sjelf, så måtte det här bli slut!" Men ögonblickligen kullkastades stolen, och eldstålet jemte några andra småsaker hoppade upp mot sängbrädet. Nu vaknade *t* och fick veta hvad som tilldragit sig. Man tände upp ljus, hvilka ställdes på ett bord mellan båda bäddarne. Klockan var då omkring 12.

Snart började åter spökeriet. Flintan flög från stolen i väggen, korken hoppade ur bläckhornet, stolen med Landahls kläder stupade öfver ända och drog en annan stol med sig i fallet. Möllers kyrkohistoria ville ingenstädes ligga stilla. Vattenkarafinen visade en särdeles oro, så att vattnet sqvalpade hit och dit. Bordet lyftade sin ena sida, liksom ville det kasta sig öfver sängen, der Landahl låg, men sänkte sig igen, och sedan han lagt Nya Testamentet på det, blef allt stilla och tyst. Klockan var då öfver 1 på natten.

Dagen derefter, på så väl för- som eftermiddagen, fortsattes spökeriet i närvaro af *e* och en an-

nan tillkallad person. Det bestod nu deruti att Landahls pennknif, flöjt, rakdon och dylika saker sjelfmant kommo flygande från det inre rummet till Landahls koffert, som stod i den mörka skrubben.

Påföljande natt voro tvenne landsmän *ö* och *D* närvarande. Så snart ljuset släcktes började spökeriet på samma sätt som förut. *D* öppnade munnen till en högtidlig besvärjelse, då en toffel kommer farande från golfvet och slår honom för munnen. Utan att häraf låta sig förfära ropade han: "I den treenige Gudens namn besvär och frågar jag dig i hvad ändamål detta sker?" hvarpå intet annat svar gafs än att bordet och en stol kullstörtades. Sedan ljuset blifvit tändt och Nya Testamentet lagdt på bordet, tystnade nu allt ungefär vid 12-tiden.

Aftonen förut, då *D* och Landahl varit ensamma hemma, hade den sednare öppnat dörren till skrubben och sagt: "Nu vill jag besvärja anden!" Men derpå hade han störtat tillbaka, blek och med förstördt utseende, och fattat *D* i armen, ropande: "Kom med, så skall du få se honom!"; Då *D* stretade emot, nedföll Landahl afdånad.

Landahl afreste från Upsala och dog ej lång tid derefter. Om anledningen till de anfäktelser, som han utstod, har han yttrat sig olika. Än berättade han att en handtverkare i staden Borås på sin sotsäng förbannat honom, än att han sjelf vid något

tillfälle ofrivilligt begått ett svårt brott, hvilket här i tiden endast på detta sätt kunde blifva straffadt*).

ANDESKÅDNINGAR i Johannis kyrka i Stockholm och i Lofö kyrka vid Drottningholm.

Ett oroligt begär att komma i gemenskap med andeverlden bemäktigade sig många sinnen under Gustaf III:s tidehvarf; också felades då ej mager- och andebesvärjare, hvilka påstodo sig kunna lyfta slöjan till de osynligas rike. Bland dem var en Finsk häradshöfding, vid namn Björnram, en af de förnämsta, hvilken synts velat spela en Svensk Cagliostros roll. Han påstod sig vara i besittning af den Hermetiska konsten, och egde en pinne från Savolax, med hvilken nyckel han var i stånd att öppna porten till andeverlden, ehuru hvarje dylik operation var så påkostande, att han derefter blef sjuk. Den ryktbare tänkaren, general-amiralen grefve C. G. Ehrensvärd sökte emedlertid hans bekantskap, och

*) Tvenne af de här med signaturer utmärkte personer lefva än och äro nuvarande litteratören och bokhandlaren Lundeqvist samt doktor Liedbeck. De ha, jemte många andra, intygat spökeriets verklighet.

Björnram förstod att så väcka hans intresse för saken, att han för hela 3 veckor förlorade sömnen. Ändtligen bestämdes en midnatt till ett besök på Johannis kyrkogård i Stockholm, och Björnram, klädd i en fantastisk drägt, med en staf i handen, begaf sig dit i sällskap med Ehrensvärd. Om utgången af detta besök finnas tvenne olika berättelser. Enligt den ena, uppflammade öfverallt ur grafvarna på kyrkogården förfärliga lågor emot dem; enligt den andra, mera säkra, hunno de kyrkodörren, hvilken, ehuru reglad, uppflög vid ett slag af Björnrams trollstaf, men slogs straxt igen, hvarvid ett häftigt sken uppflammade emot dem. Vid dess låga såg Ehrensvärd på Björnram och fann honom dödsblek. Hexmästaren frågade nu om Ehrensvärd önskade att operationen skulle fortsättas, men tillkännagaf äfven, att, i anseende till någon förglömd omständighet vid förberedelserna, försöket att ånyo öppna kyrkodörrn skulle vara högst farligt; hvarpå Ehrensvärd förklarade sig helst vilja gå hem. Följande dagen tillskref Ehrensvärd sin lärare i trollkonsten ett bref, hvaruti han tackade honom för sin möda i undervisningen, men tillkännagaf sitt beslut, att hädanefter aldrig mer sysselsätta sig med några försök i andeskåderiet. Ett minne lemnade likväl Ehrensvärd af denna händelse uti en handteckning, som föreställde denna scen på Johannis kyrkogård.

Lifmedikus Sv. Hedin har i ett bref till en af

sina vänner skildrat en annan syn, i Lofö kyrka, tillställd 1782 af ofvannämnde Björnram för Gustaf III; han berättar: "En gammal klockare vid Lofö kyrka, benämnd Ekelund, kom en morgon till mig mycket förskräckt öfver en händelse, som han ansåg för nästan öfvernaturlig. Qvällen förut hade konungen sjelf med några af de förnämare herrarne vid hofvet förehaft i kyrkan någon hemlig tillställning, och då klockaren om morgonen skulle städa kyrkan, fann han, efter sin berättelse, ett glasrör, liknande en skrifpenna, men slutet i begge ändar och fyldt med ett rödt ämne. Detta lilla glasrör, af nära ett halft qvarters längd, hade han stoppat i fickan af sina linnebyxor och vid klifvandet öfver en liten gärdesgård nära klockarestugan afbrutit detsamma, då eld antändt skjortan och byxorna, men som han vid den närbelägna brunnen genast släckt, icke utan att hafva fått ett brännsår på låret. Den gamle mannen var fullt och fast öfvertygad att någon trollkraft under allt detta varit förborgad och att brännsåret skulle blifva, om icke dödligt, åtminstone oläkligt. Jag gaf honom genast upplysning om förhållandet med det lilla glasröret, hvarom han blef så mycket lättare öfvertygad, som jag hade till hands en dylik glascylinder, fylld med fosfor, hvilken jag afbröt, då genast fosforen tände sig vid luftens tillkomst. Såsom erkänsla för den upplysning och tröst jag lemnat honom, begärde jag att han nästa gång, då en sådan

hemlig samling skulle ega rum, borde underrätta mig derom, och emedlertid utse för mig något ställe i gamla tornet, der jag osedd kunde iakttaga hvad som förehafvas skulle. Klockaren lofvade hvad jag begärt, och några dagar derefter (det var i början af Augusti månad) kom han att tillsäga mig, att en hemlig sammankomst om aftonen skulle ega rum. På utsatt tid inställde jag mig och fann en skäligen beqvämlig plats i tornet några trappsteg upp, der jag, om icke nog tydligen, likväl till en del kunde osedd observera hvad som förehades; jag hade emedlertid ställt mig så, att jag kunde se de ankommande för att genast intaga min plats. Kongl. sekreteraren Björnram och en hans medhjelpare voro de första som kommo vägen framåt och som jag ansåg för de rätta aktörerna vid denna farce. Inkomne i kyrkan, stängde de genast dörrarna och framtogo hvarjehanda saker, som jag icke så noga kunde urskilja. Jag såg likväl att fina tagelsträngar fästades i ljuskronorna och att dervid häftades masker, hvilka åter voro fastsydda på något hvitt tyg, hvilket var utspändt på fina tunnband och upphissades med tagelsträngarne och åter nedsläpptes. Sedan detta machineri var färdigt, ströddes rökpulfver rundt omkring på golfvet. Icke långt derefter inkom konungen med 5 stycken herrar, ibland hvilka jag igenkände hofstallmästaren Munck och statssekreteraren Schröderheim. Kyrkan var ganska dunkelt upplyst

och rökpulfret antändes. Åskådarne ställdes i en ganska besvärande positur, och höllo dragna värjor sinsemellan. Björnram gjorde några korsningar och frammumlade vissa mystiska ord, hvarpå medhjelparen, som var undangömd, småningom uppdrog den ena masken med det hvita tyget, som liknade en liksvepning. Denna mask föreställde Gustaf II Adolfs ansigte. Den svängde sig något vid uppdragningen och nedsläpptes åter ganska sakta; den andra fantomen åter föreställde Adolf Fredriks ansigte, hvarvid tillgick som vid den förra. Ehuru jag hade sett hela tillställningen, så kan jag icke neka att detta spektakel hade något imponerande. Sedan begge fantomerne voro nersänkte, antändes förmodligen frön af Lycopodium, som blixtrade med ett sakta blekt sken. Jag kunde ej se hvad som vidare förehades. De åskådande bortgingo, och jag kröp fram från mitt gömställe, mycket eftertänksam om jag skulle våga att yppa bedrägeriet för konungen sjelf eller för någon af vederbörande. Jag fann likväl, att jag borde vänta till något passande tillfälle, som ock inträffade."

SPÖKERIET I ALTUNA SOCKEN.

Så väl i Simtuna häradsrätts protokoller för nämnde år som i Upsala domkapitels arkiv förvaras

en märklig handling, undertecknad af prosten Petrus Simmingh och upptagande "dhe swåre anfechtningar", med hvilka han till sitt hus och egendom (jemte andra inom socknen), "varit aff Satan och hans anhang blefven tilsatt" ifrån den 24 Januari till den 21 Februari 1660. På sin tid väckte detta "spökeri" ett oerhördt uppseende. Icke utan intresse kan det vara att anteckna dylika egenheter, alltid prof på tidehvarfvets tänke- och föreställningssätt. Vi meddela derföre hvad som tilldrog sig den 13 Februari samma år: "Wid middagz tijden syntes på Mangården en Mansperson, med Silfwerfärgade Kläder, Stöflor och Sporrar, och stoore Fiedrar uthi Hatten. Men då min Hustru och en annan woro aff Marita dijtkallade, kunde dhe ingen see, fast än hon pekade på honom med fingret. Då dhe woro bortgångne, förswan han uhr Pijgans åsyn. Men emot Afftonen, då Boskapen kiördes til Watnet, kom samma Spöke igen, fattade dhen hwite Koon uthi Hornen, och drog dhen fort effter sigh, då Pijgan effterfölger, och håller Koen tilbaka, befallandes honom i Jesu namn at släppa dhen samme; hwarpå han skiöt Koon tilbaka öfwer henne, och förswan uthur hennes och en Poikes då närvarandes åsyn. Under dhenne Frestelsen, ibland månge andre, kom ock öfwersten Wälb. Herr CLAS Fleming på Klostadh til at besee mit bedröfweliga tilstånd. Och sedan wij woro gångne up i Prestgården, war dher på en stund heelt

stilla. Då omsider skedde uthi et *moment*, at twenne ogräddade Kakor, som lågo på Bordet, flögo under Bencken, och funnos alle sönderristade, såsom tunna remmar. När iagh nu följde Herr öfwersten genom Byyn, ropade Pijgan oss tilbakars. Och då wij nu woro komne på Gården, hördes uthi Stufwan dhet ena dunderslaget effter dhet andra; At Herr öfwersten meente, at dhe Stycken dher inne antent hade. Omsijder när wij på Gudz wägnar begifwit oss dher in, sågo wij dhen ene Tegelsteenen effter dhen andre med häfftighet kastas aff Ugnshwalfvet. Begynte dherföre att hålla Böön; Hwar uppå anfechtningen sachtades. Wijste sedan Pijgan dijt up, at efftersee, hwadan dhe månge Steenarna tagne woro, och fan hon än fleere löse Steenar aff Tegel, dijt samblade, hwilka då hon begynner at nedkasta, flyger den ene effter den andre med starke slagh öfwer hennes Hufwud up i Tacket: och på sidstonne upsprungo uhr sielfwe Muren stoore gråsteenar, som ock slogs up i Tacket; at man intet annat wiste, än hon blifwit ihielstenat. Men skadde henne intet dhet ringaste."

STOCKHOLM, tryckt hos P. G. Berg, 1854.
(Stora Badstugatan N:o 9, Söder.)

Gustaf II Adolfs frieri

till

Maria Eleonora.

N:o 12. 4 sk. b:ko.

Enkedrottningen, rådet och ständerna hade flere gånger uppmanat Gustaf Adolf att gifva riket en drottning, emedan dess framtida lugn berodde på en stadgad thronföljd. Redan Carl IX hade för den då blott sextonårige prinsen friat till Elisabeth af England, en skön, ädel och hjeltemodig prinsessa, i allo värdig maka åt Gustaf Adolf; men hon hade just i samma dagar blifvit förlofvad med pfalzgrefven Fredrik, den sedermera så olycklige konung Fredrik af Böhmen. Flere år efteråt gjordes giftermålsförslag från Würtemberg; men ännu sörjande och saknande sin Ebba Brahe, lät konungen förstå, att han hvarken ville höra talas om den Würtembergska eller någon annan tysk furstinna.

Kurfursten Johan Sigismund af Brandenburg hade med sin gemål, Anna af Preussen, flera barn, bland hvilka Maria Eleonora utmärkte sig genom ovanlig skönhet. Håret var mörkt, panna, näsa och ögonbryn höghvälfda, ögonen stora och mörkblå, växten smärt, lynnet lifligt och nedlåtande. Ryktet om hennes behag utbreddes kring Europa och väckte öfver-

allt uppmärksamhet hos de unga furstarne, äfven i Sverige.

Redan 1615 bragtes å bane ett giftermålsförslag mellan Gustaf Adolf och den då sextonåriga furstinnan. Brandenburgska hofvet, som i afseende på Ostpreussen låg i delo med konungen af Polen, sökte vinna styrka genom en förbindelse med Sverige, och gaf sina afsigter temligen tydligt tillkänna. Svenska sändebudet Birkholt fick från alla håll höra långa loftal öfver den unga furstinnans skönhet, dygder och förstånd. *Lycklig,* sade man, *det land, hvars moder hon en gång blir.* Han underlät icke att föra fram de betydelsefulla orden; men Gustaf Adolf ville icke lyssna dertill, och då Birkholt den ena gången efter den andra utbredde sig öfver samma ämne, fick han slutligen till svar en allvarsam befallning, *att sysselsätta sig med stats- och icke med giftermålsärender.* Sedan kurfursten sjelf fått de preussiska angelägenheterna afslutade, upphörde äfven hans förut visade benägenhet, och saken tycktes helt och hållet stanna utaf. Ryktet om detta förslag och om Gustaf Adolfs personliga egenskaper förfelade likväl icke sin verkan på den unga furstinnans hjerta; och kurfursten plägade ofta roa sig att med skålar för konungen i Sverige och för hans blifvande drottning framlocka en glödande rodnad på dotterns kinder.

Våren 1618 beslöt Gustaf Adolf att i egen person se den så mycket omtalade Maria Eleonora. Re-

san företogs i största hemlighet; endast Axel Oxenstjerna och några få förtrogna hade del deraf. Uti Augusti seglade konungen från Kalmar, for öfver till Tyskland, och var om fjorton dagar tillbaka igen. Allmänheten visste ej annat, än att han under tiden seglat omkring på Östersjön för att försöka några nya örlogsfartyg. Emedlertid påstås det att han varit i Berlin och, ehuru okänd, skaffat sig tillfälle att se Maria Eleonora. Hvad han såg och hörde var tillräckligt att bestämma valet; och någon tid efter hemkomsten började han sjelf att i brefven till Birkholt sysselsätta sig med giftermålsärender.

Vid kurfurstliga hofvet uppstodo emedlertid åtskilliga svårigheter. Kurfursten sjelf och med honom hans närmaste rådgifvare hade öfvergått till reformerta bekännelsen; hans gemål och undersåtare höllo sig deremot ifrigt vid den lutherska. Kurfursten och hans anhängare voro icke synnerligen böjda för Maria Eleonoras förlofning med en luthersk konung; kurfurstinnan Anna åter motsatsen. Hon var en tilltagsen fru och hade derföre tvertemot sin gemåls vilja uppfostrat döttrarna uti sin egen bekännelse. Då nu kurfursten sjelf af sjuklighet föga förmådde befatta sig med ärenderna, dref kurfurstinnan slutligen sin vilja igenom, och redan 1619 väntades den konungsliga bruden till Sverige.

Men nu inträffade nya hinder. Johan Sigismund dog och efterträddes af Georg Wilhelm. Denne, re-

formert liksom fadern, hyste en hemlig vedervilja mot det lutherska svågerlaget, och blef till sådana tänkesätt än mera uppeggad af flera utrikes hof. Katholska furstarne och serdeles konung Sigismund i Polen fruktade nemligen den makt som kunde uppstå genom en närmare förening mellan Sverige och Brandenburg. Han afstyrkte derföre i allmänhet hela giftermålet, och anhöll slutligen om Maria Eleonoras hand för sin egen son, prins Uladislaus. Kurfursten, som för tillfället behöfde Polens bekräftelse på sin arfsrätt till Preussen, ville gerna göra Sigismund till viljes; men så stort var enkefurstinnans anseende, att han icke vågade uppenbart sätta sig deremot. *Jag anser mig icke*, skref han till Polen, *hafva rättighet öfver min systers hand, tvert emot hennes egen och hennes mors vilja.*

Då emedlertid saken tycktes draga på tiden, beslöt Gustaf Adolf att i egen person infinna sig och utverka ett slutligt afgörande. Resan skedde utan prakt och nästan i hemlighet, ty endast de närmaste rådgifvarne vid båda hofven kände densamma, och sällskapet bestod blott af pfalzgrefven Johan Kasimir och några få personer. En lördagsafton våren 1620 red Gustaf Adolf in i Berlin, der han från tvenne värdshus efter hvarandra blef utvisad; ty folket trodde att han hörde till några engelska legotrupper, hvilka just då med buller och sjelfsvåld tågade genom staden. Ändtligen lyckades han att få rum, och lät

sedan i hemlighet underrätta enkefurstinnan om sin ankomst, erhållande tillbaka kallelse, att dagen derpå infinna sig i slottskyrkan. Redan klockan nio om morgonen var han på utsatt ställe och fann för sig hela det lilla hofvet församladt. Hans enkla, men rika drägt, det sköna och ädla ansigtet, den höga och majestätiska hållningen väckte straxt hoffolkets uppmärksamhet, och öfverallt sågos nyfikna blickar och täta hviskningar, *hvem den hemlighetsfulle fremlingen kunde vara.* Nyfikenheten ökades än mera, då furstinnan Anna efter gudstjenstens slut inbjöd honom till sina inre rum och det med uteslutande af alla de öfriga. Nu sågo Gustaf Adolf och Maria Eleonora hvarandra för första gången, och dessa blickar voro nog att för alltid afgöra deras öde. Den tjuguettåriga Maria Eleonora i omsorgsfull prydnad och ungdomens fulla behag öfverträffade alla de bilder Gustaf Adolf förut skapat sig på grund af ofullkomliga teckningar och några flyktiga ögonkast; och Maria Eleonora såg förverkligad framför sig den hjelte, hvars bild, prydd af manlig skönhet, furstlig dygd och ärans lagrar, redan länge sväfvat för hennes inbillning, herskat i hennes hjerta. Förlofningen afslutades med hjerta och hand och under moderns varma välsignelser.

Från Berlin företog Gustaf Adolf en resa åt trakterna kring Rhenfloden, för att besöka sina der boende slägtingar och trosförvandter. Under denna

färd utgaf han sig för en svensk kapten vid namn *Gars* *).

Han inträffade i Heidelberg alldeles okänd för alla, utom för några af de äldsta ledamöterna af pfalzgrefliga huset. Dessa höllo saken så tyst och bemötte Gustaf Adolf med så skenbar likgiltighet, att en hvar höll konom för en simpel adelsman i Johan Kasimirs sällskap. Första dagen på aftonen gick hofvet ut att spatsera, de furstliga personerna förut, deras sällskap efteråt på vederbörligt afstånd. Gustaf Adolf, i början åtföljande de sednare, gick småningom längre fram för att höra de förras samtal. Unga furstinnan Catharina såg och misstyckte den förmente adelsmannens djerfhet och sade till sin syster på fransyska: *De der svenskarne måtte vara ett rätt näsvist och odrägligt folk;* detta så högt att Gustaf Adolf hörde hvarje ord, dock utan att låta märka sig. Andra dagen skulle han, jemte några andra af de svenska herrarne, rida ned till Elsas för att bese ett derstädes församladt läger, och Rusdorf, en pfalzisk hofherre, blef utsedd att vara deras ledsagare. Denne fann så mycket behag uti Gustaf Adolfs umgänge, att han inlät sig med honom uti ett vidlyftigt samtal, för det mesta angående då timade allmänna tilldragelser, så i Sverige som Tyskland. De

---

*) Ordet är sammansatt af begynnelsebokstäfverna i Gustaf Adolfs latinska titel: Gustavus Adolphus Rex Sveciæ.

vexlande utsigterna af Rhenflodens stränder gåfvo också ämnen till mången anmärkning. Då konungen såg de stora slott och länderier, biskoparne egde inom pfalziska området, sade han: *Sådant skulle min nådige konung i Sverige icke fördraga; ty der hafva vi redan bragt dessa offerkonungar till naturlig ordning.* Härjemte visade han mycken ovilja för katholikerna, samt berättade *huru en gammal munk i Erfurt hade mot en ringa penning och blott för tillfredsställande af Gustaf Adolfs nyfikenhet, för honom uppläst hela katholska messan.*

Rusdorf ville begagna tillfället och genom denna, som det tycktes, så förståndiga och noga underrättade Svensken, inleda ett giftermålsförslag mellan Gustaf Adolf och den ofvannämnda furstinnan Catharina. Han började derföre tala vidt och bredt om konungen i Sverige och dess goda egenskaper. Den andre svarade i allmänna ordalag. *Han lär tala tyska och fransyska alldeles fullkomligt?* sade Rusdorf. *Han talar det ungefär såsom jag,* svarade den andre. *Men,* återtog Rusdorf, *det är underligt att Svenskarne tillåta sin konung så länge förblifva ogift, då likväl rikets lugn beror på thronföljden.* — *Svenskarnes konung,* afbröt Gustaf Adolf, *ämnar förmäla sig efter egen, icke efter ständernas, vilja.* Nu gick Rusdorf rakt på saken och började utveckla fördelarne af sitt förslag, så väl i personligt som statshänseende. Gustaf Adolf svarade

undvikande, hvarigenom samtalet slutligen vände sig återigen till allmänna angelägenheter. Vid resans slut begärde Rusdorf få veta sin följeslagares namn; *det vore lyckligt för mig*, sade han, *att i Sverige ega en sådan vän, i händelse min konung vid något tillfälle skulle sända mig till detta land.* — *Mitt namn*, sade den andre, *är Gars, kapten öfver konungens lifgarde; och jag lofvar eder icke allenast min vänskap, utan ock min konungs synnerliga ynnest, derest edra vägar någonsin skulle ligga till mitt fädernesland.* Rusdorf blef sedan verkligen antagen i Sveriges tjenst.

Efter återkomsten till Heidelberg blef det bekant, hvem Gustaf Adolf var, äfven för furstinnan Catharina. Hon erhöll dessutom kännedom om det förslag, som just i afseende å hennes person var å bane, och det säges, att hon efter denna underrättelse ändrade både uppförande och tänkesätt mot den förut så *odräglige Svensken;* men denne skyndade från Rhenflodens leende stränder och tärnor tillbaka till fäderneslandet, för att derstädes ombestyra alla tillredelser för emottagandet af sin trolofvade brud.

Till denna sednares öfverförande utrustades åtta af kronans största skepp under riksamiralen Carl Gyllenhjelm. Sjelfva den talrika och praktfulla beskickningen anfördes af rikskansleren Axel Oxenstjerna. Åtskilliga nya ledsamheter hade yppat sig, serdeles genom kurfurstens obenägenhet. Gustaf Adolf be-

fallte derföre Oxenstjerna att icke göra några svårigheter vid vilkoren för äktenskapskontraktets underskrifvande, utan framför allt drifva på brudens snara afresa. Oxenstjerna fullgjorde uppdraget med serdeles framgång. Enkefurstinnan till och med förklarade, att hon icke fordrade äktenskapskontraktets underskrifvande i förväg. I förlitande på Gustaf Adolfs egen rättskänsla och ädelmod ville hon uppskjuta denna angelägenhet, tills hon personligen träffade honom i Sverige. Unga kurfursten var sjelf vid Oxenstjernas ankomst afrest till Preussen. Af fruktan, att han ännu torde lägga några svårigheter i vägen, beslöt Anna att före hans återkomst föra sin dotter till Sverige, ehuru hennes egen man, gamla kurfursten ännu stod obegrafven. Det berättas till och med, att hon genom en hemlig, till henne ensamt tillgänglig dörr, gått ned uti ett hvalf der kurfurstliga klenoderne förvarades, och derifrån borttagit så många dyrbarheter, som hon tyckte ungefär kunde belöpa sig på Maria Eleonoras arfslott. Tvenne bref ankommo, det ena från kurfursten, det andra från konungen i Polen. Anna, som deri befarade några hinderliga föreskrifter, lemnade dem ouppbrutna, och anträdde resan med en skyndsamhet, som nästan liknade en flykt. Genom Meklenburg kommo de till Wismar, hvarest Maria Eleonora, jemte mor, moster, yngre syster och talrikt sällskap steg om bord på svenska flottan för att segla öfver till Kalmar.

Full af längtan och otålighet hade emedlertid Gustaf Adolf begifvit sig till denna stad, för att ställa allt i ordning till brudens emottagande. Detta var ej lätt. Först och främst hade pesten utbrutit, och det just i samma stad. Gustaf Adolf lät undanrödja allt som var smittadt; menniskorna blefvo bortförda, husen nedbrända. Vidare yppade sig en fullkomlig brist på alla förnödenheter uti den af fienden för få år sedan alldeles förhärjade orten. Lakan och duktyg måste hemtas från Stockholm; kryddor och sockerverk från Tyskland; och alla, äfven dylika angelägenheter fick konungen sjelf besörja, ty få bland de andra visste, huru sådant i fremmande land brukades, och han ville för ingen del, att den unga bruden, vid första steget inom Sverige, skulle sakna söderns rikedom och behag.

Den 7 Oktober syntes ändtligen svenska flottan styra in i Kalmare sund. Riksråden Abraham Brahe, Gabriel Bengtsson Oxenstjerna och Nils Stjernsköld mottogo fruntimmerna på skeppen, konungen sjelf vid stranden, hvarpå flere dagar tillbragtes på slottet under dans och nöjen. Derifrån anträddes tåget uppåt landet, men i sakta mak; Gustaf Adolf deremot hade sjelf några dagar förut och med största skyndsamhet ilat till Stockholm, ty äfven der behöfdes hans personliga närvaro för att få allt i ordning. I Westerås mötte han åter sin brud, men måste ånyo skynda förut till Stockholm, der han slutligen mottog henne

vid det högtidliga intåget den 25 November. Bilägret firades samma dag och kröningen den 28, båda med utmärkt prakt och yppighet. Adeln och fruntimmer till flere hundradetal, biskopar, furstar och fremmande sändebud voro inbjudna. Alla hade, jemte deras tjenare, fri boning och förtäring på slottet. En enda handelsman framlemnade en räkning på 177 åmar rhenskt, 70 pipor franskt och 15 pipor spanskt vin, samt 144 läster tyskt öl, som allt blifvit förtärdt under det kungliga bröllopet.

Gustaf Adolfs och Maria Eleonoras sammanlefnad tycktes vid första anblicken bära alla de yttre tecknen af inre lycka. Maria Eleonora älskade sin man ända till dyrkan, och Gustaf Adolf visade sin gemål ömhet och oaflåtlig uppmärksamhet. Man märkte dock, att han icke ogerna afböjde hennes anbud, att personligen följa honom under krigstågen, och att han aldrig lemnade henne något förtroende uti angelägnare statssaker. Hennes sinnelag och själskrafter voro icke vuxna dertill, ej heller egnade att ingifva en på högaktning och förtroende grundad kärlek. Lynnet var besynnerligt och nyckfullt; själsförmögenheterna, i vissa hänseenden utmärkta, saknade dock helt och hållet den lugna och ledande eftertankan. Sjelfva hennes kärlek till Gustaf Adolf var nära nog ett afguderi och föranledde stundom ganska besynnerliga uppträden. I hans frånvaro öfverfölls hon af en oemotståndlig längtan, som stun-

dom öfvergick till verklig sjukdom. Hon skref bref på bref med de sorgligaste målningar öfver sin saknad, sin smärta; med de enträgnaste böner att få resa efter, eller att han sjelf till henne måtte återkomma. Äfven Axel Oxenstjerna fick flera dylika skrifvelser med begäran, att han hos konungen skulle utverka bifall till drottningens böner, och att han i allmänhet skulle öfvertala konungen att hålla sig stilla i Stockholm; hon lofvade Oxenstjerna deremot sin gränslösa tacksamhet. För att lugna henne stannade modern en längre tid uti Sverige, men det var förgäfves. Det var förgäfves som denna eljest så myndiga furstinna, som Gustaf Adolf sjelf bad Maria Eleonora gifva sig tålamod åtminstone på några veckor, efter hvilkas förlopp han sjelf hoppades komma tillbaka. Det var förgäfves att han till och med lät henne förstå, att hennes ankomst skulle blifva konungen ganska oläglig. Ingenting hjelpte. Hon förklarade: *att hon skulle dö, derest hon ej finge resa till sin herre.* Kostsamma utrustningar måste göras, och än mötte hon konungen på halfva vägen, än kom hon oförmodadt öfver till honom i lägret, och befälhafvarne på slotten i Lifland råkade uti icke ringa förlägenhet för matvaror och husgeråd, då drottningen med sitt sällskap kom dem sålunda oförvarandes uppå. Maria Eleonora var i allmänhet häftig och obetänksam vid fattandet af sina beslut, ombytlig vid utförandet, dessutom oordentlig uti sin hus-

hållning, och derföre ofta försänkt i skulder, stundom utan konungens vetskap. Dessa förorsakades till en del af hennes slösande frikostighet, samt ännu mera af hennes utmärkta tycke för musik, målning och serdeles för byggnadskonst; äfven för dyrbara kläder och prydnader. Då de allvarsamma och ännu föga bildade Svenskarne icke visste värdera sådana saker, var hon nog oförsigtig att, serdeles vid tillfällen af elakt lynne, framstöta föraktliga ord mot både landet och invånarne, hvilket naturligtvis i betydlig mån ökade deras köld och obehaget af hennes ställning.

Gustaf Adolf såg dessa hennes fel, men äfven hennes rena hjerta samt andra goda egenskaper, och teg. En innerligare tillgifvenhet kunde dock aldrig alstras inom hans bröst, och Maria Eleonora blef för honom alltid mer eller mindre ett barn, föremålet för den öfverlägsna kärlek, som känner sig gifva men icke erhålla. Han jollrade med henne vid lediga stunder, begåfvade henne med granna kläder och dyrbarheter, på hvilka saker han visste henne sätta serdeles stort värde. Det var också hennes högsta glädje att framträda för honom lika prydd af rikedomens och konstens, som af skönhetens behag, och derigenom locka från hans blickar och mun yttringarna af bifall och beundran.

Mången anade dock, att Gustaf Adolf skulle känna behofvet af en djupare kärlek, att bilden af den

förträffliga Ebba Brahe mången gång skulle uppstå för hans saknande själ. Om så var, visste han förträffligt att dölja sina känslor. Verlden såg och trodde ej annat än att konung och drottning kände sig lika lyckliga.

MARIA ELEONORAS SEDNARE ÖDEN.

Den varma kärlek och djupa vördnad, som Maria Eleonora hyste för Gustaf Adolf, hade, så länge han lefde, tillbakahållit alla mer i ögonen fallande utbrott af hennes besynnerliga lynne. Hon hvarken ville eller vågade lemna fritt lopp deråt, och i allmänhet upptogs hela hennes själ, hennes varelse, blott af en enda känsla, kärleken till hennes gemål. Han var hennes make, hennes vän, hennes ledare, hennes allt i alla. Han föll, och lemnade henne ensam, vacklande och svag, utan förmåga att stöda sig sjelf, utan förstånd att låta stöda sig af andra. Den gränslösa sorgen ökade ännu mera hennes besynnerligheter och påskyndade deras utbrott. Så föranleddes de bedröfliga öden, som träffade den store Gustaf Adolfs efterlefvande maka.

Knappt var jordfästningen förbi, förr än villorna förnyades. Redan andra dagen kände enkedrottningen en oemotståndlig längtan att gå ned i grafkoret,

och såsom förut öppna kistan och hugna sig af den döda konungens betraktande, och hon begärde i sådan afsigt nyckeln. Men ståthållaren ansåg sig böra anmäla saken i rådet, hvilket, efter att hafva inhemtat biskoparnes mening, gaf ett nekande svar, så väl för sakens egen beskaffenhet, som för det uppseende den skulle väcka hos rikets nu församlade ständer, serdeles hos allmänheten och bönderna, hvilka, ovana vid sådana uppträden, skulle betrakta dem som ett ogudaktigt störande af de dödas ro, eller som ett lika ogudaktigt afguderi med de dödas ben. Drottningen blef öfver detta afslag ganska förbittrad, och då rådet fortfor uti sitt beslut, helsade hon tillbaka, att också hon ämnade fortfara i sitt, och således tvert emot deras vilja besöka grafven. Men då regeringen bestämdt förklarade, att den i sådant fall ämnade möta våld med våld, och då man föreställde enkedrottningen obehaget af att blifva från kyrkodörren tillbakavisad, afstod hon ändtligen från sitt trotsande, men begärde deremot att ännu blott en enda gång få besöka grafven; hon erbjöd sig att derefter aldrig mer sådant begära, och tillika att vid samma tillfälle i kistan nedlägga konungens hjerta. Äfven denna bön vägrades under förevändning, att regeringen icke borde bryta sitt en gång fattade och öppet uttalade beslut, och att dessutom ett sådant uppträde kunde medföra våda för drottningens redan förut försvagade helsa. Emedlertid sökte än råds-

herrar, än biskopar att lugna och leda henne medelst allvarliga föreställningar. *Som kristen borde hon vara nöjd med hvad Gud beslutat. Han vet bäst hvad oss nyttigt är, och på honom allena skola vi förtrösta, men icke på döda kroppar. — Gud är de lefvandes, icke de dödas Gud. — Att störa de aflidnes ro, strider dessutom mot skriftens ord, förnuftets och den sanna kärlekens bud och slutligen mot alla folkslags plägseder* o. s. v. Det lyckades omsider att besegra hennes envisa motstånd. Hon lemnade ifrån sig hjertat, hvilket med gulddosa och omgifvande sammetspung i all tysthet blef i konungens kista nedlagdt, och dermed fick denna obehagliga tvist ett efterlängtadt slut.

Drottningens sorg tycktes deremot aldrig vilja upphöra. Redan från första ankomsten till Nyköping lät hon i sitt rum med svart kläde öfverdraga både väggar, tak, möbler och golf. Fönsterna blefvo på samma sätt tillstängde, så att kammaren endast upplystes af facklor och vaxljus. Uti denna dystra omgifning satt drottningen beständigt innesluten, sjelf klädd uti djupaste sorgdrägt, gråtande nästan natt och dag, understundom utbrytande uti så våldsamt jemrande, att en hvar, som det hörde och såg, kände medlidande med hennes olyckliga tillstånd. Man hoppades någon förändring efter ankomsten till Stockholm och konungens begrafning, men förgäfves. Maria Eleonora fortsatte sitt förra lefnadssätt, och en-

dast småningom och efter flere år lugnades hennes hjerta till en mera sansad sorg. Men ännu och alltid var Gustaf Adolf hennes enda tanke. Så snart hans namn eller bragder nämndes, utbrast hon suckande: '*Min sällhet är förbi!* Hon författade till hans grafskrift följande rader:

Hans bragder och hans dygd med oförgänglig ära,
I död liksom i lif triumfens kransar bära.

Vid aflemnandet af hans hjerta, stiftade hon för några anhöriga och tillgifna fruntimmer en orden till den aflidnes minne. Tecknet var ett krönt guldhjerta. På ena sidan sågs likkistan med de bekanta bokstäfverna G. A. R. S., och till omskrift: *Föraktad af många har jag utfört stora bragder, segrat i döden, triumferat efter döden;* på andra sidan följande äfven af henne författade verser:

Jag med min död bevisat har
Den trofasthet mitt hjerta bar.
Och nu, J hjeltar, följen mig,
Till blodig hämnd, på ärans stig.

Den ovilja, som sedermera uppkom emellan Maria Eleonora och svenska regeringen, hade sin grund uti flere omständigheter. Efter konungens död lät enkedrottningen förnimma sin önskan att under Christinas minderårighet deltaga uti regeringen. Detta hade deremot Gustaf Adolf flere gånger både muntligen och skriftligen afstyrkt; en varning, som en

hvar med närmare kännedom om drottningens personliga egenskaper icke kunde annat än gilla. Rådet och ständerna kommo också enhälligt öfverens om att densamma efterfölja. Redan i förväg hade Maria Eleonora fått underrättelse om detta deras blifvande beslut, och upptog det med förbittring. *Hon hade hört*, sade hon, *att svenska rådet ämnade skicka henne och hennes dotter med hvit käpp och hundebröd utur landet.* Dessa ord, yttrade åt en af riksråden, blefvo snart framburna till de öfriga.

Sådant kunde ej annat än väcka ovilja hos dessa Gustaf Adolfs minne och ätt så tillgifna herrar, serdeles hos Axel Oxenstjerna, hvilken, trogen sitt löfte åt den aflidne konungen, med ansträngande af hela sin jättekraft bemödade sig att på Christinas barnsliga hufvud bibehålla faderns krona och det i oförminskad glans. Att för alla dessa dagsklara bevis af trohet och tillgifvenhet mötas med ovärdiga misstankar och otack väckte kallsinnighet. Den ökades genom drottningens uppförande vid begrafningen och allt sedermera. Hon omgaf sig med Tyskar och kunde i allmänhet icke lida svenska folket, icke ens deras land. *Det var så förskräckligt kallt. Der voro så många och förfärligt fula berg* o. s. v. Dessa klagomål, i tid och otid upprepade, verkade slutligen samma känslor tillbaka, och Maria Eleonora blef föremålet för svenskarnes, om icke hat, åtminstone motvilja och förakt. Man började till rättfär-

digande af sådana tänkesätt omtala och åberopa konungens omdömen, af honom någon gång i enrum och förtroliga ögonbliek yttrade. Han hade en gång sagt: *Äfven jag har min husliga olycka, som trycker och hindrar mig från att blifva öfvermodig öfver mina många framgångar.* Det var, mente man, Maria Eleonora, som dermed åsyftats. En annan gång berättade Claes Fleming, huru konungen straxt före utresan till Tyskland hade haft följande utlåtelse: *För all den trohet, som J mig beständigt visat, beder jag eder, bröder, att i händelse jag skulle falla undan, se min hustru till godo, att hon icke lefver mig, eder och sig sjelf till vanära.*

Andra orsaken till det ömsesidiga missnöjet var frågan om drottning Christinas uppfostran. Så länge Gustaf Adolf lefde, hade Maria Eleonora visat bestämd motvilja för sin dotter, uppgifvande som skäl, dels att barnet icke enligt önskan var en gosse, dels också dess utseende, då Christina i sjelfva verket var vid spädare år mörklagd och föga behaglig. Konungen lemnade derföre den lilla prinsessan att vårdas och uppfostras af pfalzgrefvinnan Catharina, dock icke utan Maria Eleonoras missnöje, ty hon älskade icke sin svägerska, man vet nu mera icke af hvad orsak. Förhållandet till dottern ändrades efter konungens död. Den lilla Christina mötte sin mor uti Nyköping, och blef nu emottagen med utbrott af den gränslösaste kärlek. Maria Eleonora kunde icke se

sig mätt på det älskade barnet, betraktande detsamma såsom den förlorade makens minne och afbild. Icke ett enda ögonblick ville hon släppa det från sin sida, hvarken dag eller natt. Den lilla lifliga prinsessan fann det dödande ledsamt att vara innesluten i det svartklädda rummet med sin oupphörligt gråtande mor, men det hjelpte ej. Så förflöto nio månader, eller hela den tid, som liket stod uti Nyköping. Också efter begrafningen fortsatte Maria Eleonora samma lefnadssätt och förklarade, att hon icke ville lemna Christina ifrån sig, aldraminst åt pfalzgrefvinnan. Det gick den tiden ett rykte, att nämnde furstinna af sin man hemtat någon benägenhet för reformerta läran, hvarföre Maria Eleonora brukade kalla henne den *kalvinska qvinnan.* Hon sökte nu att med slughet begagna dessa misstankar till vinnande af sin afsigt, och försäkrade biskoparne, *att hon aldrig skulle tillåta, det hennes dotter lemnades åt den kalvinska qvinnan, och derigenom utsattes för vådan att blifva lockad från evangelii oförfalskade ljus.* Man fruktade väl i detta, likasom i andra hänseenden, ingenting af den allmänt högaktade Catharina; men rådet tyckte det vara svårt att med våld åtskilja dotter och mor, och denna sednare behöfde någon tröst, efter sina förut lidna motgångar. Christina lemnades i moderns vård till en del mot rådets öfvertygelse, och till outsäglig smärta för henne sjelf, som nu för åratal såg sig inne-

stängd likasom i ett rysligt fängelse. Den enda derifrån lemnade frihet var under lärotimmarna, hvilka hon derföre betraktade som sina gladaste stunder, och småningom förökade ända till 6 timmar för- och 6 timmar eftermiddagen, högeligen förnöjd öfver hvarje minut hon kunde slippa ur det svarta rummet. Så fortgick det uti trenne år, och det var under denna tid, som Christina grundlade sina sedermera så allmänt beundrade och ovanliga kunskaper. Rådet blef emedlertid mer och mer missnöjdt med detta uppfostringssätt. De fruktade icke utan anledning, att moderns underliga lynne och uppförande skulle inverka på dottern; serdeles betänkligt syntes det också, att lemna Sveriges blifvande regentinna i händerna på en mor, som beständigt lärde henne förakt och ovilja mot samma land. Likväl kunde de icke förmå sig till det svåra steget att skilja dem åt. Men år 1636 kom ändtligen Axel Oxenstjerna hem och lade allvarsam hand vid saken. Christina blef tagen från sin mor och öfverlemnad uti pfalzgrefvinnan Catharinas vård. Maria Eleonora var utom sig. *Heldre*, sade hon, *vill jag lefva af vatten och bröd uti fremmande land*, *än sitta vid konungsligt bord uti Sverige.*

Till dessa oenighetsfrön kom hennes förvända hushållning, uti hvilken det fanns hvarken måtta eller beräkning. Stora summor förslöstes på byggnader och hofhållning. Så snart vid hennes resor nå-

gon serdeles vacker belägenhet upptäcktes, beslöt hon att pryda densamma med byggnader och slott, och en för sådant ändamål medförd konstnär skulle straxt uppsätta ritningen; stundom började äfven förberedande arbeten, ehuru icke ett enda bland dessa företag hunnit fulländas. Hennes hof var både talrikt och dyrt, innefattande äfven dvergar och narrar, till icke ringa harm för de vid sådant hofsällskap ovana Svenskarne. Med gränslös frikostighet utdelade hon dyrbara skänker samt bortlemnade sina oundgängligaste inkomster. Denna gifmildhet begagnades samvetslöst af de fala smickrare, som snart uteslutande vunnit hennes förtroende. Ehuru lifgedinget var ganska tillräckligt, kom hon likväl innan kort på fullkomligt obestånd, så att rådet måste betala flere skulder och ordna hennes angelägenheter. Axel Oxenstjerna åtog sig det sednare bestyret, och reste i sådan afsigt till Gripsholm. I början vägrade drottningen att framlemna sina räkenskaper, tills Oxenstjerna med lugn och vigtiga skäl lyckades öfvertyga henne om nödvändigheten af en sådan öfversigt, äfven för henne sjelf. Hans öfvade blick upptäckte och afskaffade genast de flesta missbruken, samt ordnade ånyo hofhållningen, så att Maria Eleonora sjelf derföre på det hjertligaste tackade honom.

Missnöjet med Sverige och dess regering kunde hon dock ingalunda öfvervinna, utan talte beständigt

om att resa till sina utländska slägtingar. Rådsherrarne afstyrkte, de sågo icke gerna att lifgedingets inkomster utom riket förslösades; svårt var också att afgöra, hvart hon i sådant fall borde vända sig, då Danmark var en föga pålitlig granne, och hennes bror, kurfursten i Brandenburg, då för tiden Sveriges förklarade fiende. Hon stod dock fast vid sitt beslut och började derom hemliga underhandlingar med konungen i Danmark. Denne önskade vinna Maria Eleonora för ett giftermålsförslag mellan sin son, prins Fredrik, och unga drottning Christina, hvarföre han smickrade och understödde hennes infall. Regeringen fick väder om saken, hvarefter den ömsesidiga oviljan än mera stegrades. Rådet lade allehanda hinder i vägen för de resor, som drottningen i misstänkt afsigt ville företaga ned emot danska gränsen, och det säges till och med, att hennes bref blifvit i hemlighet öppnade. Maria Eleonora, som vanligtvis skyllde alla sina olyckor på Axel Oxenstjerna, gjorde ett försök att genom skänker vinna på sin sida Ebba Brahe och hennes man, samt dymedelst bilda ett motparti mot Oxenstjerna. Det misslyckades naturligtvis, likasom hennes öfriga företag, och hon beslöt på fullt allvar att rymma ur landet. Konungen i Danmark, som ville förekomma alla ytterligheter, afstyrkte detta ifrigt flere gånger, men fåfängt; och i öfverenskommelse med hans i Stockholm varande sändebud vidtogos alla till flykten nö-

diga anstalter. Utförandet bestämdes till Juli 1640. Drottningen plägade en gång i hvarje månad hålla tre dagars fasta, hvarunder hon ensam med kammarfrun lefde innesluten på sitt rum. Denna gången hade hon under någon förevändning skickat bort hofmarskalken, och förklarade sedan, att hon ämnade utsträcka fastan till sex dagar, och lät inbära mat i förhållande derefter, hvarpå slutligen dörren stängdes. Rummet vette åt trädgården, i hvilken var anbragt en betäckt löfgång, som räckte ett långt stycke från slottet. Under följande natten gick enkedrottningen ned i trädgården, smög genom löfgången till stranden och rodde sedan på en båt öfver den lilla midt framför liggande viken. Uti parken steg hon till häst och skyndade i sällskap med några förtrogna herrar nedåt skärgården. På vägen utgaf hon sig för en borgaredotter från Nyköping; en i sällskap varavde dansk målare skulle föreställa hennes fästman; föräldrarne, hette det, hade sökt hindra deras förbindelse; deraf den nu i hemlighet företagna flykten, deraf de tårar, som den lättrörda drottningen icke mäktade återhålla. Uti skären utanför Trosa steg hon ombord på en liten förhyrd skuta, hvilken förde henne till Gottland. Der väntade tvenne danska krigsskepp, från hvilka hon efter motvind och svår sjösjuka slutligen landsattes på Falster.

Emedlertid kom hofmarskalken tillbaka till Gripsholm och frågade efter enkedrottningen. *Gud vet,*

sade hofpredikanten, *huru hon befinner sig! Då jag vid de förra fastorna höll morgon- och aftonbön utanför dörren, hörde jag alltid hennes röst beledsaga afsjungandet af psalmen. Men denna gången har jag icke kunnat förnimma ett enda ljud.* Hofmarskalkens fru hade dessutom anmärkt, *att hon icke, som förut, hört ljudet af enkedrottningens steg.* Man blef orolig och klappade på; men intet svar följde. Hofmarskalken lät straxt spränga dörren och fann rummet tomt.

Saken inberättades genast och väckte ovilja öfverallt, dock mest hos rådet, serdeles hos Axel Oxenstjerna. De la Gardie ville lemna den afvikna enkedrottningen hennes underhåll och tillika frihet att vistas hvar henne behagade. Men Oxenstjerna påstod, att hon genom den obetänksamma rymningen satt en fläck både på *sig sjelf, sin dotters regering, hela Sveriges rike och sin salig herres minne; samt dessutom förverkat all rättighet till sitt lifgeding. Detta var tacksamheten för det, att rådet nyligen ökat hennes inkomster och betalt 20,000 riksdaler på hennes skulder. Men salig konungen hade icke utan skäl kallat henne sin husliga olycka. Hon kunde mången ärlig man, mer än skäligt var, bedröfva.* Hela riket delade rådets missnöje. Vid riksdagen sökte väl presterskapet att gifva saken en mildare vändning; men de afvisades af Oxenstjerna. Ständernas beslut blef, att hon sjelf mista-

de sitt lifgeding och hennes namn sitt rum uti kyrkobönerna.

Uti Danmark fick Maria Eleonora icke så glada dagar, som hon väntat. Christian mottog henne visserligen gästfritt, men vågade icke genom för mycken artighet stöta sig med svenska regeringen. Hennes underliga lynne gaf äfven här anledning till missnöje och obehagliga uppträden. Dessutom blef hon för den sparsamme konungen en temligen dyr gäst, emedan hon ville lefva i Danmark på samma fot och med samma hofhållning som i Sverige. Christian var ganska glad, då hon år 1643 efter många fram- och återflyttningar lemnade hans rike.

Svenska regeringen lät nemligen vid denna tid öfvertala sig att årligen anslå 30,000 riksdaler till hennes underhåll. Dock bibehöll Oxenstjerna sin förra ovilja. Han svarade icke på flere hennes egenhändiga bref. Då det yttrades, att också rådet hade måhända någon del i den uppkomna missämjan, afbröt han talaren, sägande: *Om rådet har felat, så har det endast varit genom alltför stor eftergifvenhet.* Ju mer Oxenstjerna hade arbetat och uppoffrat sig för Gustaf Adolfs hus, dess mera led han af Maria Eleonoras uppförande. Att se den store Gustaf Adolfs drottning landsflyktig, fattig och föraktad stryka omkring i fremmande land, var en anblick, som sårade djupet af hans hjerta.

Det var den unge kurfursten af Brandenburg, som nu mottog sin faster. Till vistelseort anvisades henne Preussen. Här framlefde Maria Eleonora några år uti enslighet, slutligen ledsnad. Dertill kom, att hon icke sjelf fick förvalta sina inkomster, emedan kurfursten fruktade att i sådan händelse blifva såsom konungen i Danmark tvungen att på egen bekostnad föda henne och betala hennes obetänksamt gjorda skulder. Hon började derföre vantrifvas och besynnerligt nog längta till Sverige igen. I sådan afsigt öppnades underhandlingar med dottern, sedan denna som fullmyndig tillträdt regeringen. Christina lemnade genast sitt bifall och det så mycket heldre, som hon derigenom ville iakttaga tillfället att göra en förtret åt Oxenstjerna, till hvilken hon denna tiden stod i mindre godt förhållande. Maria Eleonora återvände till Sverige, der emottagen med all den högtidlighet, som egnade Gustaf Adolfs enka och en regerande drottnings moder. Redan vid Dalarön möttes hon af Christina, en half mil utanför tullen af hela rådet, deribland också Axel Oxenstjerna, som vid detta kinkiga tillfälle uppförde sig med värdighet och vördnad. Maria Eleonora erhöll i stället för sitt lifgeding 40,000 riksdaler årligen och dessutom åtskilliga kungsgårdar.

Tyst och obemärkt tillbragte hon sina återstående dagar. Christina behandlade sin mor med öfverlägsenhet och köld; denna drog sig sårad tillbaka,

äfven missnöjd med den unga drottningens stormande nöjen och hof. Blott ännu ett par gånger finna vi hennes namn uti häfderna. Det är på den tiden, som Christina, genom det förtroende hon lemnade Bourdelot, uppretade hela riket. Höga och låga, onda och goda voro alla lika förargade, och presterskapet hade beslutat att göra allvarsamma föreställningar, isynnerhet som de fruktade att den nya gunstlingen skulle ingifva drottningen ovilja mot evangeliska läran. Maria Eleonora blef härom underrättad. Hon sjelf var denna lära af själ och hjerta tillgifven, och det om möjligt ännu mer, sedan hennes älskade Gustaf Adolf för densamma uppoffrat lifvet. Hon ansåg det derföre vara sin moderliga pligt, att varna den förvillade dottern. Det var dock icke utan tvekan och rådplägning, som detta beslut blef taget; ty hon kände och fruktade Christinas qvicka tunga och stolta mod. Bäfvande gick hon derföre till utförandet af sin föresats. Men då Christina i början iakttog tystnad, fattade hon mod och började tala *om Bourdelots farliga grundsatser, om Gustaf Adolfs ärorika strid för den sanna läran* o. s. v. Christina tackade för hennes välmening, men tillade, *att tvister om olika trosbekännelser vore dem ett alldeles för högt och svårt ämne. De borde öfverlemna sådant åt presterna.* Maria Eleonora började åter tala, men nu afbröt Christina med stolthet: *Jag vet ganska väl,* sade hon, *hvilka de personer äro, som*

lockat eders majestät till detta steg; men jag skall lära dem att också veta, hvem jag är, och att ångra deras förmätenhet. Derpå gick hon hastigt utur rummet, lemnande modern i utbrottet af den häftigaste smärta. Denna förmådde ej stilla sina tårar, icke ens så mycket, att man kunde föra henne hem. Det berättades för dottern, som helt kallt svarade: *Hon har sig sjelf att tacka för alltsammans.* Men då modern ännu fem timmar efteråt befann sig i samma bedröfliga sinnesförfattning, gick ändtligen Christina tillbaka och sökte med mildare ord ställa den klagande tillfreds, dock utan att vidröra den föregående händelsen. Enkedrottningen öfvergaf dock sedermera hofvet och flyttade till Nyköping.

Litet före afresan från Sverige besökte Christina sin mor för att säga henne sitt sista farväl. Det skedde uti hela hofvets närvaro, samt med ett värdigt och vackert tal, hvarvid dock Christina syntes temligen lugn, ehuru de fleste åskådare voro rörda, och Maria Eleonora efter vanan smälte i tårar. Dessa fortforo att flyta hela aftonen och påföljande natten. Christina underrättades derom, steg genast upp, och ilade till den sörjandes bädd. Straxt derpå kl. 5 om morgonen lemnade hon sin mor för alltid.

Jag beröfvar eder en dotter, men gifver eder en son, sade vid sista afskedet Christina, då hon tillika uti sin blifvande efterträdares, Carl Gustafs,

vård anförtrodde den öfvergifna modern. Denne fullgjorde uppdraget samvetsgrannt och bemötte alltid Maria Eleonora med sonlig vördnad.

Gemensam sorg öfver Christinas uppförande och gemensam vördnad och kärlek för Gustaf Adolfs minne återförenade på deras sista år tvenne personer, som förut stått uti den bittraste fiendskap, nemligen Maria Eleonora och Axel Oxenstjerna. Man finner dem emellan från denna tiden vexlade bref innehållande alla spår af inbördes välvilja och förtroende.

Maria Eleonoras skiftande öden och häftiga sinnesrörelser skulle naturligtvis i förtid uttömma kroppskrafterna. Straxt efter Christinas afresa föll hon uti en elakartad frossa, men återställdes. Då kom underrättelse, att dottern antagit katholska läran. Modern insjuknade åter, flere andra krämpor tillstötte och föranledde slutligen hennes död.

Nu ändtligen öppnades för Maria Eleonora de förut stängda portarna till Gustaf Adolfs graf, och hon fördes till efterlängtad ro vid sidan af sin älskade make.

STOCKHOLM, tryckt hos P. G. Berg, 1854.
(Stora Badstugatan N:o 9, Söder.)

Forntida dryckeslag, gästabud och sällskapsnöjen i Norden.

"Svearna, fordomdags, drucko ur horn!"

4 sk. b:ko.

Att gästvänligt mottaga fremmande, vägfarande personer icke mindre än bekanta, att herbergera dem, undfägna dem på bästa sätt, visa dem vänlighet och med all hjelpsamhet, der så tarfvades, befordra deras färd, det var herskande sed öfver hela norden, och ingenstädes i högre grad än bland Svenskarne, ty de öfverträffade i gästfrihet alla. För dem var ankomsten af en fremmande gäst en fägnad. Det var mellan dem en täflan, hvilka skulle vara värdig att mottaga honom; de bevisade honom all upptänklig välvilja, alla möjliga vänskapsbetygelser. Han kunde hos dem dröja hur många dagar han behagade och, när han lemnade dem, anmälte de honom hos fränder och vänner till samma välfägnad. En gäst, så länge han var i huset, stod under husets skydd. Att förråda en gästvän räknades till en af de nedrigaste handlingar.

Dryckeslag, gästabud och sällskapsnöjen.

I allmänhet suto de gamle gerna och drucko med vänner och gäster. Med gästabud och sammandrick-

ning firades de till offer åt gudarne bestämda högtider, vid vinterns början efter inbergad gröda och hemkomsten från vikingatågen, vid midvintern till fröjd öfver den återvändande solen och vid vinterns slut för att fägna sommaren och dricka till seger. Dessa voro de årliga till gästabudsfröjd bestämda tider. Det var då de hade sina samdryckeslag, sina offer och vänskapsmåltider, då de skiftevis drucko hos hvarandra eller de till ett offergille, ett gästabud hörande husfäder sammansköto de för gästabudet nödiga mat- och dryckesvarorna och kommo tillsammans på ett bestämdt ställe i bygden, för att dricka tillhopa och fröjda sig med hvarandra, ty det tycktes männen vara en glädje, säger sagan, att dricka många tillsamman. Präktiga gästabud anställdes dessutom icke sällan af rikare bönder, då konungen drog omkring i landet. Äfvenledes bjöd man sina fränder och vänner tillsammans, när arföl skulle drickas, eller annan tillfällighet föranledde att man gerna ville fägna sig med bygdens män.

Vid sådana tillfällen tröt hvarken mat eller dryck: kött och fisk af färskaste och läckraste beskaffenhet, äfvensom välbrygdt och starkt öl, uppdukades. På de långa framför bänkarna ställda borden framsattes matanrättningarna; på ett annat mindre bord stodo dryckeskärlen och der bredvid kar med mjöd och öl. Allt var skuradt och fejadt på bästa sätt.

I högsätet på långbänken i söder satt husbon-

den sjelf, och midt emot honom den förnämste af gästerna. Efter dessas anseende och värdighet skipades platserna för dem; ju närmare högsätet, desto mera aktadt var rummet på bänken, och platserna på södra bänken voro förnämligare än de på den norra. I stugor eller salar, der tvärbänk var inrättad i stället för dörr på vestliga gafveln, hade qvinnorna på densamma sin plats. Den förnämsta satt i midten och de öfriga på ömse sidor om henne, hvar efter sin rang, ty efter det anseende, hvari dess män eller fäder stodo, fingo äfven qvinnorna ett högre eller lägre rum på bänken, och de höllo deri så strängt på ordningen, att det icke sällan mellan dem kom till en högtidlig rangstrid, som någon gång äfven hade till följd mellan deras män, som ansågo sin egen heder förnärmad af den missaktning som vederfors deras hustrur. Der åter tvärbänk icke fanns, togo qvinnorna plats till venster om högsätet på södra långbänken och till höger om högsätet på den norra, och karlarnes plats var då på andra sidan om högsätena. Men ofta suto män och qvinnor parvis om hvarandra och drucko ur ett horn; dock icke vikingar, ty de suto för sig sjelfva och drucko tillhopa, emedan vikingased icke var att dricka med qvinnor. Vid bröllop satt bruden i hedersrummet på tvärbänken, svärfadern i ena och brudgummen i andra högsätet, hvardera omgifven af sina närmaste fränder.

Gästernas mottagande och välfägnaden på vänligaste, höfligaste, uppmärksammaste sätt ombesörjdes af vissa personer, åt hvilka värden uppdragit hufvudbestyret dermed. Uppassare gingo omkring med handkläde och vatten, att låta gästerna två sina händer före måltidens början, ett af snyggheten föreskrifvet bruk, så länge gafflar ännu voro okända och fingrarna nyttjades i deras ställe.

Hornen iskänktes vanligen af husets qvinnor, som kringburo dem, liksom Valhalls tärnor buro öl fram för Einheriarne. För öfrigt hade man flera dryckesseder: en sed var den att dricka *Einmenning*, då en hvar af männen tömde sitt horn; en annan var den att dricka *Tvimenning*, då två män drucko ur ett horn, eller karl och qvinna parvis drucko ur samma horn; en tredje sed var *Hvirfinysdryckia*, då hornet gick omkring hela laget. *Sveitardryckia* kallades vikingars sed att dricka alla tillhopa vid ett särskildt bord. *Vitishorn* åter tömdes af den som vid ett dryckesgille bröt mot någon af dess lagar.

Dryck var själen i alla samqväm och gästabudslag, derföre ock det att fira bröllop, att hålla arföl, i forntidens språk hette att "dricka bröllop", "dricka arföl." Nordboerna gåfvo i dryckesära icke efter sina stamfäder Thracerna och sina stamförvandter Germanerna. Det var vid deras dryckesgillen en icke ovanlig täflan emellan dem att mäta sig med hvarandra i dryckiom. Att de, ehuru goda dryckeskäm-

par, dock stundom dukat under för mjödets kraft, så att rus med sedvanliga följder icke varit bland dem sällsynta, ser man icke mindre af de varningar deremot, som i Havamal förekomma, än af de råd Brynhild, Budles dotter, gifver sin älskare Sigurd. I den förra sjunges bland annat:

Ej bättre börda
Man bär på vägen,
Än vishet mycken.
Ej sämre vägkost
Man bär på resan,
Än dryckenskap mycken.

Är icke så godt,
Som männerne tala,
Öl mennisko-barnom:
Ty mindre ju,
Allt mer han dricker,
Vet mannen till sig.

Glömskans läger
Öfver rusen hvilar,
Han bortstjäl männens sansning:
Utaf den fåglens fjädrar
Jag fjettrad var
I Gunlöds boning.

Rusig blef jag,
Blef öfverrusig

Hos Fjalar den vise:
I thy är ruset bäst,
Att hvar man derefter
Sin sansning finner.

Brynhildas råd lydde:

Det sjette jag dig råder,
Fast ibland männer föres
Afvigt dryckestal,
Skall du dock icke tvista
Med öfverlastad kämpe:
Från mången vin stjäl vettet.

Buller och dryckenskap
Mången man har varit
Till sinnessmärta:
Somliga till bane,
Somliga till ofärd;
Mycket är som menniskan qväljer.

Hit hörer äfven det gamla ordspråk man på Island hade: "När ölet går in, går förståndet ut." — "Ty ofta", tillägger sagan, "talar en menniska oförståndigt vid dryckom, hvad hon sedan på intet vis ville hafva i verket satt, då hon får igen sin sansning."

Det hörde till den gamla gästfriheten, att gästerna måste väl undfägnas. Förmögnare bönder och

höfdingar lade äfven gerna, till vinnande af ryktbarhet och anseende, sin frikostighet och rikedom å daga genom stora, präktiga gästabud. Man såg någon gång ända till tusen gäster församlade i deras stora, rymliga gästsalar. Olof Paa inbjöd 950 gäster att i fjorton dagar dricka arföl efter hans fader Höskuld. Till ett annat arföl, som gjordes af Hjaltesönerne, kommo 1,200 gäster tillsammans. Och detta på Island, der man till uppförande af gästabudssalar för mottagandet af en sådan mängd gäster måste hemta timmer från Norrige. Om inrättningen af de gamles stugor bör emedlertid anmärkas, att då gästernas antal var större, än som kunde rymmas på de vanliga bänkarna, sattes framför dessa ett slags lägre bänkar eller pallar, kallade *forsætir* eller *skarir*.

Vanligen räckte gästabuden i flera dagar. Och vid afskedet förärades gästerna gåfvor, som ofta voro ansenliga och dyra. Man gaf dem såsom vedergällning för resans besvär och till minne af den höflighet och gästfrihet de fått erfara. Öfver hufvud gäller om de forntida fädren, att de frikostigt och gerna med andra delade sitt öfverflöd af hvad de i vikingafärder genom kamp och faror förvärfvat. Det storartade i deras sinne och handlingar, jemte det större behofvet af hvila och uppfriskning efter stora kraftansträngningar, lemnade icke rum för en knogande sparsamhet. Hela verlden stod för dem öppen till förvärf, och mödor, arbete och faror skydde de icke.

Inga ängsliga omsorger, inga oroliga bekymmer för framtida dagar fördystrade deras sinne. De lefde ett friskt och kraftfullt lif. Deras lära var, "att modfullom är bättre än försagdom och gladom bättre än sörjandom, ehvad för handa kommer." De älskade munterhet, glam och glädje. "Hvarföre äro männen nu så tysta och fåtaliga?" frågade norske konungen Östen, då en afton alla suto vid dryckesbordet tystlåtna, emedan ölet icke var godt. "Det är plägsäd vid öldrickande", fortfor han, "att man håller sig glad; låtom oss påfinna någon dryckesskämtan, så blifva vi väl snart lustiga, och lärer det tyckas alla "mest passande oss", sade han till sin broder, konung Sigurd, "att vi bröder begynna något skämtsamt tal."

Sällskapslifvets nöjen voro för de gamle icke alldagliga, de hade sina vissa, bestämda tider. Deras samqväm voro derföre så mycket högtidligare, och genom dem väcktes och närdes sinnet för umgänge och sällskaplig bildning. Deras hjertan öppnades, de öfverlemnade sig åt glädjen, och vanligen suto de då under glada samspråk länge vid dryckesbordet. Det är sällan i sagorna någon beskrifning förekommer af deras fester och gästabud, att det icke heter: "der fattades icke då glädje och glam och all slags gamman." Äfven

Musik, sång och dans

voro icke okända samqvämsnöjen. Redan i Ynglinga-ättens tid nämnes harpo- och gigolekare samt fidlare, och spelmän med harpor, gigor jemte annan spelredskap lifvade äfven bordets nöjen vid Olof Skötkonungs hof.

Harpan synes af alla instrument hafva varit det mest värderade, allmännaste och förnämsta. Mångenstädes i sagor och gamla qväden talas om harpans välljudande toner. Dess ljud voro icke obekanta för sjelfva gudarne, dess toner fröjdade furstar och kämpar. Så slog Bose från Östergöthland på bröllopet i Gläsisvall på sin harpa, att en hvar sade sig aldrig hafva hört någonting så vackert. När Thors skål (det till Thors ära fyllda hornet) kom in, bytte Bose om slagen, och stego då många upp till dans, och bord, dryckeskärl, allt hvad i salen var och hvad man icke höll fast, började på en gång att dansa. Efter dansen satte man sig ned att dricka och göra besked för skålen, som var iskänkt med den starkaste dryck. Sedan kom alla Asars skål in. Då ombytte Bose åter slagen och ställde harpan så högt, att det gaf genljud i salen. Stego då på en gång alla upp att dansa, utom konungen, brudgummen och bruden. På nytt satte man sig ned att dricka. Bose spelade för konungen och slog Gyar- eller strömkarlaslag, Drambuslag och Hierandaljud. Derefter kom Odens minne in. Då ställde Bose harpan på det slaget som kallades Falldafeiker, och

sprungo då qvinfolken upp och lekte icke mindre än mannafolken, ingenting i salen varade länge, till dess alla tröttnade och satte sig ned att dricka ut skålen, och kunde ingen densamma utdricka i mindre än tre gånger. Då blef ölro, glam och gny. När omsider den skålen var all, kom Frejs minne in, den sista skålen som plägade drickas. På Boses harpa satt en sträng på tvären. Han tog nu på denna sträng och slog Remmaslag så bullrande och raskt, att alla deraf upplifvades, och både konung, brudgumme och brud sprungo nu upp till dans och lekar. Isynnerhet ryktbara i forntiden hafva de slag varit Gunnar tog på sin harpa kort före sin död. Han, en annan Orpheus, lekte på harpan så, att männens hjertan uppmjukades och tårar pressades ur qvinnors ögon:

En harpa Gunnar tog
Och rörde den med fotabladets qvistar;
Så han slå den kunde,
Att de väna qvinnor gräto,
Och de karlar sörjde,
Som det nogast hörde:
Sjöng den mäktiges rådslag,
Bjelkarne sönderbrusto.

Sagan låter Norna Gest förnya Gunnars slag vid norrmannakonungen Olof Tryggvasons hof. Hon tog om qvällen sin harpa och lekte derå väl och länge, så att det för alla var en glädje att höra derpå; slog

hon då med konst och skicklighet Gunnars slag och till slut Gudrunas fordna konstiga grepp, dem man tillförene icke hade hört.

Man har visserligen ingen rätt och ingen grund att fatta särdeles höga begrepp om forntidens tonkonst; men huru densamma än varit — ty vi veta derom intet — ser man dock så mycket af de sägner, man derom haft, och af de föreställningar, man i trettonde och fjortonde århundradena gjorde sig om fornåldern, att de gamle funnit behag i denna konst, och att densamma icke varit för dem alldeles obekant.

Äfven sångens toner från fagra qvinnors mun tjuste kämparnes sinnen. För den med döden kämpande Hjalmar sväfvade ännu i hans sista stund tjusningskraften af jungfrurnas fagra sång vid Sotaskär, och norske konungen Sigurd Haraldsson, då han for på gästning i Viken med sina vindmöer och kom fram till en gård, hvarifrån han hörde en ganska ljuflig sång af en tjensteqvinna, som stod vid en qvarn och malde, blef af den intagande sången så hänförd, att han steg af sin häst och gick in i qvarnhuset att se den qvinnan som sjöng så vackert.

Sång troligen mera än musik beledsagade väl äfven de gamles dansar, särdeles när de dansade sin *Viki-vaki*, der män och qvinnor parvis delade sig i grupper och hvar för sig efter viss tystnad uppstämde en sång, hvars omqväde upprepades af alla, eller när de gladt och lustigt omsvängde i *Hringbrot*

(ringbrytning), då alla dansande bildade en aflång krets och, anförda af en fördansare, som sades att *briota hringen* (genombryta ringen), gingo under det sista parets upplyftade armar och likaså under hvar af de öfrigas, kringsvängande på ett sätt, att hela kedjan af de dansande till slut utgjorde en konstigt inflätad knippa.

Ännu flera af de gamles dansar nämnas, ehuru vi om beskaffenheten af dem äro okunniga. Många af festligare art, som brukades vid offerfester och andra högtidliga tillfällen, fortforo ännu länge efter kristendomens införande, då Christus och helgonen intogo Odens och de gamla hjeltarnes plats. Man vill finna lemningar af dem i åtskilliga ännu i sednare tider bland allmogen brukliga förlustelser vid jul, fastlagen, midsommar samt andra tider. Troligen, ehuru sagan derom tiger, härstammar från djupa hedendomen äfven den *svärddans*, hvarom Olaus Magnus talar på ett sätt, såsom densamma ännu på hans tid (i förra hälften af 16:de århundradet) varit bruklig i medlersta Sverige. Först höjde de dansande sina svärd med skidan på, till dess de tre gånger dansat rundtomkring. Sedan drogo de svärden ut, höllo dem i vädret, flätade sig med lätthet och värdighet i rörelser mellan hvarandra och danade under ett slags lustfäktning en sexkantig figur, som de kallade *ros*, i ett ögonblick upplöstes denna åter, och nu svängdes svärden så, att de öfver hvar och

ens hufvud bildade en fyrkantig ros. Rörelsen växte, blef häftigare och klinga stötte mot klinga under jemn musik och sång, till dess ett plötsligt tillbakasprin- gande på en gång slutade hela leken. Man kan icke — tillägger berättaren — utan att sjelf hafva sett denna dans, göra sig ett begrepp om huru skön och full af värdighet en öfning som denna är, der man ser en hel trupp af beväpnade män med muntert sinne anföras till strid efter en enda persons under- visning. Det var isynnerhet vid fastlagstiden som denna dans anställdes; hela åtta dagar förut gjorde man intet annat än öfvade sig deri, och äfven de andlige hade tillstånd att deltaga i densamma, eme- dan dervid icke förekommo andra än anständiga rö- relser.

Spel

nemligen schackspel samt spel med tärningar och brickor, hvilket sednare troligen var detsamma som vårt brädspel. Helst och vanligast hade dock de gamle till ro vid sina samqväm och dryckeslag

Sagoskämtan,

eller muntliga berättelser om märkliga händelser och män, äfvensom sånger och qväden om desamma.

Vid festligare gästabud var ett af deras förnäm- sta nöjen också det, att en hvar sig till beröm vid hornets tömmande gjorde löfte om utförande af nå- got stort och manligt företag. Vid en sådan

täflade man att visa sig med värdighet och att hvar efter sin börd och sitt anseende utfäste sig till sådant, som var med fara och äfventyr förknippadt och svarade mot det rykte och namn man redan förvärfvat eller ville förvärfva. Den målning af Sven Tveskäggs arföl efter sin fader Harald Blåtand, till hvilket äfven Jomsvikingarne voro inbjudna, gifver en lefvande framställning af det sätt, hvarpå det gick till vid sådana tillfällen. Allmän öfver hela norden var en sådan löftesgång vid den fröjdfulla julen. Det var plägsed att till denna högtid göddes den största galt, man kunde få, för att då offras till fruktbarhetens gifvare, Frej och Freja, i anledning af solens återkomst. När julaftonen kom, framleddes den stora, välgödda galten, och männerne lade då sina händer öfver hans borst och gjorde vid Bragebägaren löften, ehuru obetänksamma de än måtte hafva blifvit afgifna, då kämparnes sinnen och hufvuden voro svindlande af det starka mjödet, blefvo dock oryggligen hållna. Man måtte segra eller dö, men löftet måste gå i fullbordan.

Till de gamles gästabudsglam hörde äfven att hvar och en uppräknade sin förnämsta egenskap eller idrott, såsom skedde vid det gästabud, till hvilket Randur den Svenske i Österdalarna i Norrige inbjöd Olof Digre jemte hela dess medfölje, då, när gläd-

jen blef herskande vid dryckesbordet, talet föll på hvars och ens färdigheter. En sade sig förstå konsten att tyda drömmar; en annan att han af en menniskas ögon kunde sluta till dess sinnesbeskaffenhet, karakter och förhållande; en tredje att ingen båge fanns i landet, som han icke förmådde spänna; en fjerde att han både kunde skjuta säkert, löpa på skidor och simma; en femte att när han stod vid rodret i en liten farkost, ville han segla lika så fort längs med landet, som ett annat skepp på tjugu åror; en sjette att hans vrede aldrig förminskades, ehuru länge än hämnden fördröjdes; en sjunde att han aldrig i någon fara ville svika sin länsherre; konung Olof sjelf berömde sig af att, när han en gång sett en man och fästat ögat på honom, kunde han efter huru lång tid som helst igenkänna honom, och vore detta, anmärkte han, något mycket vigtigt; biskopen räknade sig till förtjenst att han kunde sjunga tolf messor utan att se i bok; Björn Stallare åter ville helst lägga sig det till beröm, att han så förde konungens talan på tinget, att han icke aktade om hans tal misshagade någon mäktig man. Hvar och en anförde på detta sätt sin idrott, och man hade mycken glädje och rolighet af detta glam.

Ännu sedvanligare vid dryckesgillen var det, att kämparne jemförde sig med hvarandra, täflande om företrädet i förtjenster och bragder. Man kallade det

Mannjafnader (mannajemförelse).

Äfven konungar deltogo i detta, liksom i allt annat ölglam. Upplysande för karakteren af dryckessamtalen af denna art och i allmänhet för fordna tiders seder och anda i blandning med första kristendomens, är den af sagan upptecknade företrädesstäflan mellan norske konungarne Sigurd Jorsalafarare och hans broder Östen.

Begge konungarne — så lyder sagans berättelse — foro en vinter på gästning i Uplanden i Norrige och hade hvar sina gårdar; men såsom dessa lågo nära hvarandra, syntes det bönderne bäst att konungarne voro tillsammans på gästabuden, skiftesvis, en gång på den enes och en gång på den andres gård. En afton, då männerne suto tysta vid dryckesbordet, manade konung Östen dem att påfinna någon dryckesskämtan. "Det hafver", fortfor han, "städse varit dryckessed att man väljer en man, med hvilken man sammanliknar sig; så må vi nu här äfven göra, och såsom jag ser att jag måste begynna detta skämt, vill jag taga dig min broder", sade han till konung Sigurd, "att jemföra mig med, emedan vi hafva båda lika värdighet och lika besittningar: jag finner ingen skillnad emellan begges vår börd och uppfostran." Då sade Sigurd: "Minnes du icke att jag kastade dig baklänges, så ofta jag ville, oaktadt du var ett år äldre?" — "Jag minnes äfven så

väl", gaf Östen till svar, "att du icke var sådan lek vuxen som fordrade vighet." — "Kommer du ihåg hur det gick med oss vid simning?" fortfor Sigurd; "jag kunde föra dig i qvaf när jag ville." — "Icke samm jag", svarade Östen, "ett kortare stycke än du, icke heller var jag sämre dykare; jag kunde så väl löpa på isläggar, att jag icke känner någon som deruti varit min jemnlike; men du kunde icke det mera än ett nöt." — "En nyttigare och höfdingar mera passande idrott", återtog Sigurd, "synes mig den vara att väl kunna skjuta med båge; icke tror jag du kan spänna min båge, om du också spjernar till med fötterna." — "Icke är jag så bågstark som du, men mindre skillnad måste det vara emellan vår färdighet att skjuta säkert, och mycket bättre än du kan jag löpa på skidor, hvilket ock fordom hafver varit kalladt en god idrott." — "Det tyckes mig", sade Sigurd, "att det är ganska vigtigt och passande för en höfding att han, som är andras öfverman, är mycket resligare, starkare och mera vapenför än andra samt utmärkt och ödkänd, när som mycket folk är samladt." — "Icke är det en ringare och mindre utmärkt egenskap", svarade Östen, "att vara vacker, och är en sådan äfven ödkänd ibland mängden; synes detsamma också väl anstå en höfding, ty dejligheten tillhörer med rätta bästa drägten; jag känner dessutom lagen mycket bättre än du, och när vi skola tala, är jag vältaligare än du." — "Det

kan väl vara", återtog Sigurd, "att du lärt flera lagvrängningar än jag, ty jag hade då annat att beställa; att du är vältaligare, nekar icke heller någon; men det säger många, att du icke är i allt ordhållig, att dina löften gälla föga, och att du talar dem mest till viljes som närstädes äro, och är detta icke konungsligt." — "Det kommer deraf", svarade Östen, "att när folket frambär sina ärenden för mig, då vill jag att hvars och ens mål skall få det slut som han önskar; sedan kommer ofta den andre, som har sak emot honom, och varder då jemkadt och medladt, så att båda blifva tillfreds; det sker ock ofta att jag lofvar, hvad man beder mig, emedan jag vill att alla skola skiljas nöjda ifrån mig; nog kunde jag annars, om jag ville, göra som du och lofva allt ondt; men ingen hörer jag klaga att icke du håller ord." — "Det har varit folkets tal", återtog Sigurd, "att den färd jag gjorde ur landet varit mycket ansenlig, såsom väl anstode en höfding; men du satt emedlertid hemma liksom en dotter när sin fader." — "Nu rörde du vid bölden", genmälte Östen, "icke skulle jag hafva börjat detta tal, om jag icke kunnat svara härpå: snarare synes mig att jag utrustade dig, såsom hade du varit min syster, innan du blef redo till färden." — "Du lärer visserligen", fortfor Sigurd, hafva hört talas om de många stora slag jag höll i Serkland, och bekom jag i dem alla seger och många runda dyrbarheter, hvilkas like förr al-

drig kommit hit i landet; var jag också högst aktad der, hvar jag träffade tillsammans med de ypperste män; men mig synes som hade du ännu icke afskuddat dig hemsittarenamnet; jag for äfvenledes till Jorsal och kom under vägen till Pul (Apulien), men icke såg jag dig der, broder; jag gaf Rodger Jarl den Rike konunganamn och vann åtta drabbningar, men icke var du med i någondera af dem; jag kom till vår Herres graf, men icke såg jag dig der, broder; i denna färd drog jag längst ut till Jordan, hvarest Herren blef döpt, och samm jag der öfver floden, men icke såg jag dig der; dock på andra sidan om denna flod är en kärrskog vid åbrädden, och der knöt jag en knut i buskarna, och den väntar på dig, ty jag lofvade då att du antingen skulle lösa den, broder, eller fullgöra det vilkor som dervid fästades." — "Något litet", sade Östen, "torde jag hafva att svara härtill. Hört hafver jag att du hållit åtskilliga slag utomlands, men nyttigare för vårt rike var det jag emedlertid gjorde: norr i Wåge lät jag uppföra fiskarekojor, att fattigt folk der måtte kunna berga och lifnära sig; jag lät der ock uppföra en prestgård och lade gods till kyrkan; på detta ställe voro nästan alla förut hedningar, och lärer folket der länge minnas att Östen varit konung i Norrige. Öfver Dovrefjell var farväg från Trondhiem; ofta tillsatte folk der lifvet, och många foro ganska illa; jag lät der uppföra ett gästherberge och lade gods dertill, och mån-

de de vägfarande nog veta att Östen varit konung i Norrige. Kring Agdenäs var förut allt ödemark; hamn fanns der intet och många skepp gingo förlorade; nu finns der hamn och god skeppsredd och kyrka anlagda. Vårdkasar har jag låtit uppsätta på de högsta fjellen, hvaraf alla män i landet draga nytta; den stora konungasalen och Apostlakyrkan, jemte en trappa dem emellan, lät jag bygga i Bergen; derföre torde ock de konungar, som efter oss komma, minnas mitt namn. Jag lät uppbygga Michaelskyrkan och ett munkkloster och desslikes lät jag äfven uppsätta den stapel med jernringen, som står i Sinholmssund. Så skipade jag ock lag, att en hvar måtte njuta rätt af annan, och der lagarna hållas, der går det säkerligen väl med riksstyrelsen. Jemtlänningarna har jag bragt under detta rike mera genom blida ord och klokhet än med våld och ofrid. Nu är detta visserligen ringa att omtala; men icke vet jag säkert om det är mindre gagneligt för landsfolket, än att du i Serkland slagtade Blåmän åt djefvulen och störtade dem sålunda ned i helvetet. Hvad den knut vidkommer, som du knutit åt mig, så ämnar jag icke lösa den; men det vet jag, att en sådan knut hade jag kunnat knyta dig, om jag velat, att du aldrig vidare skulle hafva varit konung i Norrige, när du med ett skepp seglade in i min flotta, när du kom hem. Må nu förståndige män döma hvad du hafver framför mig, och veta skolen j guldkedjade herrar, att ännu

finnas det män i Norrige, som kunna jemföras med eder." Sedan tystnade konungarne och voro vreda; hvar ville vara den förnämste.

En lika täflan mellan Harald och Gudröd, Erik Blodyxes och Gunhilds söner, hade ledt till en blodig utgång, om icke förståndiga män trädt emellan och hejdadt dem. Konungarne lågo färdiga att draga ut i viking och drucko sitt bortfärdsöl; der blef ett starkt drickande och mycket taladt vid dryckesborden, och skedde då, såsom sedvanligt, att åtskilliga män blefvo jemförda med hvarandra och föll talet slutligen på konungarne sjelfva. Gudröd blef då mycket uppbragt öfver det företräde som tillerkändes Harald, sade att han uti ingen sak ville vika för Harald och att han vore färdig att bevisa det. Begge blefvo vreda, så att de utmanade hvarandra till envig och grepo till vapen.

Det var ofta att dessa af de gamle så högt älskade sammanlikningar och täflingar om företräde födde afund, fiendskap och hat, hvaraf icke sällan blodiga fejder uppstodo. Det måtte gälla allvar eller skämt, i alla handlingar vid alla tillfällen framlysa hos de forntida fädren dessa, till en del från den krigiska karakteren oskiljaktiga egenskaper af äredryghet och ytterlig ömtålighet om heder. Ingen ville vara sämre än den andre, ingen för den andre stå efter. Äfven de sjelfva visste och erkände öppet detta om sig. "Dertill jakar jag", sade Erling Skialgs-

son till Olof Digre, "att nu sålunda tillgår som länge varit hafver, att hvar och en af oss fränder vill vara förmer än den andre." Detta stormodiga, högtfarande, efter företräden och stort namn fikande begär, som föddes och närdes af fädrens hjeltelif och ständiga täflingar i kämpalekar och stora, lysande bragder, rotfästades till ett beståndande hufvuddrag i det nordiska lynnet, alstrande stora dygder och stora fel, och hos svaga naturer yttrande sig i lågsint afund och famlande efter sken i stället för verkligheten.

Kläder, husgeråd och vapen.

Såsom i allt älskande det stora och lysande, funno de forntida fädren äfven stort behag för det praktfulla i kläder, husgeråd och vapen. Bland de fornlemningar, som man ur grafkamrar och jorden uppgräfvit, har man icke allenast funnit en ansenlig mängd större guldringar, af hvilka en och annan till och med vägt två och en half marker viktualievigt, utan äfven kedjor, spännen och ännu många andra på olika sätt arbetade sirater af silfver och guld. Icke mindre rika hafva fynden varit af i ring böjda och i hvarf hoplagda guldtenar med derå vidhängande mindre, äfvensom af guldtrådar i ovanlig tjocklek och af finaste guld, dessutom ännu andra från tjugu till etthundra dukaters vigt, somliga i form af häk-

tor eller spännen, andra i form af spikar och åter andra försedda med öglor. Man har funnit knappar af guld och af elfenben samt perlband och perlor af flerfaldiga arbetssätt och ämnen: af glas och fluss, af bergkristall och bernsten, af marmor och af blandad komposition. Äfven svärd med inlagda karakterer af tjockt guld och virning af ståltråd vid fästeknappen, andra med fästen af jern i drifvet arbete och försilfrade, dryckeshorn af massivt guld, urnor af guld och af kristall, omringade med tjocka guldband, tillika med mycket annat af forntidens konstalster hafva dels i uppkastade ättehögar, dels i stenrör, dels i jorden blifvit funna. Den stora mängden af dessa fynd erinrar om Adami utsago om det stora öfverflödet af silfver och guld i Sverige, och gifver tillika bekräftelse åt det som i sagorna förekommer om den forntida prakten. Rika, mäktiga odalbönder och höfdingar hade icke blott de stora gästabudssalarna på det präktigaste utsirade med bildverk, lysande väggbonader, dyrbara täcken och dynor, äfven bords- och dryckeskärlen voro med guld rikt beprydda och med bilder sirade.

Vid högtidliga tillfällen gingo de gerna i skarlakansrockar, fodrade med det finaste pelsverk och sammanfästade med hakar af guld eller silfver samt någon gång äfven vid händerna prydda med guldsmycken. De hade bälten och halsprydnader af silfver och stora, tjocka guldringar spända om armen

och handlofven. Isländaren Eigil Skalagrimson fick i julgåfva af sin frände Arinbjörn i Norrige en ned till fötterna gående guldbroderad sidenöfverrock, besatt med guldknappar ända nedtill, och Endrid Ilbred, en rik bonde i Trondhiem, var, då han trädde till Olof Tryggvason, klädd uti en röd skarlakansrock; på högra handen hade han en massiv guldring och på hufvudet en guldutsirad silkeshufva, omspänd med en guldkedja. Till tjugo marker guld värderades jarlen Strut-Haralds tignardrägt, och med tio marker guld var den hatt stickad som han bar på sitt hufvud. Då Bua Digre, son af höfdingen Vesete på Bornholm, öfverföll samme jarls gård och uppbröt det herberge, hvari jarlens dyrbaraste egodelar lågo förvarade, tog han der tvenne kistor fulla med guld, som jarlen i härnad hade förvärfvat.

Ett annat drag till bevis af de rikedomar vikingatågen förskaffade, framter berättelsen om den härfärd, som Guttorm, en storättad man i Norrige vid medlet af 11:te århundradet, företog till Vesterländerna. Han afskiljde efter återkomsten derifrån af det silfver, han i byte tagit, hvar tionde penning och lät deraf efter sin egen och sin stambos storlek göra ett beläte, och var detsamma sju fot högt; detta silfverbeläte förärade han till Olof den Heliges kyrka, hvarest det sedan en lång tid fanns.

Sådana, dels från vikingafärderna hemförda och dels genom handel förvärfvade, egodelar af guld,

silfver, kostbara tyger och andra dyrbarheter satte de gamle i tillfälle att i det yttre vid folkmöten och andra festliga tillfällen visa sig med prakt och med värdighet, efter sin börd och efter det anseende de förvärfvat genom stora, manliga bedrifter.

Otaliga äro de i sagorna förekommande beskrifningar öfver deras präktiga och dyrbara vapen. Man såg dem, som hade guld- och silfverbeslagna yxor, andra prunkade med gyllne hjelmar och hade svärd med guldbelagda fästen, och sällsynta voro icke heller guldrandade pilar, guldbeprydda spjut samt äfven med guld utsirade sköldar. Af präktiga vapen, rikt inlagda med silfver och guld, af dyrbara kläder och massiva guldarmringar bestodo vanligen äfven de gåfvor, som af konungar, jarlar och rika odalbönder förärades skalder, kämpar, gästvänner och fränder. Den sköld, isländska skalden Einar Skalaglam erhöll af Håkan, jarl i Norrige, till belöning för ett öfver honom diktadt qväde, var icke blott belagd med guldstänger, men äfven prydd med ädla stenar samt bildliga föreställningar af gamla sagor. Äfven Saxo gifver oss sådana beskrifningar öfver forntida sköldar med bildverk, att dessa synas i prakt föga hafva eftergifvit Achilles' konstrika sköld, som Vulkanus hade smidt och med bilder utsiradt.

Mycket älskade männen äfven att se qvinnans behag förhöjda af en prydlig klädesbonad, och de satte deri en ära att deras döttrar och hustrur vi-

sade sig i detta fall på ett sätt, som svarade mot ättens värdighet och anseende. Fäder funnos som fästade på denna sak ett så stort afseende, att de äfven gjorde uttryckligt förbehåll derom vid sina döttrars bortgifvande, såsom Osvif på Island, en vis och ansedd man, då han bortlofvade sin fagra dotter Gudrun till Thorvald Haldorsson, bland andra vilkor vid fästningen äfven förbehöll det, att Thorvald så skulle förse henne med kläder och klenodier, att ingen annan mans hustru af lika börd och värdighet skulle kunna föra en större stat än hon. Hvita, vackra, hos de förnäma äfven med guld broderade bindlar på hufvudet, halssmycken och smycken på bröstet, ringar, kedjor, spännen af guld och silfver och band på skuldrorna hörde till de qvinliga prydnaderna. De utgjorde en af könets förnämsta förnödenheter och gåfvo äfven mer än en gång anledning till fiendskap, hat och afund mellan qvinnorna, när vid gästabud och folkförsamlingar den ena var präktigare än den andra.

Öfver hufvud satte de gamle högt värde på anständighet och snygghet i klädsel; de älskade i allmänhet glänsande färger, men de gjorde äfven afseende på en större finhet i tyget och en bättre form i tillskärningen. Männerne brukade trånga benkläder och höga skor med remmar uti att binda dem; de hade långa västar och långa tröjor, som ofvantill voro snäfva, men vida på sidorna, och till öfver-

plagg nyttjades vida, långa kappor, som räckte ända ned till fötterna; öfver lifvet spändes ett bälte, hvarvid hängde en kedja med knif, och på hufvudet buro de hatt eller mössa.

Rikt och fagert hår var en prydnad, så för man som qvinna, och sitt hår som sitt skägg ansade, kammade, putsade mannen med omsorg. Till manlig skönhet räknades för öfrigt en hög, reslig växt, tjocka, breda skuldror, väldanade, proportionerade lemmar, ljusa, lifliga ögon och klar hy. Man fordrade dessutom af mannen värdighet, skick och åtbörder. Han skulle hemma vara gästvänlig, glad i gästabud och dryckeslag, på tinget vältalig och frikostig mot vänner, men färdig till hämnd emot ovänner, klok och rådig i allt företagande, städse redobogen att hjelpa fränder och vänner samt taga egodelar af fiender, hugfull och aldrig rädd. Dessa äro de kropps-, själs- och sinnesegenskaper som i sagorna berömmas hos de forntida hjeltarne, såsom äfven ett eddiskt qväde uppfattat dem i teckningen af den namnkunnige Sigurd Fofnisbane, prisande honom isynnerhet såsom den der var

Rund att gifva,
Sparsam att fly,
Utmärkt i skapnad
Och vis i ordom.

Ännu träffas icke många spår att fremmande seder och bruk verkat några särdeles väsendtliga förändringar i de fornnordiska. Afståndet var allt för stort, så länge väsendtligen olika religioner åtskiljde norden och södern. Man var dessutom i norden närmare de första familjeförbindelserna, hvarföre äfven hela den fornnordiska litteraturen, alla offentliga handlingar, alla karakterer, plägseder och bruk voro i tidens och folkets egen ton och anda. Men sedan den häftigaste vikingastormen utrasat, och efter skandinaviska bosättningar i de bekrigade länderna en fredligare bekantskap, ett vänligare umgänge uppstod med de kristna folken, och nordmännens i fremmande länder bosatta landsmän sjelfva öfvergått till kristendomen och börjat öfvergå till de i samma länder rådande sedvänjor och bruk, från den tiden då nordmännen kommo till ett lugnare aktgifvande hvad hos andra nationer var sed, och genom kristendomens inflytande den mur allt mer undanröjdes, som skiljde folken i seder, lära och tro, började man äfven inom skandinaviska länderna eftertaga de plägseder och skick, som man lärt känna på sina färder till fremmande länder.

Om den första i Norrige i Olof Kyrres tid föregångna hufvudsakliga förändring i de fordna sederna, talar sagan på följande sätt: "Det var en gammal sed i Norrige att konungens högsäte var midt på långbänken. Men konung Olof lät göra sitt hög-

säte på den höga bänken, gafvelbänken, som gick tvert öfver stugan; han lät först ock göra ugnar i stugorna och strö halm på golfvet både vinter och sommar. Konung Harald (Hårdråde) och andra konungar före honom voro vana att dricka ur djurs horn, räcka ölet från högsätet öfver elden och dricka den till, som de ville. Konung Olof åter antog den hofsed efter utländska konungar, att han lät munskänkar stå vid sitt bord och skänka uti både åt honom och åt alla förnäme män som suto vid hans bord. Han hade ock ljussvenner, hvilka stodo kring bordet med så många ljus, som der voro tignarmän. Äfven var en stallarestol nedanför skänken, der stallare och andra konungens ansedde män suto, vändande sig mot högsätet. Konung Olof lät ock uppbygga ett stort gillehus i Nidaros och många dylika i andra köpstäder; tillförene hade man der skiftevis hållit dryckeslag hos hvarannan, men nu fick ingen hålla sådana, utom i de hus som njöto konungens skydd och voro försedda med hans tillåtelse. Började då i köpstäderna sammanskottslag och gästabud, till hvilka man gick ledande hvarandra vid handen."

"På samma tid antogos hvarjehanda prål, utländska seder och utländsk klädedrägt. Man brukade granna strumpor, snörda om benen, och somliga spände äfven guldringar omkring sina ben. Då hade man snörrockar, som hopfästades på sidorna, ärmar,

fem alnar i längden och så trånga, att de med band måste dragas upp till axlarna, samt höga, silkesstickade och understundom guldbelagda skor. Äfven mången annan prakt och ståt brukades då."

Olof Kyrres son, konung Magnus, erhöll sitt tillnamn, Barfot, just deraf att han, efter hemkomsten från sin vikingafärd, med många af sina män tog sig före att efter utländska seder, med korta rockar och kappor gå barfota kring gatorna.

STOCKHOLM.
Tryckt hos P. G. Berg, 1854.
(Stora Badstugatan N:o 9, Söder.)

Wiborgska Smällen.

N:o 14. 2 sk. b:ko.

Knut Posse var en ung krigsman, bördig från Westgötha-Dal, der hans ättmän i långliga tider varit rika och mycket ansedda män. Han var en högväxt och stark örligsman och troddes af folket vara en trollkarl, ty han var mycket lärd och hade under ett långvarigt vistande i Paris inhemtat kunskap om många ting i naturen, som för allmänheten på den tiden förborgade voro. Han hade ock lärt att tillreda krut, som då blifvit upptäckt, men ansågs ännu såsom trolldom af de enfaldiga. Särdeles manligen förhöll han sig i slaget på Brunkeberg den 11 Oktober 1471. Men det var i finska fejden mot ryssen 1495 som han blef mest namnkunnig.

När danska konungarna icke mer kunde hoppas att med ärlig strid undertvinga Sverige, ingingo de förbund med en furste för de vilda ryssar att de skulle anfalla Sveriges finska länder. Sorgliga tidender inlupo snart derifrån huruledes de ryska vildarne framforo med all grymhet, stekte folket långsamt vid lindrig eld, ryckte brösten bort af qvinnorna med tänger samt öfvade mycken annan ohygglighet mot

de värnlösa, hvilket allenast af ett obyfsadt och barbariskt folk utan religion och seder kan tänkas. Erik Axelsson Tott, Erik Carlsson Wase och isynnerhet den unge Svante Sture Nilsson drefvo väl ryssarne bort och anföllo dem i deras eget land, förande derifrån ett rikt byte. Men ryssarne voro ett folk det ingen räkna kunde. De flydde undan in i sina marker, när en mäktigare fiende jagade dem, men kommo igen lika fort och öfversvämmade landet såsom gräshoppor.

Sten Sture den äldre lagade sig nu till att bekriga detta sitt folks syndastraff, som var för Finland en årlig landsplåga. Till erkebiskopen och domkapitlet skref han, ödmjukliga bedjandes "at få utaf Upsala domkyrka sig och sitt folk till tröst och styrka låna S:t Eriks banér för den stora nöd och tvång, som nu går riket uppå af de omilde ryssar, den heliga kristna trons fiender." Vid Mårtensmessotiden fördes med stor vördnad S:t Eriks banér utaf tvenne kaniker till Stockholm och först in i S:t Clara kloster samt derifrån med stor procession af klosterfolket upp i Storkyrkan. Det nedsattes vid S:t Görans bild, hvarest herr Sten knäböjande detsamma undfick och förde det sedan med sig på flottan. Men utaf motvind och höststormar hindrades han länge på hafvet.

Knut Posse hade i flera år jagat ryssar såsom man jagar rofdjur och städse segrat så att de för-

skräcktes hvar han visade sig; men hans krigshär smälte småningom bort och ingen förstärkning kom från Sverige, medan ur de ryska vildmarkerna framkommo ständigt nya flockar utaf fiender. Slutligen hade han icke mer qvar af sina tappra stridskamrater än tvåhundra. Hans fiender deremot voro många tusen, och öktes dagligen deras antal, men aldrig minskades. Då drog han sig inom Wiborgs murar och försvarade sig der manliga ifrån Mårtensmessan till Andersmessedag, väntande på Sten Stures ankomst. Ryssarne sköto ofta bräck på muren, men Posse var vaken och lagade genast muren innanföre. När ändtligen han såg att han icke längre kunde försvara sig, fattade han ett annat råd. Tillverkningen af krut och andra förstörande knallpulfver var, som sagdt är, en hemlig kunskap, den han under sina resor utrikes inhemtat hade. En frimodig svensk krigsman hette Winholth. Han var Knut Posses trogna bistånd, och har den tappre hjeltens namn blifvit i äradt minne förvaradt. Medan Winholth försvarade murarna, satt Knut vid sin stora kokande kittel eller stötte sina pulfver uti en stor mortel tilldess han hade ihopkokat det förskräckelsens ämne, som bara behöfde itändas med en gnista eld för att störta hus, torn och murar. Uti en mina eller håla under ett af tornen på stadsmuren nedsatte han kitteln och undervisade en af sina tjenare huru den skulle påtändas, när han gaf tecken. Det var om morgonen på Anders-

messodag som ryssarne med stort anskri och stötande i basuner bådade sin otaliga här till stormnings samt uppstego med stormstegar på muren. Då samlade Knut Posse oförskräckt sin lilla hop inne på borggården och svängde med stolthet svenska banéren med S:t Eriks och S:t Olofs bilder uppå midtför ryssarne, dem de läto obehindradt intåga i det ena tornet och stiga upp på murarna. Då tillsade Knut sitt folk att fylla sina öron med vax och skynda sig ned i hvalf och källare och ligga der till dess de kände jorden skälfva under sig och hörde en knall såsom ett thordön eller åskslag: då skulle de skynda sig upp med sina svärd till nytt arbete. Så skedde, och i sju timmar gaf han ryssarne ro att samla sig i tornet och uppstiga på murarna. Då gaf han tecknet, och eld kastades i kitteln. Det var ett förskräckelsens ögonblick. Tornet, deri ryssarne voro till många tusende, störtade in och murarne deromkring föllo öfver folket och likasom en eldstod med illa stinkande rök slog upp ur hålan, der kitteln stod. Detta allt skedde med en knall så förskräcklig att de, som icke hade tillstoppat öronen och gömt sig under jord eller voro något nära, nedföllo stendöda till marken. Men de ryssar, som icke genast dogo, bortsvimmade. Då gingo Knut Posse och hans tjenare omkring fältet och ihjälslogo alla ryssarne, som lågo der omkringströdda, tilldess hans stridsmän hunno fram ur sina gömställen och efter-

satte de få ryssar, som voro ute på fältet och ännu vid lif, men så förfärade att de hals öfver hufvud flydde och lemnade hela sitt läger, der svenskarne funno ett rikt byte. Detta kallades "den Wiborgska smällen", och blef Knut Posse derför mycket prisad samt belönt med stora förläningar i Finland af svenska rådet och riksföreståndaren. Derefter vågade sig ryssarne på någon tid icke fram, och en sägen är att de sedan sjöngo i sin litania: "För Wiborgska smällen och Knut Posse bevare oss, milde Herre Gud!" När Sten Sture kom fram med sin krigshär och S:t Eriks banér, fanns ingen ryss i hela Finland mer, och Knut Posse hade vunnit en ärofull seger.

Skedde nu, såsom det plägar ske efter osedvanliga händelser, att ryktet om Wiborgska smällen gick från mun till mun, städse med tillägg och vidunderliga sagor om Knut Posse, den både ryssar och många svenskar höllo för en stor trollkarl; men dock blef han lika aktad och än mer afhållen utaf det svenska folket efter detta nederlag på ryssarne. Sagorna om hans trolldomskonst och förbund med den onde anden, den han till slut narrade och kom ifrån, äro följande:

Knut Posse var en ung och vidlyftig student, som for vida verlden omkring på äfventyr. En gång på sina vandringar kom han i sällskap med tvenne andra studenter, de der lika såsom han sökte sin

lycka. En afton, när de språkade tillsammans om den tyske munken Berthold Schwartz, som i förra århundradet uppfunnit krutet (såsom det sades) med djefvulens tillhjelp, samt huruledes doktor Faust och andra lärde män genom djefvulens undervisning blifvit rika och namnkunniga, kommo de öfverens att påkalla den onde anden och gifva sig hos honom i lära. När han ock genast infann sig, betingade dessa tre studenter med honom att han skulle blifva deras läromästare och lära dem allehanda hemlig kunskap och svartkonst, hvaremot vid lärotidens slut en utaf dem skulle tillhöra honom. När lärotiden utgången var, kastades lott derom hvilkendera skulle tillfalla den stygge läromästaren, och föll då lotten på Knut Posse. Han var en man, som icke ryggade ord och aftal; och när följande afton satan kom att afhemta honom, sade han sig vara färdig att genast följa med, men frågade allenast om han icke ville lemna honom så lång tid att han drog af sig den ena stöfveln, som han ännu hade på sig. Detta beviljades honom. Då sade Knut: "Länge lärer du nu få vänta, ty jag tänker aldrig draga utaf mig den stöfveln!" Då måste hin onde gå sina färde, och det säges för sanning att på gamla målningar Knut Posse städse afbildas med *en* stöfvel allenast, samt att han både natt och dag alltid hade en stöfvel på sig. Äfven förtäljdes att Knut Posse hade fått ifrån hin onde en dräng, som hette Smäll, hem-

mästadd i allt slags trolldom. När nu fienderna så hade kringhvärft Wiborg att ingen annan räddning var till väntandes än död eller fångenskap bland de omilda ryssar, ville herr Knut veta Sten Stures mening om han skulle få hans tillstånd att bruka sin trollkokning mot ryssen eller icke. Derföre gick han ut med Smäll på slottsgården med ett betsel i hand vid midnattstimman, och när han skakade på betslet, kom en häst mer flygandes än springandes så att det hven i luften och ställde sig bredvid dem. Smäll satte sig på den och red öfver land och vatten på tjugufyra timmar till Stockholm, der han stannade på Brunkeberg, likaledes vid midnattstid, sändandes så bud till Sturen, som genast kom dit upp till honom. Men då var hästen borta. Smäll frågade då om herr Sten ville gifva sin tillstädjelse att Knut Posse med sin trollkokning förstörde ryssarne och frälste sitt folk ur nöden. Efter en stunds betänketid svarade Sturen: "Ja, efter nöden är så stor, må det ske nu, men aldrig mer!" Derpå gick Sturen bort. Då stod Smäll på Brunkeberg och skakade sitt betsel, och hans häst kom och förde honom lika så fort tillbaka till Wiborg igen. Då kokade Knut Posse ihop den Wiborgska smällen med stor trolldomskraft, den ryssen minnes till everldliga tider.

En annan gång (så förtäljes om honom äfven) utspred han bland fienderna att han väntade en oräknelig hop krigsfolk till sitt bistånd, och skulle de kom-

ma från Sverige tre dagar derefter. När tredje dagen led fram, gick han upp i tornet och tog ett dunbolster, tömmandes fjädrarna sakta ut i luften så att de af vinden drefvos ut i hafvet, och hvar en fjäder föll, blef den i ryssarnes ögon ett skepp, och kunde ingen annat se än att en oändlig hop med fartyg kom seglandes in i hamnen. Af somlig fjäder, som föll på landet, blef häst och karl. Då förskräcktes ryssarne och togo så hastigt flykten att de lemnade hela sitt läger till rof och byte.

Om honom var ock den sägen att när han behöfde ett skepp och ritade ett sådant i sanden, blef det ett skepp, derpå han genast kunde segla hvart han ville.

Såsom ett minne af den del, som sannfärdig är i denna berättelse, blef kitteln, deri Knut tillverkat sitt krut eller knallpulfver, inmurad i slottsmuren på Wiborg, och den knifven, hvarmed han rört i kitteln och sedan nyttjat till att ihjälsticka de bortsvimnade ryssarne med, har länge derstädes blifvit förvarad. På Hammarskogs gård i Upland, fordomtima Knut Posse eller någon af hans ättmän tillhörig, förvarades ock länge en stor mortel, den han till stötning af kryddor och sådana jordarter, som han till sina kokningar behöfde, säges ha brukat. Huruvida dessa minnesmärken finnas ännu i dag vete vi ej med visshet att förtälja. En visa sjöngs ock

om honom och hans dräng Smäll, begynnande sålunda:

Herr Posse och Smäll de talades vid —
Då mände ryssarne säga sina hästar till:
"J löper nu som vi tro eder bäst,
Eljest så få vi de svenske till gäst!"
När de kommo hem i sitt land,
Voro de räknade få för sann.

I Grans kyrka i Upland säges Knut Posse hafva sin lägerstad.

Gustaf II Adolfs omdöme om Ryssarne.

Vid de vidlyftiga fredsunderhandlingarna under Gustaf II Adolfs krig med Ryssland hade svenskarna begynt med att begära äfven Nowgorod, men nedsatte slutligen sina fordringar till Ingermanland och Kexholms län. Härpå ville ryssarna ej höra. Underhandlingarna, som afbrötos i Februari månad 1616, då de holländska sändebuden hemreste, blefvo genom den engelske medlaren åter började i Oktober samma år. Af de sista fordringarne ville Gustaf Adolf ingenting afstå. "Fästningarne Kexholm, Nöteborg, Jama, Koporie och Ivangorod" — skrifver han till sin moder och rådet — "voro såsom en nyckel

för Finland och Lifland, och stängde ryssen från Östersjön. Återfinge ryssen Nöteborg eller Ivangorod eller ock begge, och framdeles lärde känna sin makt, sjöns beqvämlighet och de många fördelar af strömmar, sjöar och stränder, som han ej kunnat eftersinna eller rätt nyttja, då kunde han icke allenast angripa Finland på alla orter, och bättre om sommaren än om vintern, hvilket han hittills icke förstått, utan ock i anseende till sin stora makt uppfylla Östersjön med fartyg, att Sverige skulle vara i ständig fara. Konungen hade sjelf vid Neva under sin resa besett lägenheten, och funnit huru nödig en säker gräns mot Ryssland vore." Det är Rysslands störste fiende på Sveriges thron som här talar, liksom anade han Peter I:s plan. Hundra år derefter hade Carl XII den för ögonen, och anade intet.

Det blef dervid. Fyra månaders nya underhandlingar gjorde ingen förändring. Den 27 Februari 1617 tecknades fredsfördraget i Stolbova, hvarigenom till Sverige afträddes Kexholm och dess län samt de fyra fästningarne Ivangorod, Jamburg, Koporie, Nöteborg med alla derunder liggande land och lägenheter. Czaren skulle gifva Sveriges konung titel af Ingermanland och Karelen, bekräfta Rysslands afsägelse af anspråken på Lifland och betala 20,000 rubel. Deremot återställdes Nowgorod och alla andra svenska eröfringar; dock skulle Augdow med

dess län förblifva i svenskt våld tills freden af czaren blifvit bekräftad och gränserna reglerade.

Jakob de la Gardie hade äran att underteckna den fred, som sålunda slutade det tioåriga ryska kriget.

Det var — sade Gustaf Adolf i sitt tal till ständerna efter freden — ej den ringaste bland de välgerningar, som Gud Sverige bevisat hade, att ryssen, med hvilken vi af ålder lefvat i "ett ovisst tillstånd och farlig lägenhet, nu måst till evig tid släppa det rofhus, derutur han oss tillförene så ofta beskadat hafver. Hans angränsande med oss har icke allenast i krigstid varit förderflig, utan ock i fredstiden fast förtretlig. Han hafver alltid glorierat af de stora och vidt begripne landamärken, som räcka från Östersjön till Norra och Kaspiska hafven och gå Svarta hafvet nära. Hans land hafver varit och är uppfyldt med en mäktig adel och öfverflöd på bönder samt folkrika städer, och märkelige store härar kan han ställa i fältet, hvilket förorsakat hans stora mod, högfärd och det att han ingen sig lika skattar. Men nu synes likasom sjelfva Gud genom naturen hade i denna victorie velat befria oss från vår falske granne ryssen, som sällan håller tro och lofven. Vår förstuga Finland är nu stängd ifrån hans infall. Utan vår goda vilja kan denne fiende icke komma med en båt eller lådja i östra sjösidan: de stora sjöarna Ladoga och Peipus, Narviska ån, de trettio mils breda

morasen och starka fästningar skilja oss ifrån honom: annars hade vi svenske varit tokota. Ryssland är nu utelyckt från Östersjön, och förhoppas jag till Gud!" — tillägger konungen — "att det ock härefter skall bli ryssen svårt öfver den bäcken att hoppa!"

Den grund, der S:t Petersburg nu står, blef svensk. På gränsen upprestes en sten med Sveriges tre kronor och denna inskrift på latinska språket: "*Här satte rikets gränser Gustaf Adolf, Sveriges konung. Må hans verk under en nådig försyn blifva varaktigt!*"

Gustaf Adolf upphörde sedermera aldrig att på Ryssland fästa ett uppmärksamt öga. ("Får hin håle en gång foten väl i förstugan, så tränger han sig också snart in i sjelfva huset!" skref han till Axel Oxenstjerna). Han lät gifva sig berättelser om dess inre tillstånd midt under sin segerbana i Tyskland, och trenne särskilta sådana, af riksrådet Johan Skyttes tre söner till konungen öfverlemnade, finnas än.

"Den regerande storfursten", säga de, "är okrigisk. Hans far, patriarken, utöfvar i sjelfva verket högsta makten. Den högre adeln, *knäsarne,* är genom storfurstarnes tyranni förminskad till några få familjer: den lägre adeln, *bojarerne,* är deremot ganska talrik: om begge gäller att de måste tjena sig upp från lägsta graderna, och alla äro skyldiga egendom och lif åt storfursten. Hela denna adel är krigisk, men afundas gemensamt det fremmande krigs-

folket i storfurstens tjenst, som lefver i öfverflöd. Tvenne hufvudorsaker äro till Rysslands svaghet: den ena är de andeligas förderf (hvar ett brott begås, är en munk med), hvadan uppfostran är jemmerlig, så att fylleri och blodskam äro laster, hvarmed skrytes; den andra de fremmande soldaterna. Ty moskoviterna, ehuru de hata allt utländskt, kunna utan fremlingar mot fremlingar ingenting uträtta. Allt hvad de uträtta, sker genom trolöshet och öfverlägset antal. Den inhemska soldaten får ingen sold, hvarför han röfvar; i fästningars försvar har han alltid visat sig berömlig. Adeln får i beskickningar och krigståg hålla sig sjelf, och söker på annat sätt taga igen sin skada. Ty för uppbörden finnes ingen viss lag, utan ståthållarne preja hvad de kunna eller bevilja eftergift för mutor.

Det lägre folkets tillstånd i ryska riket är af fyra orsaker eländigt: genom träldom, genom folkens mångfald, genom skatterna och slutligen genom helgdagarna, som egnas åt utsväfningar. Lagarnes beskydd gifves ej. Bönderna, som måste arbeta i fem dagar i veckan för sina herrar, ega endast den sjette och sjunde dagen för sig sjelfva.

Storfurstens inkomster bestå i flera slag: 1) i *myntet*, hvilket förr i Ryssland var godt, men nu omslås af fremmande mynt till lägre värde, hvarpå storfursten vinner hvar tredje penning; 2) i *spannmål*, hvars pris storfursten egenmäktigt bestämmer;

3) i *drycker*, ty all dryck, utom vatten, isynnerhet det så kallade *kwass*, får ej förtäras utom på storfurstens krogar i hela ryska riket; äfven *bad*, som denna nation framför andra älskar, har storfursten förbjudit alla ofrälse att taga hemma i husen, utan måste det ske för en styfver i kronans bad; 4) i *sobelskinn*, som äro storfurstens monopolium till så högt pris, att de nu säljas lägre i Lifland och i Tyskland än i Ryssland; 5) för öfrigt i *handel*, hvilken storfursten nu idkar genom sina egna köpmän, till stor förlust för det engelska handelssällskapet i Ryssland: af varorna tager han sjelf det bästa; hvad som ej kan försäljas, plägar han tillskicka någon rik köpman att betala, som derför måste tacka såsom för en nåd.

Träldomen anses hos moskoviterna ej för en skam, utan för en heder. De berömma sig alla af att vara storfurstens trälar; och hans vilja är lag, äfven om han skulle befalla någon att döda fader eller moder. På det att sådant tillstånd må bibehållas, är det dem förbudet att lemna riket, af fruktan att, om de komma till fremmande furstar och folk, dessas bildning skulle göra dem träldomen vederstygglig."

STOCKHOLM, tryckt hos P. G. Berg, 1854.
(Stora Badstugatan N:o 9, Söder.)

Esaias Tegnér.

N:o 15. 4 sk. b:ko.

I likhet med Berzelius och många andra store män inom vårt fädernesland, härstammar Tegnér från en gammal svensk bondfamilj. Hans farfar var en aktningsvärd odalman, Essaijas Essaijasson, boende i Småland uti kyrkosocknen Tegnaby. Bland de flere barn, hvarmed Försynen välsignat honom, bestämdes den yngste sonen, Esaijas, att "studera till prest."

Efter många mödor, lyckades det honom att uppnå målet för sitt sträfvande. Han antog, efter sin födelsebygd, namnet Tegnér; och det är ifrån honom, som vår skald och alla andra med detta namn härstamma. Denne "Esaijas Tegnér" hade, som student, konditionerat uti Wermland, och inträdde nu uti presterlig tjenstgöring uti Carlstads stift. Några år derefter utnämnd till komminister uti By socken, med "Kyrkerud" till boställe, ingick Tegnér äktenskap med prosten Seidelii äldsta, för sin skönhet berömda, dotter, "Sara Maria"; äfven hon härstammade, genom sin farfar, från bönder. Lycklig och nöjd lefde Tegnér på Kyrkerud med sin ma-

ka, — skiljd från verldens både nöjen och dårskaper. Han hade flera barn, hvaraf vi blott nämna den äldste sonen, *Lars Gustaf,* och den yngste, skalden *Esaijas.* Sedan vi nu redogjort för biskop Tegnérs anor, hvilka, såsom vi sett, äro af bottenren och fullgod odalmannanatur, vilja vi något närmare sysselsätta oss med hans egen personlighet.

Då man uppmärksamt betraktar och reflekterar store mäns lefnadsöden, skall man ofta deri finna underbara antydningar på Försynens ledande hand. Detta gäller i icke ringa grad om Tegnér. Mer än en gång skall man, uti gången och vexlingen af hans lif, finna bevis härpå. Ett 9 års barn, förlorade han 1792 sin fader, då kyrkoherde i Millesvik. Makan och barnen lemnades i ett medellöst tillstånd. Tegnérs äldre bröder hade dock, såsom vi framdeles få se, till lycka för honom, i det närmaste redan slutat sin kurs vid akademien. Den arma, sörjande enkans bekymmer lättades genom en väns, assessoren och kronofogden Brantings tillbud att emottaga den unge Esaijas i sitt hus, och bilda honom för sitt yrke. Hos Branting, som bodde på Högvalta kronofogdeboställe, vistades Esaijas nära 4 år. Snart insåg den välmenande Branting sitt misstag att vilja uppfostra Tegnér till en prosaisk skrifkarl. Genom Brantings medverkan öppnades kapten Löwenhjelms hus för den 13-årige Esaijas. Han erhöll der undervisning af sin äldste broder, Lars Gustaf Tegnér,

som var informator för Löwenhjelms söner. Med ett outtröttligt nit och en otrolig ihärdighet skötte den unge Tegnér under loppet af nära ett år sina studier uti detta hus. Och då hans broder derpå erhöll en ny kondition hos den högst aktningsvärde brukspatronen och riddaren Myhrman, medföljde äfven Esaijas dit. Det är här, som vi bemärka en vigtig epok uti den unge Tegnérs lif. Otvifvelaktigt kunde intet mera gynsamt tillfälle inträffa för utvecklingen af hans rika naturanlag. Ja! endast på "Rämen", i en Myhrmans familj kunde Tegnér blifva hvad han blef; allt inverkade här fördelaktigt på honom. Uti skötet af en god och ädel familj, omgifven af glada kamrater — och i en frisk och nordiskt skön natur, utvecklade sig Tegnérs både kropps- och själskrafter i den skönaste harmoni. Ett väl försedt bibliothek, omfattande såväl den klassiska, som den moderna litteraturens utmärktaste alster, erbjöds honom här till fritt begagnande.

Medgifver man således å ena sidan, att vistandet på "Rämen" anvisade Tegnér många hjelpmedel för hans studier och utveckling i allmänhet, så måste man å andra sidan förvånas öfver de oerhördt snabba framsteg, som han der gjorde. Man medgifve, att det öfverstiger en vanlig menniskas förmåga att, inom en tiderymd af icke fullt tvenne år, från början inlära fyra språk. Men icke nöjd med att lära sig det grammatikaliska af språkbyggnaden

och att inhemta ett rikt glosförråd, hade detta utomordentliga snille äfven uppfattat andan och innehållet af de fleste grekiske och romerske poeter, samt likaledes de bästa författare på franska och engelska språken. Men ännu mer: det hade snart sagdt skett på egen hand; ty sedan han anländt till "Rämen" rådfrågade han högst sällan sin äldre broder. Äfven uti historien, filosofien och den sköna litteraturen m. m., hade Tegnér inhemtat djupa insigter. Endast för ett stort snille, i förening med en kraftfull vilja och oerhörda ansträngningar, blir det möjligt att utföra, hvad Tegnér gjorde.

Utrustad med så djupa kunskaper, som vi sett honom ega, anlände Esaijas Tegnér, i September 1799, till Lund. Här undergick han genast studentexamen med sådan utmärkelse, att examinatorn tillerkände honom redan då ega magisters kunskaper. Oaktadt denna utmärkelse och beröm, fortfor Tegnér att vara densamme anspråkslöse, arbetsamme ynglingen som förut. Genom sina tvenne ädla gynnare, Branting och Myhrman, sattes Tegnér i tillfälle att, med undantag af den korta tid han konditionerade uti baron Lejonhufvuds hus i Småland, få oafbrutet idka sina studier. Vid 19 års ålder erhöll Tegnér (som Primus) lagerkransen; således knappa 5 år sedan han begynt att studera. Eget nog är, att han erhöll högsta betyget "Laudatur" i alla kunskapsämnen, utom i grekiskan, hvari han dock all-

mänt erkändes excellera. Föreläsningarne uti grekiska språket bestriddes då af samma professor (Norberg), som var lärare i orientaliska språken. År 1812 inrättades ett särskildt professorat uti grekiska litteraturen, och Tegnér hade då den tillfredsställelsen att enhälligt anses mest skicklig till denna lärareplats. Tegnérs vistande vid akademien är i öfrigt en series af triumfer. Före utnämningen till professor, hade Tegnér dokumenterat sin mångsidiga lärdom genom flera disputationer. Till adjunkt uti æstethiken blef han utnämnd 1805. Derjemte var han anställd som vice bibliothekarie samt notarie uti filosofiska fakulteten, hvilken sednare befattning han bestred ända till år 1819.

De välförtjenta utmärkelser, som tid efter annan tillföllo Tegnér, hade icke det ringaste inflytande hvarken på hans karakter, som alltid var fast och ren, eller på hans hjerta, som intill sitt sista slag var ädelt och varmt. Redan 1818 blef Tegnér theologie doktor. Samma år invaldes han äfven uti Svenska akademien, der han höll ett skönt inträdestal, den 22 Juni 1819, hvarigenom han för evigt stadgade sitt skalderykte. Till ledamot af nordstjerneorden utnämndes Tegnér 1822, och till kommendör deraf 1829. Vida höjd öfver den lumpna äregirigheten, som finner sig tillfredsställd af några brokiga band i knapphålen och storprålande krachaner på rocken, säges han hafva undanbedt sig äran att bä-

ra blåa bandet. Efter att i fyratio lästerminer hafva bestridt lärarekallet vid Lunds högskola, lemnade Tegnér år 1824 sin älskade "Carolina" och afflyttade till Wexiö 1826, der han redan blifvit utnämnd till biskop 1824. Uti ett rörande, snillrikt tal tog han afsked från den ungdom, som han i 20 års tid som lärare och vän tillhört. Ungdomlig ända in i sena åldern, älskade Tegnér af hela sitt varma hjerta den studerande ungdomen; och han var älskad tillbaka. Med hänryckning och oförställd glädje återhelsades Tegnér, hvarje gång han återsåg den gamla staden, så rik på ungdom och sång.

Det var vid magisterpromotionen 1829, som Danas störste skald af Sveas erhöll lagern. Ett skönt förbund knöts då emellan dessa nordens skaldesnillen. Varmt skola Sveas och Danas söner gömma minnet af denna försoningsdag, då allt gammalt misstroende och hat mellan bröderna på ömse sidor om sundet för evigt lades i hög, att der förmultna till ragnarök. Hvilka herrliga frukter kunna vi ej hoppas af brodersförbundet mellan nordens sångardrottar och nordens ungdom?

Som biskop i Wexiö har Tegnér förvärfvat sig ett kärt minne. Sent skall man glömma, hvad han gjort för stiftets, såväl kyrkliga angelägenheter, som för dess läroverk. Dock här var ej rätta stället för "Axels" och "Frithiofs" sångare. I sin mannaålders kraft bar hans rika sångarsnille väl äfven här mån-

gen skön frukt. Sitt kära Lund, de gamla vännerna från vårens första soldagar, dem kunde han dock ej umbära, utan den djupaste afsaknad. Det glada "*Herbergets*" *) medlemmar, hvar finna någon ersättning för dem i det torftiga Wexiö. Snart kom äfven ålderdomen med sina besvärligheter. I förbund med saknaden, sjukdom och nedstämdt lynne, arbetade hon med olycksbringande ifver på Tegnérs kroppsliga förstörelse. Ännu var andens verksamhet icke fjettrad. Mäktigt visste den att herska, och i klagande sånger uttalade sig den förfärliga kamp, som utkämpades inom skaldens varelse. Besegrad dukade jättesnillet slutligen under för den obarmhertiga sjukdomens öfvermakt. Sjelf liknade Tegnér sig någon gång vid engelska skalden Byron och beklagligtvis jäfvades detta hans påstående icke af den sinnesrubbning, som inträffade några år före hans död. Detta olyckliga tillstånd yttrade sig aldrig på något våldsamt sätt. Fast hufvudets redighet var störd, var dock hjertat friskt och godt. Hans fantasier togo oftast ingifvelser af hans ädla, välmenande hjerta. Så hade han, bland andra grubblerier den föreställningen, att han var omätligt rik och egde enorma inkomster. I denna sjukliga öfvertygelse, anord-

---

*) En vitter klubb, i hvilken Tegnér ansågs för den ledande principen. Bland deltagarne deri voro: Agardh, Heurlin, Bolméer, Brag, m. fl.

nade han stora summor, af sina förmenta tillgångar, till understöd åt fattiga litteratörer och talangfulla artister. Hans älskliga, deltagande natur förnekade sig icke en gång i denna hans beklagansvärda belägenhet; hvad guld och diamanter af sann och varm menniskokärlek, som låg på botten i hans själ, framglimmade äfven då. Med innerlig glädje emottog man dock snart underrättelsen att Tegnérs helsotillstånd förbättrats under vistelsen i Schleswig, der han för sin helsa tillbragt nära ett halft år. Ännu en gång upplystes nordens sångarhimmel med ljus ifrån Tegnérs blixtrande snille. Men det var också hans svanesång, ett "*Afsked till sången.*" De tvenne sista åren tillbragte skalden uti stillhet och lugn i sin familj. Fastän hans förstånd sedermera var orubbadt, förmärktes dock ett starkt aftagande i både kropps- och själskrafter.

Med lugn och frimodighet gick han den sista förvandlingen till mötes. Efter ett kortare besök uti Skåne hos sin äldste son, kyrkoherde i Kjelstorp, återvände Tegnér till Wexiö. Straxt efter hemkomsten öfverfölls han nattetid af ett svårt slag, hvarigenom den ena sidan till en del förlamades. Han hade redan förut en gång haft ett slaganfall; men detta sednare blef afgörande. Förgäfves anlitades allt hvad konsten erbjuder. Ingen hjelp stod att vinna. Lifvets timglas hade snart utrunnit och den oblidkeliga "Tanatos" fordrade sitt lån. Stilla och un-

dergifvet nedbrann hans lifslåga, ännu in i döden strålade hans öga af snille och godhet. Den 2 November 1846 ljöd dödens klocka å Östrabo, Wexiö biskopsboställe. Ett djupt andetag — lifvet är borta. Den odödlige skaldens ande återvände till sitt urhem, att der klart fatta, känna och vara, hvad han här i sköna toner så många gånger låtit oss ana. Tegnér sörjdes som god make af sin älskvärda hustru, Anna Maria Gustafva Myhrman, med hvilken han varit gift i 40 år. Hon var en dotter till den aktningsvärde brukspatronen Myhrman, i hvars hus Tegnér tillbragt så glada dagar. Tvenne söner och tvenne döttrar med deras männer begråta en god, ömmaude fader. Men större är dock svenska sångens och litteraturens sorg; ty en far och omsorgsfull vårdare var Tegnér för dem båda. Hvad han gjort för dessa tvillingsystrar har ingen svensk före honom gjort. Evigt skall den sanningen stå uti vår litteraturs häfder, att det är Tegnér, som gjort svenska vitterheten både allmänt känd och aktad i hela den bildade verlden. Öfverallt läsas hans skrifter med hänryckning och beundran. På snart sagdt alla lefvande europeiska språk finnes Tegnérs "Frithiof" öfversatt. Samtid och efterverld skola instämma deri, att äfven norden, i Tegnér, har en skald af första rangen, en skald, hvars sånger bära en prägel af det rena och gudomliga, som aldrig kan åldras, men evigt skall stå, ett bevis i menniskoslägtets sagor,

om andens och dess verksamhets gudomliga anor och natur.

I Lund på Lundagård är rest en minnesstod öfver skalden Tegnér, och i By församling, å det ställe der Tegnér föddes skall uppresas en minnessten med följande inskrift:

ESAIAS TEGNÉR,
Född den 13 November 1782.
Död den 2 November 1846.

Här Hans Vagga,
I Wexiö Hans Graf;
I Sången Hans Minne.

Såsom prof på Tegnérs klassiska tankar införa vi efterföljande korta utdrag ur hans skrifter.

"Det finnes för oss alla en tidpunkt, då menniskan är i löffällningen, och stormen förströr bladen hit och dit, till dess han slutligen sopar dem tillsammans — på grafven. Denna tidpunkt kommer mycket olika, efter olika kroppsbyggnad, olika själsnötning, olika förhållanden i allmänhet; men den kommer säkert och oundvikligen för oss alla. Ser man sig då tillbaka, och besinnar huru litet man uträttat af allt, hvad man föresatt sig och hoppats i sin styrkas dagar, tycker man sig nalkas vandringens slut med tomma händer: då är det i sanning en bitter, en förödmjukande känsla, hvarmed man frågar sig

sjelf: hvarföre har jag lefvat? Lycklig prisar jag den, hvars sinne icke förbleknar med hans hår, och hvars hjerta behåller sin spänstighet, ehuru hans senor vackla. Alla äro icke så lyckliga, äro det åtminstone icke i *alla* stunderna af sin försvinnande kraft.

På poeter, äfvensom på lagstiftare och verldsförbättrare, ha vi icke brist, utan öfverflöd, så att vi äfven kunde exportera till utländningen, i fall ett sådant råämne funne någon afsättning. Medelklassens framträngande till statens höjder är grunddraget i hela den nyare verldshistorien, och förklarar de flesta af dess skakningar. Det är en ny formation, som sträfvar att bli den öfversta, och skjuter undan hvad som står den i vägen. Det har redan lyckats på många ställen, och skall, förr eller sednare, lyckas öfverallt, der bördsaristokratien ej är jordfast, som i England.

En alldeles egen företeelse, och hvartill i det öfriga Europa icke finnes något motsvarande, äro dessa fyrahundrade söner af allmogen, som årligen inströmma i offentliga läroverken, och derifrån för större delen inträda i kyrkans eller statens tjenst. Saken är urgammal hos oss, och hänger på det närmaste tillhopa med Svenska statsförfattningen, som utvecklat sig ur helt andra elementer, än annorstädes. Den är i sin innersta rot demokratisk, i ordets vackraste bemärkelse; och det kommer deraf, att vi, från urminnes tider tillbaka, haft ett sjelf-

egande, ett sjelfständigt bondestånd, hvilket man nu först söker att bilda i andra länder. Vi ha äfven en adel, som fordom var historisk och mäktig, icke blott genom sina minnen och sin bildning, utan äfven genom sin rikedom; men dess makt strandade på försöket att bli feodal-adel, och kung och folk hjelptes åt att utkasta denna fremmande tillsats ur statsförfattningen. Ursprungligen var Svensk adel ingenting annat än blomman af de friborne i ett land, der alla voro fria, den var, hvad den träffande blifvit kallad, det ridderliga folkelementet, och det är betydelsefullt, att Bonde är namnet på en af våra äldsta adeliga ätter. För närvarande äro de fleste stamträden på Riddarhuset nyplanterade, och det ligger endast några mansåldrars mylla öfver rötterna. Det är i sanning en ädel, en upplyftande föreställning, att för Svensk bondes son vägen är öppen till statens tinnar, till grannskapet af thronen, och att äfven mången, åtminstone i andra eller tredje slägtleden, verkligen tillryggalagt den. Det är en jemlikhet på rent nationell, rent mensklig grund, sådan som vi ej finna den annorstädes; och jag nekar ej, att den fröjdar mitt Svenska sinne.

Svenska folkbildningen må synas ofullständig. Hon står dock vida högre, än i alla andra stater, uppvuxna på helt annan grund, och der folket är, eller varit, slaf. Att frukta Gud och ära konungen, att odla fädrens jord och i nödfall försvara den, det-

ta var fordom Svensk odalbondes vishet, och jag tänker, det är ännu nog för hans värde, för yttre och inre sjelfständighet. Många af nuvarande lagstiftare inom det hedervärda ståndet må ha lärt mycket annat, och ju längre de gå i riksdagarnas vexelskola, ju lärdare bli de; men det vill synas mig, som hade de derjemte förglömt något af dessa menniskovärdets elementarstudier. Ack, den rätta äran är ju icke bunden vid något riksstånd, hon sitter ej utanpå menniskan, utan invärtes, hon bor likså ofta i skuggan, som i solskenet på höjderna; der går, eller kunde åtminstone gå, mycken verklig ära vid plogen. Min far var en bondeson; gifve Gud, att han aldrig öfvergifvit *sin* faders yrke, jag skulle ej ha öfvergifvit *hans*. De obemärkta lösa lifvets gåta bäst, och glömskan är de lyckligas gudomlighet.

Eolus hade vädret i en säck: och på samma sätt ha äfven tidningsskrifvarne tidsandan i sin skinnsäck, och släppa ut så mycket väder deraf, som de behaga. Det kan icke nekas, att de, som tiden nu är, hafva eller haft ett stort inflytande. De äro vindspelen, som häfva de rå massorna, de äro rökelsekaren, som sprida popularitetens söta lukt, de äro allmose-utdelarne (*les aumôniers*) af dagens odödlighet, som dock, för det mesta, är glömd i morgon. Det ligger, helst för fåfänga sinnen, en obegriplig förtrollningskraft i folkgunsten, huru ombytlig, huru lumpen den än må vara; och jag har känt

embetsmän, äfven högre, äfven utmärkte män, som dock darrat för dessa opinionsmånglare. Det är sannt, de skämmas för bekantskapen om dagen; men de gå till dem, liksom Nikodemus, om natten, för Judarnes rädslo skull. Icke hvar och en offentlig man har det mod, som fordras för att med lugn se sina afsigter misstydda, sina handlingar nedsmutsade, sitt namn slagtadt på partisinnets altare; och det är mera farhågan, än öfvertygelsen, som skaffat dem anhängare. De säga, att de föra folkets sak. Ack, folkets sak är helig för alla ädla sinnen, och på många ställen torde den behöfva att försvaras. Det är stora frågor, som gå genom tidehvarfvet, det är icke för småsaker, som tiden är upprörd till botten, det är folkens eviga rätt, som man på många ställen kämpar om. Men hos oss är ju förhållandet helt annorlunda. Hvad man ännu söker annorstädes, det ha ju *vi* haft sedan hedenhös, folkets väsendtliga rättigheter äro ju här, mera än på något annat ställe i Europa, betryggade genom lag, genom häfd, genom nationallynne. Frågan är icke den, om folket skall förtryckas, utan om konungamakten skall skymfas, om monarkien skall vara en Svensk verklighet eller en utländsk dikt, om folket skall styras efter sjelfstiftad lag, eller om det skall tvinga den styrande att följa den meningsvind, som blåser för dagen, och således styra sjelft. Folket styra! Folket, som har tusende hufvuden, och just derföre är hufvud-

löst: folket, som beslutar i dag hvad det ändrar i morgon, folket, som har slumpen till statsråd och nycken till regeringsform!

Det är förgäfves, säger man, att barnet och ynglingen bildas till kunskaper och hållas till arbete och ordning. Vid deras inträde i lifvet, och så snart de komma utom skolväggarna, möter dem öfverallt en helt annan anda. De finna der huru hvar och en söker att förkorta arbetets, och förlänga nöjets och förströelsens stunder. Ung och gammal gå alltjemt på jagt efter en skuggbild af glädje, som väl vexlar efter olika åldrar och förhållanden, men dock alltid är lika deruti, att han viker undan för sin förföljare, liksom horisonten vek undan för vilden, som ville nå dess gräns, och lemnar slutligen både själ och sinne tomma. Och under jagten förlorar lifvet sin högre betydelse, sinnet sin spänstighet, och nöjet sjelft sin retningskraft. Statens, kyrkans, mensklighetens stora angelägenheter träda i bakgrunden, på det att förströelsen måtte få så mycket bättre rum, och tiden blir för kort till allt, utom för att roa sig. Embetets pligter, vore de än så maktpåliggande, skötas som ett handtverk, de äro ett nödvändigt ondt, som man förkortar, så vidt det kan ske utan åtal, för att få uppfylla sin egentliga, sin lösdrifvare-bestämmelse. Och sålunda går ett förslappadt, ett betydningslöst, ett i förtid lefnadstrött slägte fram som skuggor genom verlden, andans fat-

tighjon, samhällets misstag, ett slägte, som icke en gång hade det godt, medan det lefde, och säkert lemnar intet minne qvar efter döden. Man söker sällskap, icke för att vederqvicka sig, icke för att utgjuta sin själ, utan blott och bart för att fördrifva den ändlösa tiden, för att jaga bort ledsnaden, som dock följer med och ej låter afvisa sig. Man vill bli qvitt sig sjelf, som också vanligtvis är ett dåligt sällskap, man vill rikta sig genom byteshandel, och besinnar icke, att den ena förlegade varan kan vara så god som den andra. Hvad som borde vara lifvets krydda blir dess nödvändiga hvardagskost; man kan ej lefva den förutan. Det är ett sådant umgänge, som förflyktigar alla mensklighetens bättre och djupare känslor, det behandlar allt ädelt ytligt, och endast flärden grundligt, det öder tiden, döfvar arbetshågen och utmärglar sinnet. Rika naturer bli derigenom utarmade, och de fattiga ännu fattigare. Den drägligaste form, hvarunder ett sådant umgänge framträder, är ändå den rent af monarkiska, nemligen när de fyra kungarne, målade i svart och rödt, regera öfver sin bonade verld, öfver spelbordet. Men — "hvad stort sker, det sker tyst" — säger Geijer, och de spelandes verld är en mystisk, en underbar verld, ty der tiga — till och med damerna. Derföre måste samtalet lifvas från annat håll, och ämnena växa ofta sparsamt. Väder och vind räcka ej länge till, ehuru grundligt de afhandlas. Då kommer

vanligtvis ett annat väder, som kallas för politik eller statshushållning, eller någon annan af dagens stora frågor. Huru mycken rök utblåses icke då med tobaksröken, huru upplöses ej tidens ström i idel skum, och Svea rikes häfder i idel tidningssladder. Man betar vidt och bredt på den konstitutionella allmänningen, men icke alltid fredligt; ty der gå både liberala och loyala, och äro ofta lika tecknade. En oinvigd kommer härigenom stundom i förlägenhet, och tänker omedelbarligen på herdens fråga hos Virgilius:

Säg mig, Dameta, hvars fänad är det? Månn' ej Melibei?

Och slutligen, när andra foderväxter tryta, måste dagens små händelser släppa till sina hvitbetor, för att koka lumpsocker på. Då stiger smädelsen upp på sin predikstol, nyfikenheten, lättroheten, skadeglädjen sitta rundt omkring som åhörare. Då intrasslas det enklaste, då uttydes det betydningslösaste, då fläckas det renaste. Den ena skandalen jagar den andra, och den frånvarandes rykte strypes utan barmhertighet på skamlöshetens, på afundsjukans altare. Och sedan flyga sqvallrets stensqvättor omkring, lögnens brefdragare gå ifrån hus till hus, med förtalet till sitt modersmål och med skamkrönikan till sin verldshistoria.

Vill jag då, att umgänget mellan menniskor skall upplösas, att menniskoslägtet skall löpa till skogs

som en eremit, eller inmura sig i en cell som en klosterbroder? Nej, det vill jag icke. Utan jag vill, att umgänget skall återföras inom sina naturliga gränser, att det skall vara aftonrodnaden på en nyttig dag, att menniskans första tanke skall vara på hennes kall, och först den andra på hennes nöjen. Ty hvarje menniska har sitt kall, högre eller lägre, den, som sitter vid lästen, och den, som sitter vid statsstyret, vid svarfstolen eller på lärostolen, vid plogen eller lyran. Det gifves ingen rangordning mellan skilda yrken. Vi värdera de högre, men förakta ej derföre de lägre. Dugligheten, i hvad sak som helst, är öfver all rang, liksom exellenserna. Fyller du din plats, så är han ärofull, huru ringa han än må aktas. Men *det* gör du ingenstädes, om du ej lägger din själ deruti, om du vacklar mellan arbete och sysslolöshet, fuskar i lifvets mångslöjd, och tar på hand af förströelsen, innan din dagspenning är förtjent.

— — — — i böcker från fordom
bläddren med dagelig hand, och bläddren med nattlig derjemte.

Tron mig, der är ännu mycket att lära, mycket att tänka öfver, mycket, som kan sysselsätta sinnet, till och med angenämare än sjelfva det vanliga sällskapsjollret. De umgängesvännerna stå er alltid åter, ifall de andra skulle svika eller utledsna er. De torde lära er att umbära månget annat beprisadt sätt att fördrifva tiden: och besinnen också,

att det dock är mycket annat ondt, som bör fördrifvas, än tiden. Flyn derföre till dem, om det behöfves, flyn till dem, äfven om det icke behöfves. J skolen hos dem finna en rikare, en ädlare förströelse inomhus, än stundom utanför. Den är icke husvill i lifvet, som kan fly till hvad menniskoslägtet haft heligast, ädlast, bäst, och dessutom kan fly till sig sjelf, till sitt kall, sin bestämmelse, sina minnen. Måtte de minnena för er, om de också stundom ha saknadens, dock aldrig ha förebråelsens ord på sina läppar!

"Bok, som vill lefva alltjemt, måste sin genius ha."

J kännen de gamles föreställning om en genius, som åtföljde menniskan genom lifvet. Det var hennes skyddsande, varnande i medgången, tröstande i olyckan, rådgifvande i alla tvetydiga fall, det rättas, det godas, det ädlas förespråkare i hennes bröst. Den utgjorde, med ett ord, personifikationen af allt det bästa och ädlaste i menniskonaturen. Diktade, forskade, handlade hon, så var den skyddsanden med. Han stod vid hennes vagga, och han krossade det himmelska vapnet vid hennes graf. Låt vara, att detta är en dikt, en poetisk bild. Det var dock en skön, en tröstefull dikt: det är ett behof för menniskan att befolka det oändliga svaiget mellan himmel och jord med beslägtade, skyddande, vänliga väsen. All den herrligheten är nu förbi.

Menniskoslägtet har växt ifrån sin glada barndom, och sitter ensamt och begrundande, som en gubbe på en graf. Genierna, englarne, som fordom lekte i molnen, i morgonrodnaden, de äro nu blott dunster och synvillor, som de naturkunnige bevisa oss. Vi ha fått kunskap i stället för aning, abstraktion i stället för åskådning, begrepp i stället för bild. Det går en nattfrost genom menniskosinnet, ja genom verldshistorien. Sannerligen, det är dock en torr, ödslig, i sitt innersta väsende prosaisk tid. Bestämda anlag göra sig alltid gällande, i eller utom skolan. Den enfaldige blir genom ingen skola ett snille, de medfödda onda böjelserna öfvergå aldrig till dygd; ty det är dock Gud, och icke skolläraren, som skapar. Det ges dessutom en oändligt mäktigare bildningsanstalt än skolan: tidsandan, som har sin egen skollag, efterdömet, som varnar eller förför, tillfället, som lockar, tusen obestämbara förhållanden, som gå lifvet igenom, och ge det sin rigtning. Men betraktar man skolan endast som en undervisningsanstalt (och det är den, väsendtligen, nu för tiden), så är dess inflytande på förståndsgåfvornas utveckling, till någon del äfven på karakteren och sedebildningen, onekligt. I begge dessa afseenden behöfver skolan sin genius.

Solen kör fram med sin vagn på klockslaget, och J hafven icke hört, att månen försofver sig. Djuret vet sin tid: skulle menniskan ej veta den?

Tar du bort visaren på urtaflan, så går väl tiden ändå, men du vet ej hvad han lider. Ingen tid räcker till för den, som ej passar på honom. Hans lif blir en kedja af uppskof, försummelse och oreda, och han kommer alltid för sent — utom i sin graf.

Det är med friheten som med elden. Binder du, honom vid härden, så sprider han värma och trefnad omkring dig; men släpper du honom lös, så bränner han dig sjelf och taket öfver ditt hufvud.

En gammal gnostisk fabel berättar, att då Demiurgen, som sjelf endast var en undergud, skapade verlden, då strödde han med vårdslös hand, och på måfå, ut alla, både lyckans och naturens, gåfvor ibland menniskorna. Sålunda föddes den ena till rikedom, den andra till armod, den ena blef skön, den andra ful, en föddes till ett blixtrande snille, en annan till ett dumhufvud, den ena blef en förståndig man, den andra — en liberal tidningsskrifvare. Då ömkade sig den store, den högste Guden öfver denna aristokratiska orättvisa; ty *han* är liberal, och egentligen den enda liberala. Derföre, och för att utjemna alla olikheter, kastade han ner bland de arma dödlige en ofantlig klump, som heter *Vilja,* och sade: "tagen åt er alla deraf, så mycket J förmån och önsken." Sålunda är viljan väl en Guds gåfva, och den yppersta, ty hon kommer från den store Guden, och icke från Demiurgen. Men derjemte är hon äfven vår egen gåfva, vi kunne ega

henne när, och i hvad mått, vi behaga. Hon är den gudaburna, den enda gudaburna på jorden, hon bär frihetens outgrundliga mystèr i sin barm, och derför ler hon åt lyckan. När hon säger: *"jag vill"*, då halkar spiran ur slumpens hand, och englarne falla ned och tillbedja henne. Viljan är menniskans högsta kraft, hon är kärnan i lifvet, hon är tyngdpunkten i andans verld. Derföre sitter hon med rätta vid styret, och blickar opp till sin fränka, till himlahvalfvets *Vilja*, den orubbliga nordstjernan, som lyser och vägleder öfver de stormande djupen. Verldshistorien känner henne; der har aldrig skett något stort och herrligt, der icke hon var med.

Jag har sagt, att tiden är löslig, och de fordna banden af lydnad, tukt och ordning förslappade. Tviflen J derpå, så sen er endast omkring i familjelifvet. Huru många äro nu för tiden de föräldrar, som med forntidens helsosamma stränghet tygla barnets håg, och böja den till lydnad och beroende, till blygsamhet och vördnad för de bättre? Den monarkiska principen gällde åtminstone, i fordna dagar, inom familjelifvet. Nu har demokratien brutit in till och med i hushållet. Fader och son äro stundom tvenne statsmakter, som motsäga hvarandra; eller också går hvardera sin väg, obekymrad om den andra.

Det är naturligt, att de unga vilja roa sig. Barnet måste leka, ty det har ett öfverskott af lifskraft, som bör afledas. De unga böra också någon gång

leka och förströ sig; ty nöje, liksom vin, stärker krafterna och återger sinnet sin spänstighet, nemligen när det tages måttligt. Men nöjet är dock, liksom vinet, ett retningsmedel; och användes det i öfverflöd, förslappar det själen, i stället för att stärka henne. Göres det till vana, så blir det just derigenom ovana, det blir ett behof, som icke kan tillfredsställas, utan genom en förstärkt dosis; och derigenom förlorar det småningom sin udd och väckelsekraft. Hågen för arbete och allvarsam sysselsättning försvinner allt mer och mer; och sålunda uppväxer ett slägte, för hvilket ära, pligt, embete endast äro tråkiga bisaker, men hufvudsaken är att roa sig och fördrifva tiden. Och derföre fördrifver också tiden dem, när han börjar bli hårdhändt, och mannen borde framträda med kraft och beslutsamhet. Ungdomens dröm om bedrifter i framtiden, om namn och ära och menniskoväl, den är förlorad för dem. Deras dröm är icke om sådana småsaker; utan drömma de, så är det om nästa bal, eller nästa virabord. Ty allt umgänge hvälfver sig numera omkring de begge polerna, spel och dans, af hvilka det förra förkyler, den sednare förbränner hjertat. Umgänget, med alla sina förströelser, blir lifvets högsta angelägenhet; och alltifrån barndomen vänjas de unga att icke frukta så mycket för något som för ensamheten, då de ej ha något annat sällskap än det sämsta, det vill säga, sitt eget.

Hvad hjelper det, att läraren söker nära det unga sinnet med forntidens merg, när tonen för dagen dessemellan alltjemt går omkring och bjuder på idel slisk och sötsaker, som förderfva själens matsmältning, slappa viljans senor, och bränna bort sinnets spänstighet?

Det är dock en beklaglig egenhet i umgängesnöjet i norden, att det nästan aldrig är hvarken roligt eller lifligt, men merändels framträder under rå och tunga former. Söderlänningen lägger i dylika förströelser en poetisk hänryckning, en passion, som gränsar till bacchantisk yra. Engelsmannen adlar sina, stundom utsväfvande, förlustelser merändels med originalitet och en djupgående humor och verldsironi. Fransmannen, en född sällskapsman, roar sig med en sprittande liflighet, en lätthet, ett behag, som hörer till nationallynnet, det älskvärdaste, om också det frivolaste, i vår verldsdel. Men Tysken, Dansken, Svensken äro tröga och tungrodda, äfven då de lägga an på att roa sig, och deras lustighet påminner alltid, mer eller mindre, om — björndansen. Ingenting är ömkligare, ja löjligare, än en tungsinnt rolighet, ett misslyckadt försök att vara älskvärd. — Emedlertid gör man så godt man kan; och det finnes intet umgänge i hufvudstaden, som man ej sätter en ära i att eftergöra äfven i den obetydligaste stad, efter råd och lägenhet. Sålunda har man öfverallt i landsorterna, liksom i Stockholm, ba-

ler, soiréer, lefvande taflor och döda, samt spektakler. I sistnämnda afseende är det endast beklagligt, att spektaklerna ännu på de flesta ställen äro husvilla, befinna sig på vandrande fot, icke på stående, och den skådelystna mängden måste församlas, liksom hö, i ladorna. Beklagligt är det isynnerhet, att vi ännu alltjemt måste sakna den vidtberömda apan, skådespelets triumf, som länge förtjust hufvudstadens allmänhet. Men vi böra hoppas det bästa. Hon kan ej vara så obarmhertig, att hon ej också en gång gör sin rund omkring i landsorterna. Åtminstone har hon redan som förbud skickat oss mera än en af sina tvåbenta representanter från Stockholm.

Träder nu en yngling ur fädernehuset eller lärosalen ut i verlden, så möter han öfverallt de lustiga bröderna, det lofliga dagdrifvareskrået, tidens slagtare-embete, ty det är *tiden,* som skall slagtas. De vilja dansa bort ledsnaden, eller spela bort henne; men se, hon sitter ändå gäspande qvar, och superar midt i sällskapet; ty hon kommer icke med utvärtes åthäfvor, utan hon är bosatt i det tomma hufvudet och i det ännu tommare hjertat. Sällskapssjukan är tidens onda: hon ligger, som alla smittosamma farsoter, i luften: och du finner henne icke blott hos de unga och lefnadsglada, utan de taga henne med sig äfven på embetsstolarna, och de grånande lockarne förjaga henne icke. I fordna, i bät-

tre dagar var det icke så. Arbetet hade sin tid, och umgänget hade äfven sin. Nu deremot är sällskapsnöjet och förströelsen lifvets stora bestämmelse och regel: arbete och tankens allvar endast ett ledsamt undantag, som gerna undvikes, och icke användes oftare än som nödigt är för att undgå offentligt åtal. Umgänget sjelft, åtminstone männer emellan, hade också fordomdags något innehåll, och bar stundom prägeln af förnuftiga varelser; nu är det, för det mesta, den ihåligaste tomhet, löst prat och stadssqvaller, en fortgående *fadaise,* ett bouppteckningsinstrument öfver samhällslifvets obetydlighet. Frågar man, hvem som deltar i denna ömklighet, så är det, för det mesta, hög och låg, ung och gammal. Söndrar sig någon ur sällskapskretsen, och leds så gerna på egen hand som i sällskap, så är det en mörk, en mjeltsjuk natur, högmodig, emedan han ej böjer knä för dagens Baal, och trumpen, efter han ej finner något nöje i det vanliga umgängessladdret. Lika godt: dylika tillvitelser kan man bära. Det vissa är, att af en sådan ljudande malm, som den omtalta, kanske klingande bjellror kunna smidas, men icke smidas deraf duglige embetsmän, hvarken för stat eller kyrka, icke heller ordföranden i vetenskapens eller konstens verld. Vi bo ibland slagghögarna. Mig åtminstone har det ej velat lyckas att der hitta något guldkorn. Jag har känt mera än en sådan olycklig sällskapshjelte, balkung, soiréjägare,

som dansat sig till lungsot, spelt sig till tiggarestafven, och kurtiserat sig till lasarettet.

Katholska läran föll, och måste falla, i alla sådana länder, der förståndets skärpa och besinningens klarhet äro de herskande krafterna. Deremot bibehöll den sig öfverallt, der inbillningens lifligbet och känslans glöd äro de rådande. Ty hvad var katholicismen annat än en kristlig mythologi, en döpt hedendom? Ett grunddrag i katholicismen är den poetiska diktningsgåfvan. Der denna upphör att vara herskande hos folket, der saknar katholicismen sin lifsluft, och förtynar, och protestantismen, som blott är ett annat namn för förståndets öfvermakt, inträder. Det är åtminstone ett märkvärdigt rön, att katholicismen sällan tål kölden, och sällan öfverstiger eller bibehåller sig, under några och femtio graders nordlig bredd. Visserligen är den diktande kraften äfven verksam i kallare länder, men den antar der ett helt annat skaplynne, allvarsammare, längtansfullare, djupsinnigare. Det är som om en friskare, trotsigare naturkraft vaknade med kölden; ty kölden gör väl att kroppens lemmar domna, men icke själens, som tvertom bli spänstigare deraf och stålsättas.

Ack, det nya Testamente, som kommer ut hvarje vår, der bokstäfverna äro blommor och musikbilagorna fogelsång, — den Bibel, som är tryckt med silfverstil på himmelsblått, och öppnas hvarje qväll

öfver våra hufvuden, der kapitlen äro konstellationer, och hvarje ord en glänsande verld, en stjerna, — eller den vishet, som tränger på djupet och ransakar dess innandömen, refbensbyggnaden i jorden, skulle icke denna bok vara menniskolifvets hufvudbok, och föga mindre värd, än Hellas och Rom, huru mycket jag än värderar dem?

Hufvudsaken i protestantiska trosbekännelsen, den ledande tanken i hela dess lärobegrepp, är ju den, att ingen mensklig myndighet, ingen mensklig sägen, skall binda vår tro, att tanken skall vara fri inom de vidsträckta gränsor, som uppenbarelsen utstakat, att forskningen skall släppas lös i alla rigtningar, och menskliga förnuftet, som också är en uppenbarelse, ha sin pröfningsrätt oförkränkt. Denna tanke är mensklighetens stora fribref, den är kristendomens innersta merg och kärna. Utan den tanken är ingen utveckling möjlig af menniskoslägtets bästa anlag, menniskobildningen står still som ett förruttnadt vatten, eller också öfvergår den endast till ett förfinadt och flärdfullt barbari; der andens frihet saknas, der kan ej heller någon borgerlig frihet trifvas, och ingen boja är så tryckande som den, hvilken är fastsmidd vid himmelen. Derföre visar också erfarenheten, att i alla land, der denna tanke ännu ej gjort sig gällande, der står menniskoslägtet still, eller väl också går tillbaka. Åtminstone gäller detta så länge påfviska lärobegrep-

pet ännu verkligen lefver i folkets hjertan, och icke endast på dess läppar. Och när äfven denna tro faller undan, då faller vanligtvis också känslan af allt himmelskt och högre hos menniskan. Otron råder i vidskepelsens ställe, och friheten rasar som ett lössläppt vilddjur. Sålunda är protestantiska kyrkan ännu alltjemt menniskoslägtets högskola, hon är ljusets fästning, hon är frihetens sköldborg.

Om hundrade år, huru ser här då ut i norden? Ack, ingen utaf oss får se det, och bland de mångfaldiga hufvuden, som hvimla der nere, finnes intet enda, som då står uppe, utan de hafva alla lagt sig till hvila i jorden. Men jorden sjelf, hvem säger oss, att hon då ännu är till, och träder, som nu, sin dans omkring solen? Både uppenbarelse och förnuft lära oss, att hon en gång skall förgås; och det vill synas mången, som om hennes mått snart vore fullt, och hennes skuldbelastade hufvud började att hvitna till skörd, såsom säden i andetiden. Hvem vet, om icke någon af de irrstjernor, som nu hota i hennes grannskap, kanske halkar utur sin bana, och med sin flammande qvast sopar bort henne ur rymderna?

I alla Boklådor i Riket säljas följande

VISOR OCH HISTORIER

med vackra träsnitt.

(Priserne äro i banko.)

Små Visböcker.

N:o

1.	Sex roliga Bondvisor.	2 sk.
2.	Elfva sånger för hjertat.	2 sk.
3.	Tjugufem vackra Visor.	4 sk.
4.	Trettiofem Studentsånger.	4 sk.
5.	Tjugufyra Visor och Historier.	4 sk.
6.	Tjugu Sångstycken för Skräddare, Skomakare, Smeder, Sotare, Perukmakare, m. fl.	4 sk.
7.	Femtio Dryckessånger.	8 sk.
8.	Tjuguåtta Fosterländska sånger.	4 sk.
9.	Tjugufem Krigssånger.	4 sk.
10.	Tio Vårsånger.	2 sk.
11.	Femton Sånger om landtlifvet.	2 sk.

Svenska Historier.

1.	Den namnkunnige Bonden Pehr Hörberg.	4 sk.
2.	Den blodiga striden om Kalmar slott.	2 sk.
3.	Slaget vid Lützen och Gustaf II Adolfs död. . . .	4 sk.
4.	Carl Carlsson Gyllenhjelm.	2 sk.
5.	Muntra upptåg af Kadetter på Carlberg.	4 sk.
6.	Carl XII:s död vid Fredrikshall.	2 sk.
7.	Gustaf Adolf och Ebba Brahes kärlekshandel. . . .	2 sk.

STOCKHOLM, tryckt hos P. G. Berg, 1854.
(Stora Badstugatan N:o 9, Söder.)

ŌB

UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK
16000 001156159

FOLK-
SKRIFTER.
SV. HIST.

1–15.

1853–54.